

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

მაცნე

675-3/2
1989

ფილოსოფიისა და
ფსიქოლოგიის
სერია

3 . 1989

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ფილოსოფიისა და
ფსიქოლოგიის
სერია

СЕРИЯ
ФИЛОСОФИИ И
ПСИХОЛОГИИ

ჟურნალი დაარსებულია 1980
წლის იანვარში

Журнал основан в январе
1980 года

გამოდის 3 თვეში ერთხელ
Выходит раз в 3 месяца

3. 1989

თბილისი
ТБИЛИСИ

„მეცნიერება“
«МЕЦНИЕРЕБА»

ს ა რ ა დ ა კ ც ი ო კ ო ლ ე გ ი ა :

თ. ბუაჩიძე, გ. თევზაძე, ვ. კეშელავა, ზ. მიქელაძე, შ. ნადირაშვილი,
ა. ფრანგიშვილი, ნ. ჭავჭავაძე (რედაქტორი), ო. ჯიოევი (რედაქტორის მოადგილე),
პასუხისმგებელი მდივანი ც. შალამბერიძე

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Буачидзе Т. А., Джоев О. И. (зам. редактора), Кешелав В. В.,
Микеладзе З. Н., Надирашвили Ш. А., Прангишвили А. С.,
Тевзадзе Г. Б., Чавчавадзе Н. З. (редактор).

ответственный секретарь Ц. А. Шаламберидзе

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Адрес редакции: Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19
ტელეფონი 37-95-46 телефон

გადაეცა წარმოებას 12.7.89; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 12.9.89;
ანაწყოების ზომა 7×12; ქაღალდის ზომა 70×108¹/₁₆; მაღალი ბეჭდვა; პირ. ნაბეჭდი თა-
ბახი 9,8; პირ. საღ. გატარება 10,33; სააღრიცხველ-საგამომცემლო თაბახი 7,54;
ტირაჟი 1000; შეკ. № 1937; ფასი 85 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Грузинской ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

19.229

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ფილოსოფია

ი. კალანდია, პ. კუტუბიძე, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ზოგიერთი თავისებურების შესახებ	5
ლ. დალაძე, ეკოლოგიური პრობლემა და ენათა მონაცემები	17
ზ. მიმინაძე, შემოქმედების ზოგადი თეორიის ესკიზი	31
მ. დოლიძე, ფენომენოლოგიური მეთოდი სიტყვიერ შემოქმედებაში	45
ვ. კორტაძე, მართალია თუ არა, რომ „სულელები არასოდეს გადაშენდებიან?“	51

ფსიქოლოგია

ბ. შოთაძე, დ. უწყობის განწყობის თეორიის მეტასტრატეგია: ობიექტივაციის ცნება	55
მ. წიგნაძე, მეხსიერებაში ინფორმაციის შენახვის ფორმებისა და მექანიზმების შესახებ	63
ნ. ბარბაქაძე, ნებისყოფისა და დროის ფაქტორი შორეული მოტივაციური სტრუქტურის მქონე პიროვნულ ქცევაში	68
ი. ჯიბუაძე, არაცნობიერის წარმოშობის სათავეები და თანამედროვე ადამიანის პრობლემები	77
ბ. მალაქიძე, უმცირესობის ქცევის კონსისტენტობა, როგორც სოციალური გავლენის ფაქტორი	89
რ. შაბუაძე, ფსიქოთერაპიის ელემენტები შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“	98

სხალი თარგმანები

ფ. ნიკიფი, ესე იტყვოდა ზარატუსტრა	103
---	-----

საქ. სსრ კ. მარქსის
სახ. სახ. რესპუბ.
ბ. ბლინოვმაძე

СОДЕРЖАНИЕ

ФИЛОСОФИЯ

И. Дж. КАЛАНДИЯ, К. Ш. КУТУБИДЗЕ, О некоторых своеобразиях научно-технической революции	5
Л. Н. ДАЛАКИШВИЛИ, Экологическая проблема и языковые данные	17
З. Н. МИКЕЛАДЗЕ, Эскиз общей теории творчества	31
М. Г. ДОЛИДЗЕ, Метод феноменологии в словесном творчестве	45
В. В. КОРТАВА, Верно ли, что «дураки никогда не переведутся?»	51

ПСИХОЛОГИЯ

Б. В. КОЧОРАДЗЕ, Метастратум теории установки Д. Узнадзе: понятие объективности	55
М. О. ЦЕРЕТЕЛИ, О формах и механизме хранения информации в памяти	63
Н. Х. БАРАМИДЗЕ, Фактор воли и времени в личностной деятельности	68
И. О. ДЖИОЕВА, Истоки возникновения бессознательного и проблемы современного человека	77
Г. А. МАГРАДЗЕ, Консистентность поведения меньшинства, как фактор социального влияния	89
Р. Г. КАБУЛОВ, Элементы психотерапии в «Витязе в тигровой шкуре» Ш. Руставели	98

НОВЫЕ ПЕРЕВОДЫ

Ф. НИЦШЕ, Так говорил Заратустра	103
--	-----

ფილოსოფია

ირაკლი კალანდია, კობა კუტუბიძე

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ზოგიერთი თავისებურების შესახებ

XX საუკუნე, როგორც საყოველთაოდ არის აღიარებული, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის საუკუნეა. ეპოქა, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ, ხასიათდება მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარების გრანდიოზული ტემპებით. ეს გარემოება სპეციფიკურ და მეტად მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საზოგადოებრივი ცხოვრების ნებისმიერ სფეროზე: ეკონომიკაზე, კულტურაზე, ცხოვრების წესზე და ა. შ.

ამიტომაც დღეს საგანგებო ყურადღება ექცევა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციისა და სოციალური პროგრესის ურთიერთკავშირის საკითხებს. სოციალისტური საზოგადოების უპირატესობები (კაპიტალიზმთან შედარებით), რომლებიც საშუალებას იძლევიან ხალხის საკეთილდღეოდ იქნეს გამოყენებული ამ რევოლუციის შედეგები, არ გამორიცხავს გარკვეული სიძნელეების წარმოშობას, როგორც სკკპ XXVII ყრილობაზე აღინიშნა, სოციალიზმს ყოველივე აქვს საიმისოდ, რომ თანამედროვე მეცნიერება და ტექნიკა ადამიანთა სამსახურში ჩააყენოს, მაგრამ სწორი არ იქნებოდა ჩავევთვლა, ათიჯოს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია პრობლემებს არ უქმნიდეს სოციალისტურ საზოგადოებას. აქედან გამომდინარე, ცხადია, საკითხის ცალმხრივი განხილვა იქნებოდა, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია და მისი სოციალური შედეგები მხოლოდ ლამაზ ფერებში გამოგვესახა და არ დაგვენახა ამ მოვლენასთან დაკავშირებული უარყოფითი მხარეები, საზოგადოების წინაშე მის მიერ წამოჭრილი მწვავე სოციალური თუ სხვა სახის პრობლემები.

საესებით კანონზომიერია მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსზე და მისი განვითარების თავისებურებებზე მსჯელობისას დავეყაროთ იმ თეორიულ და მეთოდოლოგიურ დებულებებს, რომლებიც მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა ნაშრომებში გვხვდება ტექნიკურ და მეცნიერულ პროგრესთან დაკავშირებით. თუმცა, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია, როგორც ასეთი, მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსების უშუალო კვლევის საგანი არ ყოფილა და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო, მათ მეცნიერული ობიექტურობით შეისწავლეს და გააანალიზეს მსხვილი მრეწველობის განვითარების არსი და პერსპექტივები, მანქანისა და ადამიანის შრომითი ფუნქციების მიმართებისა და განვითარების ლოგიკა. მიუთითეს ტექნიკის, მეცნიერებისა და წარმოების დიალექტიკური კავშირის აუცილებლობაზე.

ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ „ტექნიკური რევოლუცია“, „მეცნიერული რევოლუცია“, „ტექნიკური გადატრიალება“, „ტექნოლოგიური რევოლუცია“ და სხვ., სწორედ ის ტერმინებია, რომლებსაც მეცნიერებისა და ტექნი-

კის სფეროში მომხდარი აღმოჩენებისა და ცვლილებების აღსანიშნავად ხშირად ხმარობენ თავიანთ ნაშრომებში კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, შემდეგ კი — ვ. ი. ლენინი.

ისიც უნდა ითქვას, რომ დღემდე სადისკუსიოა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ცნების შემოტანის საკითხიც.

მკვლევართა უმრავლესობა თვლის, რომ ცნება „მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია“ პირველად იხმარა ინგლისელმა მეცნიერმა ჯ. ბერნალმა წიგნში „Наука в истории общества“ [11, გვ. 50]. მაგრამ, როგორც გამოკვლევებმა ცხადყვეს, მართალია, მან ყურადღება მიამჩია მატერიალური და ტექნიკური რევოლუციების კავშირს, მაგრამ არც ორიგინალში, არც პირველ რუსულ თარგმანში (1956) ეს ტერმინი არ გვხვდება [10, გვ. 95]. ჯ. ბერნალმა ტერმინი „მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია“ გამოიყენა 1958 წ. დაწერილ წიგნში „მსოფლიო ომის გარეშე“ [5, გვ. 217].

ზოგიერთი ავტორი ამ ტერმინის პირველად გამოყენებას უკავშირებს ბერტრან რასელსა და ლენინგრადის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის პროფესორის ვ. დანილოვსკის მოღვაწეობას. მაგრამ 50-იან წლებში რასელის არც ერთ გამოცემაში ეს ტერმინი არ გვხვდება, ხოლო დანილოვსკიმ პირველად იგი იხმარა 1956 წელს [7, გვ. 28].

როცა ვლადიმერობთ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პრობლემებზე, მის არსსა და ფილოსოფიურ-სოციოლოგიურ ასპექტებზე, ყოველთვის უნდა ვითვალისწინებდეთ, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია ხორციელდება და მიმდინარეობს ორ სოციალურად განსხვავებულ სისტემაში და პირველ რიგში ეს გარემოება განსაზღვრავს მისი განხორციელების შესაძლებლობებისა და პირობების სხვადასხვაობას და მისგან გამომდინარე განსხვავებულ სოციალურ შედეგებს.

თუმცა, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ბუნების კვლევისას ჩვენ ვემყარებით იმ თვალსაზრისს, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის მიერ გამოწვეული გლობალური პრობლემები მსოფლმხედველობრივი ხასიათისაა და მათი გადაწყვეტა შესაძლებელია მხოლოდ ერთობლივი ძალებით.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში, ადამიანმა ბუნებაზე გაბატონების თვალსაზრისით, ჯერ არნახულ წარმატებებს მიაღწია. ამ მიმართულებით მისი განვითარება დღესაც წარმატებით გრძელდება. თუმცა, მეორეს მხრივ, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის დადებით მოვლენებთან ერთად თან ახლავს ისეთი მომენტებიც, რომელთა დროული შესწავლა და კონტროლი სულ უფრო აუცილებელი ხდება: მსოფლიო მოიცვა ეკოლოგიურმა კრიზისმა, ადგილი აქვს ადამიანთა გარემოცვის ბუნებრივი წონასწორობის დარღვევას, შეიქმნა და უამრავი რაოდენობით დაგროვდა ადამიანის მასობრივი მოსპობის საშუალებები, ადამიანებში იმატა მომხმარებლურმა ტენდენციებმა, მწვევე ხასიათი მიიღო სისტემის — „ადამიანი-მანქანა-წარმოება“ განვითარებამ და სხვ.

ამიტომაც, რომ დღეს განსაკუთრებული თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა ენიჭება მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის სოციალური შედეგების ზუსტ ანალიზს. ამ ამოცანის წარმატებით გადაჭრისათვის კი აუცილებელია მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი შედეგების დროული გამოვლენა და ანალიზი. საჭიროა ამ მოვლენას-

თან დაკავშირებული სიძნელეების არა მიჩქმალვა, არამედ გამოაშკარავება და მათი დაძლევისათვის ბრძოლა.

აუცილებელია ამ თვალსაზრისით, ამ პლანში ვეძებდეთ და ვიკვლევდეთ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ფილოსოფიურ-სოციალოლოგიურ პრობლემებს.

აქედან გამომდინარე, სრულიად კანონზომიერია და გასაგები მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის, — ამ მეტად რთული და სინტერესო ფენომენის კვლევით მეცნიერების სხვადასხვა დარგის წარმომადგენლების დინტერესება. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის განვითარების შესაძლებლობებზე, მისგან გამომდინარე სოციალურ შედეგებზე ბევრი იწყება საბჭოთა და უცხოურ ლიტერატურაში. მომდინარეობს დავა, კამათი მისი არსის შესახებ.

ერთ-ერთი ზოგადი დებულება, რომელსაც ყველა მკვლევარი იზიარებს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის თავისებურებებზე მსჯელობისას, ის არის, რომ ეს მოვლენა მიჩნეულია სისტემის „მეცნიერება-ტექნიკა“ კანონზომიერი განვითარების უმაღლეს სტადიად, როცა ხდება მეცნიერების გადაქცევა უშუალო საწარმოო ძალად; მეცნიერების უშუალო საწარმოო ძალად გადაქცევა კი იწვევს ძირეულ ცვლილებებს საწარმოო ძალთა და წარმოებით ურთიერთობაშია დიალექტიკაში, რაც თავის მხრივ მთელი რიგი სოციალური შედეგებით ხასიათდება.

მკვლევართა უმრავლესობას მიაჩნია, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსის დასადგენად აუცილებელია მისთვის დამახასიათებელი ყველა ძირითადი მომენტის დიალექტიკურ კავშირში გააზრება. ავტორთა ნაწილი თვლის, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის დასახასიათებლად საკმარისია მისი რომელიმე ყველაზე მნიშვნელოვანი მომენტის გათვალისწინება.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ერთ-ერთი საკვანძო საკითხია მისი ორი ძირითადი კომპონენტის — მეცნიერებისა და ტექნიკის ურთიერთობის გარკვევა.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია ყოველთვის გულახსმობდა და დღესაც განსაკუთრებული მნიშვნელობით გულახსმობს მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარების, მათი სოციალური შედეგების მჭიდრო კავშირს და ურთიერთგანპირობებულობას. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში სწრაფი ტემპებით ვითარდება მეცნიერება, ვითარდება ტექნიკაც; მათ განვითარების ნებისმიერ საფეხურზე ყოველთვის ექნებათ თავისი სპეციფიკურობა და შემდგომი სრულყოფის განსაკუთრებული კანონზომიერებანი. შემეცნებითი ფუნქცია იყო და დარჩება მეცნიერების მთავარ, არსებით ფუნქციად, ხოლო შრომითი, საწარმოო ფუნქციების თვისებრივი ცვლილებები ტექნიკურ საშუალებათა უშუალო „კომპეტენციაა“.

ძირეული ცვლილებები მეცნიერებისა და ტექნიკის სფეროში დიალექტიკურ კავშირშია. თანამედროვე პირობებში მეცნიერებისა და ტექნიკის ურთიერთობის სპეციფიკური თავისებურება ის არის, რომ გადატრიალება-გარდაქმნები როგორც ტექნიკის, ისე მეცნიერების დარგში ერთმანეთს ერწყმიან და საბოლოო ჯამში ერთი მთლიანი პროცესის — მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის — ორ ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებულ მომენტს წარმოადგენენ. ეს გარემოება მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ერთ-ერთი თავისებურებაა.

თავისი სოციალური ბუნებით მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია, როგორც აღვნიშნეთ, გულისხმობს არსებით გადატრიალებას მეცნიერების, ტექნიკის და შესაბამისად, წარმოების სფეროში. თვისებრივად ახალ შინაარსს იძენს მათი ურთიერთკავშირი, რასაც მივყავართ საწარმოო ძალების რადიკალურ ცვლილებებთან, მისი სტრუქტურის განვითარებასთან. და ყოველივე ამის საფუძველია მეცნიერების გადაქცევა უშუალო საწარმოო ძალად, რაც მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ერთ-ერთ თავისებურებად უნდა მივიჩნიოთ. ამასთან დაკავშირებით კ. მარქსი წერდა: ბუნება არ აგებს არც მანქანებს, არც ლოკომოტივებს, არც რკინიგზებს... ყოველივე ეს ადამიანის ხელით და ტვინით შექმნილი, ცოდნის განვითარებული ძალაა... მაჩვენებელია იმისა, თუ რამდენად იქცა საზოგადოებრივი ცოდნა უშუალო საწარმოო ძალად [2, გვ. 215].

მეცნიერების უშუალო საწარმოო ძალად გადაქცევა წარმოების ავტომატიზაციას უკავშირდება, რამაც არსებითი ძვრები გამოიწვია ენერგეტიკაში, წარმოების ორგანიზაციაში და ტექნოლოგიაში, მუშაკთა შრომითი მოღვაწეობის ხასიათში. წარმოიშვნენ შრომის იარაღების ახალი ტიპები და სახეები, მექანიზმები, დანადგარები, რთული მანქანური სისტემები. მანქანათა სტრუქტურაში წარმოიშვა და ვითარდება ე. წ. ახალი, „მეთხე რგოლი“, რაც განსაკუთრებით იწვევს სუბიექტური ფაქტორის როლის ზრდას.

დღეს მეცნიერული ცოდნა სულ უფრო ხდება მშრომელთა საწარმოო კვალიფიკაციის არსებითი შემადგენელი ნაწილი, რამაც შესაბამისად მათი კულტურული, ზოგადსაგანმანათლებლო და პროფესიული დონის ამაღლება გამოიწვია.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ერთ-ერთი თავისებურება მდგომარეობს სისტემის — მეცნიერება — ტექნიკა — წარმოების შექმნასა და მის განუწყვეტელ განვითარებაში: მანქანები ცვლიან არა მხოლოდ ცოცხალ შრომას, არამედ მუშაკს და მის „ხელოსნურ“ ინსტრუმენტებს [3, გვ. 393].

მეცნიერების უშუალო საწარმოო ძალად გადაქცევამ, საწარმოო პროცესთა ავტომატიზაციამ, არსებითად შეცვალა წარმოების მუშაკთა მოქმედების პრინციპი, მათი ამოცანები და შესაძლებლობები.

კ. მარქსის აზრით, სწორედ ასეთ ვითარებებს უნდა მოჰყოლოდა კანონზომიერი გადაქცევა წარმოების პროცესისა მარტივი შრომის პროცესიდან მეცნიერულ პროცესად, რომელიც თავის სამსახურში აყენებს ბუნების ძალებს და აიძულებს მათ ადამიანთა მოთხოვნილებების შესაბამისად იმოქმედონ [4, გვ. 208].

ფიზიკური შრომის ინტელექტუალიზაციამ და გონებრივი შრომის განვითარებამ გაათავისუფლა ადამიანი მძიმე, დამქანცველი ფიზიკური შრომისაგან, თანდათან წარსულს ბარდება ერთფეროვანი, მექანიკური ხასიათის შრომა.

წინა პლანზე წამოიწია მუშაკთა მიერ ლოგიკურ ფუნქციათა შესრულებამ, საწარმოო პროცესთა მართვამ და კონტროლმა. სულ უფრო იზრდება ოპერატორების, გამწყობების, ტექნიკოს-ლაბორანტების, საკონტროლო მზომავ ხელსაწყოთა მემონტაჟების და სხვათა სამოქმედო ასპარეზი.

როდესაც ვლაპარაკობთ მეცნიერების, ტექნიკის და წარმოების მკვიდრო კავშირზე, აუცილებელია გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ მეცნიერული და ტექნიკური აღმოჩენების დანერგვას წარმოებაში მხოლოდ მაშინ აქვს სა-

სურველი სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტი, როდესაც იგი შესაბამება წარმოების მუშაკთა მიზნებსა და შესაძლებლობებს. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის პროცესი ყოველთვის უნდა განიხილებოდეს წარმოებაში მეცნიერული აღმოჩენების დანერგვით გამოწვეული სიახლეების, საწარმოო ტექნოლოგიურ პროცესთა თავისებურებებისა და წარმოების მუშაკთა შესაძლებლობათა გათვალისწინებით. ეს გარემოება, კიდევ ერთხელ აღამიანის ფაქტორის როლის განუხრელ ზრდას უკავშირდება.

მეცნიერების უშუალო საწარმოო ძალად გადაქცევამ, წარმოების ავტომატიზაციამ, გამოიწვია საწარმოო ტექნოლოგიურ პროცესთა ძირეული ცვლილებები, რაც მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ერთ-ერთ ძირითად თავისებურებად უნდა ჩაითვალოს.

ნებისმიერი ტიპის წარმოებას შესაბამისი ტექნოლოგიური პროცესი გააჩნია. რაც უფრო მაღალია და განვითარებული წარმოების მექანიზაციისა და ავტომატიზაციის დონე, მით უფრო სრულყოფილი და უწყვეტია საწარმოო ტექნოლოგიური პროცესი.

ავტომატიზებულ წარმოებაში მიმდინარე ტექნოლოგიური პროცესები მოითხოვს მათი სწრაფი მართვის აუცილებლობას, რაც მუშაკისაგან დიდ ყურადღებას, შესაბამის აზროვნებას და ოპერატიულად მოქმედების უნარს გულისხმობს. მაინც რა თავისებურებები შეიძინეს ავტომატიზებული წარმოების ტექნოლოგიურმა პროცესებმა?

ავტომატიზებული მართვის საფუძველზე, სხვადასხვა ტექნიკურ საშუალებათა გამოყენების გზით, რომლებიც უზრუნველყოფენ მართვის ავტომატიზებული სისტემის ფუნქციონირებას, მუშაკს კავშირი აქვს არა უშუალოდ შრომის ობიექტთან, არამედ საწარმოო ტექნოლოგიური პროცესის მსვლელობასთან მთლიანად.

ასეთ პირობებში მუშაკი უნდა ერკვეოდეს წარმოების არა მხოლოდ რომელიმე კონკრეტული ამოცანის განხორციელებაში, არამედ იგი საფუძველიანად უნდა იცნობდეს მთლიანი საწარმოო პროცესის მსვლელობას, ესმოდეს მოცემული წარმოების მიზანი და მისი საბოლოო შედეგი. სწორედ საწარმოო-ტექნოლოგიურ პროცესებში ასეთი რიგის ცვლილებები განაპირობებენ მუშაკთა მაღალ პროფესიულ და ზოგადსაგანმანათლებლო დონეს.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ერთ-ერთ თავისებურებად შეიძლება ჩაითვალოს საწარმოო ძალთა ყველა სტრუქტურული ელემენტის არსებითი ხასიათის ცვლილება. როგორც ცნობილია, საწარმოო ძალები ორი ძირითადი ელემენტის — პიროვნულის (ცოცხალი სამუშაო ძალა) და ნივთობრივის (შრომის საშუალებები) ერთობლიობაა. მეცნიერულ-ტექნიკურმა რევოლუციამ არსებითი ცვლილებები შეიტანა მათ ურთიერთობაში, ჩამოაყალიბა მათი ახალი სტრუქტურულ-ფუნქციონალური ურთიერთობა. რაც, უწინარეს ყოვლისა, გამოიხატება იმაში, რომ ამ ელემენტების მიმართებაში წინა პლანზე წამოიწია და განმსაზღვრელი გახდა საწარმოო ძალთა პიროვნული ელემენტი, რომლის განვითარებაზე უშუალოდაა დამოკიდებული ნივთობრივი ელემენტის სრულყოფა.

საწარმოო ძალთა ელემენტების მიმართების ხასიათს ყოველთვის განსაზღვრავდა და განსაზღვრავს წარმოების ტიპი, მისი განვითარების დონე. სწორედ ავტომატიზებულმა წარმოებამ, როგორც წარმოების განვითარების მაღალ-

მა დონემ, გამოიწვია საწარმოო ძალთა პიროვნული ელემენტის პრიორიტეტული როლი.

აქვე აღვნიშნავთ იმ გარემოებას, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში საწარმოო ძალთა სისტემაში მომხდარი ცვლილებები დამოკიდებულია იმაზეც, თუ როგორი ბუნებისაა წარმოებითი ურთიერთობა და რა ხასიათისაა დამოკიდებულება საწარმოო ძალებსა და წარმოებით ურთიერთობებს შორის.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ერთ-ერთ თავისებურებად შეიძლება ჩაითვალოს ისიც, რომ მან არსებითი ცვლილება შეიტანა და თავისებურად დააყენა მეცნიერებათა ურთიერთმიმართების პრობლემა საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენებზე მათი გავლენის მნიშვნელობის თვალსაზრისით.

მეცნიერული კვლევის მეთოდოლოგიაში არსებითი ძვრები დაკავშირებულია მათემატიკური, კიბერნეტიკული და სხვა უახლესი მეთოდების დანერგვასთან. გაძლიერდა მეცნიერებათა დიფერენციაციისა და ინტეგრაციის პროცესი; განუხრელად მიმდინარეობს მეცნიერების ინდუსტრიალიზაცია, მასი ტექნიკური ბაზის გარდაქმნა.

დღეს სრულიად კანონზომიერ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს მეცნიერებათა ერთ მთლიან სისტემად ჩამოყალიბების ტენდენცია, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენებზე მათი ერთობლივი ზემოქმედების შედეგების კომპლექსური კვლევის დროს.

სულ უფრო ფართოვდება და სრულყოფილი ხდება საზოგადოებრივი, ანუ ბუნებისმეტყველო და ტექნიკურ მეცნიერებათა ურთიერთდამოკიდებულება, რადგან მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში განუხრელად იზრდება საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დამოკიდებულება მეცნიერულ-ტექნიკური მიღწევების გამოყენებაზე.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ძირითადი თავისებურებების დადგენას და გათვალისწინებას ის მნიშვნელობა აქვს, რომ მის საფუძველზე შესაძლებელია ვიმსჯელოთ ამ მოვლენის არსის შესახებ. ამ საკითხთან დაკავშირებით, აზრთა სხვადასხვაობა, უწინარეს ყოვლისა, გამოწვეულია იმათ, რომ თავისთავად მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია რთული სოციალური ფენომენია, ხოლო მეორე მხრივ, მეცნიერები კვლევის პროცესში ამ მოვლენის განსხვავებულ ასპექტებზე ამხვილებენ ყურადღებას. ერთნი მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსად მიიჩნევენ საწარმოო ძალთა განვითარებას, მეორენი თვლიან, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსი გამოიხატება მეცნიერებისა და ტექნიკის ურთიერთკავშირში.

ავტორთა ერთ ნაწილს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსად მისგან გამომდინარე სოციალური შედეგები მიაჩნია.

მკვლევართა უმრავლესობა თვლის, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსის გამოხატველია უშუალო ტექნოლოგიურ პროცესში წარმოების მუშაკის ფუნქციების არსებითი ცვლილებები.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსად შეიძლება ჩაითვალოს ისეთი ნიშანი, რომელშიც, როგორც „ფოკუსში“, თავმოყრილია და რომელიც ყველაზე უფრო მეტად გამოავლენს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის თავისებურებებს.

ამ თვალსაზრისით, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია — ესაა პროცესი, რომელიც აერთიანებს თანამედროვე მეცნიერულ და ტექნიკურ რევოლუციებს,

და მიუხედავად მისი მეტად რთული, კომპლექსური ხასიათისა, ამ მოვლენის არსად შეიძლება ჩაითვალოს მეცნიერების უშუალოდ საწარმოო ძალად გადაქცევის საფუძველზე შრომის პროცესის განუწყვეტელი ინტელექტუალიზაცია და სრულყოფა. ხოლო რამდენადაც წარმოების ავტომატიზაცია უშუალოდ და დაკავშირებული ადამიანის შრომის შინაარსის არსებით ცვლილებებთან, ამდენად საწარმოო პროცესთა ავტომატიზაცია ის მთავარი განმსაზღვრელია, რომელიც ყველაზე ნათლად გამოავლენს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსს და რომლის მიმართულებით უნდა წარიმართოს მისი შემდგომი განვითარება და სრულყოფა. ამ მომენტს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციასთან დაკავშირებული თითქმის ყველა პრობლემის შესწავლისა და გააზრების პროცესში, რადგანაც ჩვენ არა მარტო მართებულად უნდა გვესმოდეს მისი არსი და განვითარების პერსპექტივები, არამედ უშუალოდ უნდა ემონაწილეობდეთ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის განხორციელების პროცესში. როგორც კ. მარქსი აღნიშნავს, მთავარია სინამდვილის არა მხოლოდ გაგება, მოვლენებში ჩაწვდომა, არამედ აუცილებელია მისი გარდაქმნა.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის არსისა და მთელი რიგი თავისებურებების გათვალისწინებით მისი ერთ-ერთი შესაძლო განსაზღვრება შეიძლება ასეთი იყოს: მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია არის სოციალურ-ისტორიული მოვლენა, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მეცნიერებისა და ტექნიკის სოციალური და კულტურული პოტენციალის პრაქტიკული რეალიზაცია და, საერთოდ, მათ სფეროში მიმდინარე ძირეული ცვლილებებისა და ძვრების ერთ პროცესად შერწყმა, საწარმოო ძალების როგორც პიროვნულ, ისე ნივთობრივ ელემენტებში მიმდინარე ურთიერთგანმსაზღვრელი არსებითი ცვლილებები, შრომის ინტელექტუალიზაციისა და შესაბამისად, ადამიანთა სამოქმედო ფუნქციების განვითარების განუწყვეტელი პროცესი: „ტექნიკის პროგრესი, როგორც ვ. ი. ლენინი აღნიშნავს, სწორედ იმაში გამოიხატება, რომ ადამიანის შრომა სულ უფრო მეტად იხვევს უკანა რიგში მანქანათა შრომის წინაშე“ [1, გვ. 87].

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში შრომის პროცესის ავტომატიზაციისა და მექანიზაციის საფუძველზე არსებითად იცვლება წარმოებაში ადამიანთა შრომის ხასიათი და შინაარსი: ხდება წარმოების მუშაეთა უშუალო საწარმოო ფუნქციების (როგორც ლოგიკური, ისე საკონტროლო-მართველობითი ფუნქციების) მანქანა-ავტომატებისათვის თანდათანობით გადაცემა. ამით წარმოების პროცესში მწარმოებელი სულ უფრო მეტად თავისუფლდება უშუალო საწარმოო ფუნქციების შესრულებისაგან.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პირობებში ასევე განუწყვეტლივ ვითარდება საწარმოო პროცესთა მართვის ტემპი, შესაბამისად სრულყოფილი ხდება ადამიანთა უნარი და შესაძლებლობები. ამ პროცესთა უშუალო ობიექტური საფუძველი საწარმოო პროცესთა ავტომატიზაციაა, თუმცა არიან ავტორები, რომლებიც სათანადოდ ვერ აფასებენ ავტომატიზაციის როლსა და მნიშვნელობას. ასე მაგალითად, ი. რუბცოვის აზრით, ავტომატიზაცია თანამედროვე ტექნიკაში გადატრიალების შინაარსის მხოლოდ ერთი მომენტია და იგი სრულებით არ აბასიათებს თვისებრივ ცვლილებებს თანამედროვე მეცნიერებაში [12, გვ. 15].

ასეთი მსჯელობა უსაფუძვლო და არალოგიკურია, რადგანაც წარმოუდგენელია ავტომატიზაცია მიგვანიშნებდეს მხოლოდ ტექნიკის სფეროში მომხდარ სიახლეებზე, გადატრიალებებზე და არ ეყრდნობოდეს მეცნიერებაში მიმდინარე ახალ აღმოჩენებსა და ცვლილებებს. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ერთ-ერთი ნიშანდობლივი თვისება ხომ სწორედ ისაა, რომ გარდაქმნები, ცვლილებები მეცნიერებისა და ტექნიკის სფეროში ერთმანეთს ერწყმიან და ერთი მთლიანი პროცესის ორი ერთმანეთთან დიალექტიკურად დაკავშირებული მომენტებია.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის შესახებ აზრთა სხვადასხვაობა იმას როდი ნიშნავს, რომ მისი ბუნების გაგებაში ყველაფერი სადავო და საკამათოა. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციისათვის დამახასიათებელი ძირითადი ნიშნების დადგენა მეცნიერთა ერთობლივი კვლევისა და ძიების შედეგია.

დღეს, მეცნიერებისა და ტექნიკის ჭერარსახული განვითარების ვითარებაში, თუ რა მიმართულებით წავა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის განვითარება, როგორ ახალ ნიშნებსა და თვისებებს შეიძენს იგი, რას მოუტანს მეცნიერებისა და ტექნიკის განუწყვეტელი პროგრესი ადამიანებს — ბედნიერებას, თუ კატასტროფულ შედეგებს, დიდად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორია და როგორი იქნება ადამიანთა მიზნები, მისწრაფებები, ღირებულებითი ორიენტაციები, როგორ მოეპყრობიან ადამიანები ამ პროგრესის მონაპოვრებს.

მეცნიერების და ტექნიკის განუხრელმა განვითარებამ არ უნდა წარმოშვას აზრი იმის თაობაზე, რომ თითქოს კულტურის მონაპოვრებიდან მეცნიერება და ტექნიკა ერთადერთი ღირებულების მქონე ფენომენებია და არა ერთ-ერთი, სხვა არანაყოლებ მნიშვნელოვანი ადამიანური მოვლენების გვერდით.

მეცნიერებისა და ტექნიკის როლის ყოველგვარმა გაზვიადებამ შესაძლებელია ადამიანი მიიყვანოს ინტერესების ცალმხრივად წარმართვამდე, რაც თავისთავად საზიანოა კულტურის და, შესაბამისად, ადამიანთა ჰარმონიული განვითარებისათვის.

მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას ყოველთვის უნდა ვიზილავდეთ არა როგორც თავისთავად მოვლენას, არამედ მრავალგვაროვანი სოციალური შედეგების გამომწვევ მიზეზს, რომელსაც დღეს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს საზოგადოებისათვის, მისი მომავლისათვის. ამიტომაცაა, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ქმნადობისა და მართვის პროცესში გადამწყვეტი ყოველთვის ადამიანის გონიერებაა, ვიდრე ადამიანთა ბიოლოგიური არსებობის შენარჩუნებისათვის სხვადასხვა ხელოვნურ საშუალებათა შექმნა. ეს გარემოება კიდევ ერთხელ ადასტურებს, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა აქვს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ბუნების, მისი განვითარების თავისებურებათა მეცნიერულ კვლევას, მისი სოციალური შედეგების გააზრებას ფილოსოფიური თვალსაზრისითაც. მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის განვითარების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფილოსოფიური პრობლემა იმის გააზრებაა, თუ რა ხასიათის ცვლილებები შეიტანა და შეაქვს მას საწარმოო ძალების ყველა ელემენტის, როგორც ნივთობრივის, ისე ადამიანთა კულტურულ-ტექნიკური და ინტელექტუალური დონის სისტემატურ სრულყოფაში. სწორად ორგანიზებული, მიზანმიმართული მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია ჰქმნის ყოველგვარ პირობებს ინდივიდის ყოველმხრივ განვითარებისათვის და შესაბამისად, მის-

განაც მოითხოვს გონიერებას, შემოქმედებითი უნარების განუწყვეტელ განვითარებას.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია არა მხოლოდ პირობებს ქმნის ყოველი ინდივიდის განვითარებისათვის, არამედ მოითხოვს კიდევ ამ უკანასკნელს, რადგან ყოველმხრივ განვითარებული და სრულყოფილი ადამიანებად გარეშე შეუძლებელია თვით მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესიც. მარქსის მიხედვით, რევოლუციური პრაქტიკა, რომლის არსებობაც სამყაროს გარდაქმნა და ადამიანთა ცხოვრების ობიექტური პირობების გაუმჯობესება შეადგენს, შეიცავს სუბიექტის მიერ თვითგარდაქმნის მოთხოვნასაც.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა მხარეს ეხება და მათზე გარდამქმნელ ზემოქმედებას ახდენს. ბუნებრივია, იგი საზოგადოებრივი ცხოვრების სულიერ მხარესაც შეეხო. დღის წესრიგში მწვავედ დადგა ადამიანთა სულიერ ღირებულებათა პრობლემა. დღეს უკვე აღარ დაობენ იმაზე, რომ დადებით მოვლენებთან ერთად, მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას თან ახლავს მთელი რიგი უარყოფითი მომენტებაც, რომელთა შესწავლა, გამოვლენა და კონტროლი სულ უფრო აუცილებელი ხდება კაცობრიობისათვის. ამ საკითხებზე მეცნიერების სხვადასხვა დარგის წარმომადგენლებს არა აქვთ საერთო აზრი, რაც თვით პრობლემის სირთულითაცაა გამოწვეული.

მკვლევართა ნაწილს მიაჩნია, რომ ტექნიკურმა პროგრესმა გამოიწვია ადამიანებში მომხმარებლური ტენდენციების გაძლიერება, შეზღუდული, „პრაქტიკული“ აზროვნების დამკვიდრება, რამაც ზნეობის „მოშლამდე“ მიგვიყვანა და ნამდვილი ადამიანური ურთიერთობების ადგილას ადამიანებს შორის ინდიფერენტული, ხშირ შემთხვევაში, მტრული დამოკიდებულებები გაამეფა. ასეთი გარემოება ჯი შესაბამისად კაცობრიობის გადაგვარებასა და დაღუპვას მოასწავებს.

არიან ავტორები, რომელთაც მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის შედეგების შეფასებიდან უაღრესად პესიმიტური დასკვნები გამოაქვთ. ასე მაგალითად, ინგლისელი სოციოლოგი და ხელოვნებათმცოდნე ჰ. რიდი წიგნში „ემმაკასიე წაულია კულტურა“ წერს: „ტექნიკური რევოლუცია — ესაა უბედურება, რომელიც ალბათ, ყოველივე ადამიანურის დანგრევის პროცესის ბოლოსტადია იქნება... ტექნიკა და მასთან დაკავშირებული ავტომატიზაცია ანადგურებენ ადამიანურ გრძობებს, სახელდობრ იმას, რითაც ადამიანი არის ადამიანი“ [8, გვ. 8]. ასეთი შეხედულება საბოლოო ჯამში პროგრესის უარყოფაა. ჩვენ, რა თქმა უნდა, ვერ დავეთანხმებით მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ამგვარ შეფასებას, ასეთ პესიმიტურ თვალსაზრისს. მაგრამ არც იმის უგულვებელყოფა შეიძლება, რომ ტექნიკური პროგრესი ქმნის არა მარტო ახალ შესაძლებლობებს, არამედ სხვადასხვა დაბრკოლებებსა და სიძინელებს, რითაც ახალი პრობლემებისა და ამოცანების წინაშე აყენებს კაცობრიობას. სწორად არის ამის შესახებ აღნიშნული ნ. ჰაუჰავაძის სტატიაში „მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია და სულიერი კულტურა“: „ეხმარება რა კაცობრიობას ბუნების კანონზომიერებათა ამოცნობასა და თავისი მიზნებისათვის გამოყენებაში, მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას მილიონობით ადამიანისათვის მოაქვს სიკეთე, ხელს უწყობს გაჭირვების, სიღატაკისა და ავადმყოფობის მოსპობას, ათავისუფლებს ადამიანთა ენერჯის კულტურისა და შემოქმედებისადმი საზიად“

რებლად, მაგრამ ამასთანავე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია დღის წესრიგში მწვავედ აყენებს მთელ რიგ სოციალურ, პოლიტიკურ, მორალურ, ეკოლოგიურ, მედიკო-ბიოლოგიურ, ფალოსოფიურ-მსოფლმხედველობრივ და სხვა პრობლემებს, ვეჩადის არა მარტო ნათელ პერსპექტივებს, არამედ ამავე დროს, სიძნელეებს და საშიშროებებს“ [9, გვ. 167]. აქადან გამომდინარე, სადღესო გადაუდებელი ამოცანაა მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის სოციალური შედეგების დადგენა და მათი ზუსტი ანალიზი. ამ ამოცანის წარმატებით გადაჭრისათვის აუცილებელია მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის შეფასება დიალექტიკური თვალსაზრისით. მისი როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი შედეგების დროული გამოვლენა და დახასიათება. საჭიროა ამ მოვლენასთან დაკავშირებული სიძნელეების დაძლევისათვის სათანადო ღონისძიებების გატარება. ეს ღონისძიებები უნდა იყოს კომპლექსური ხასიათის, ე. ი. უნდა ეხებოდეს როგორც ეკონომიკის, ისე სოციალური და კულტურული სფეროს მოვლენებს [14, გვ. 227].

მხოლოდ იმ სოციალურ სისტემას ექნება უპირატესობა, რომელაც ისე წარმართავს მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციას, რომ ამ მოვლენამ ხელი შეუწყოს პიროვნების ყოველმხრივ განვითარებას და ნაკლებად შექმნას მისი სრულყოფის შემაფერხებელი ვითარებები.

ის ფაქტი, რომ სოციალისტურ საზოგადოებას მთელი რიგი უპირატესობანი გააჩნია კაპიტალისტურ ფორმაციასთან შედარებით, სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ ჩვენთან არ არსებობდეს მეცნიერულ-ტექნიკურ რევოლუციასთან დაკავშირებული გადასაწყვეტი პრობლემები და რომ თითქოს ეს პრობლემები თავისთავად, უმტკვნეულოდ გადაიჭრება. გამოსავალი ერთია: აუცილებელია მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციისა და სოციალური პროგრესის პრობლემების ურთიერთგანპირობებულობის მეცნიერული კვლევა, სათანადო ღონისძიებების განხორციელება.

ხოლო რამდენადაც საზოგადოებაში დამკვიდრებული ადამიანთა სულიერი ღირებულებები წარმოადგენენ საზოგადოების პროგრესულობის მაჩვენებელს და მის ერთ-ერთ ფაქტორსაც, ამდენად აღნიშნული ამოცანის წარმატებით განხორციელება სავსებით ლოგიკურად მოითხოვს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციისა და სულიერ ღირებულებათა ურთიერთმიმართების ღრმა მეცნიერულ ანალიზსაც.

საზოგადოების განვითარების დღევანდელი დონე მიგვანიშნებს იმაზე, რომ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის გარეშე შეუძლებელია სერიოზული გარდაქმნები საზოგადოებრივი ცხოვრების სფეროში, ცხადია, რომ საზოგადოების მძლავრი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნა, ადამიანთა ცხოვრების პირობების შემდგომი გაუმჯობესება ტექნიკური პროგრესის გარეშე წარმოუდგენელია.

მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის კვლევისას ყოველთვის უნდა ვითვალისწინებდეთ იმ გარემოებას, რომ პრობლემები, რომელსაც იგი აყენებს ჩვენს წინაშე, მსოფლმხედველობრივი ხასიათისანი არიან და მათი გადაწყვეტა შესაძლებელია მხოლოდ სხვადასხვა დარგის სპეციალისტთა ერთობლივი მოღვაწეობით. ამ მხრივ, უნდა დავეთანხმოთ ავტორს, რომელიც თვლის, რომ „მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის მარქსისტული ინტერპრეტაციის არსებობის შესახებ არა მხოლოდ იმაში, რომ გაირკვეს საზოგადოებასა და ადამიან-

ზე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ზემოქმედების სპეციფიკა, არამედ იმაშიც, რომ დადგინდეს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის განვითარებაზე საზოგადოებისა და ადამიანის ზეგავლენის მნიშვნელობაც. საზოგადოება, ადამიანი განიხილებიან არა როგორც მხოლოდ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ზემოქმედების ობიექტები, არამედ ამავე დროს როგორც მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის სუბიექტი, მისი შემოქმედი და მამოძრავებელი ძალა, მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის პროცესები ხასიათდებიან არა მხოლოდ იმ თვალსაზრისით, თუ რას განიცდის საზოგადოება მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ზეგავლენით, არამედ იმ ასპექტითაც, თუ რას ახორციელებს საზოგადოება ამ მოვლენის მიზანდასახული განვითარების მიმართულებით“ [6, გვ. 7].

აუცილებელია ყოველივე ამის გათვალისწინება მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ქმნალობისა და კვლევის პროცესში, რადგანაც მხოლოდ იმ ტიპის მეცნიერულ და ტექნიკურ პროგრესს აქვს აზრი და გამართლება, რომელიც ერთობლივად იწვევს და ემსახურება საზოგადოების როგორც ეკონომიკურ, ისე სულიერ, ზნეობრივ პროგრესსაც.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის განვითარება შეიძლება სხვადასხვაგვარად წარიმართოს იმის მიხედვით, თუ როგორ გადაწყდება მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციისა და ადამიანის ურთიერთობის პრობლემა. ეს მიმართება კი ორმხრივია: მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუცია გავლენას ახდენს ადამიანთა ღირებულებით ორიენტაციაზე; თავის მხრივ, ადამიანთა ღირებულებითა ორიენტაცებმა არსებითი გავლენა უნდა იქონიოს მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ამა თუ იმ სახით განვითარებაზე და ისეთ-ნაირად წარმართოს იგი, რომ თავიდან ავიცილოთ მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის მონაბოვრებისადმი გაუფრთხილებელი მოპყრობის შემთხვევაში მოსალოდნელი ხიფათი და საშიშროებანი.

აქედან გამომდინარე, სავსებით მართებულად უნდა ჩაითვალოს შეხედულება, რომლის მიხედვითაც, თუ ადამიანისა და მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ურთიერთობის თანამედროვე ეტაპზე ჭარბობს უტილიტარული ეკონომიკური ინტერესები, თანდათან ეს ორიენტაცია უნდა შეიცვალოს: ადამიანი მთელი თავისი სულიერი ცხოვრებით და ინტერესთა მრავალფეროვნებით უნდა იქცეს ყოველგვარ ეკონომიკურ, ტექნიკურ და ტექნოლოგიურ გარდაქმნათა ერთადერთ მნიშვნელოვან ცენტრად.

თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის მიერ გამოწვეული გლობალური პრობლემები განსაკუთრებით აქტუალურს ხდიან მეცნიერებას ჰუმანიზაციის იდეას [13, გვ. 111].

თვით ამ გლობალურ სოციალურ პრობლემათა ურთიერთკავშირი და ურთიერთგანპირობებულობა მოითხოვს კომპლექსურ მიდგომას მათი გადაწყვეტისადმი, ამ მიზნით ჰუმანიტარულ, საბუნებისმეტყველო და ტექნიკურ მეცნიერებათა წარმომადგენლების ერთობლივ ძალისხმევას [14, გვ. 169].

სწორედ ამ გზით უნდა მოგვარდეს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესისა და სოციალური განვითარების პრობლემები. წინააღმდეგ შემთხვევაში, გამოვა ისე, როგორც არისტოტელე ამბობდა: ვინც მეცნიერებას ანვითარებს და ამ მხრივ წინ მიდის, მაგრამ ჩამორჩება ზნეობაში, ის უფრო უკან მიდის, ვიდრე წინ.

ლიტერატურა

1. ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 1.
2. Маркс К., Энгельс Ф., соч., т. 46, ч. II.
3. Маркс К., Энгельс Ф., соч., т. 47.
4. Маркс К., Энгельс Ф., соч., 6, с. II.
5. Бернал Дж. Мир без войны. М., 1960.
6. Вопросы философии, 1976, № 10.
7. Даниловский В. В. На пороге новой научно-технической революции. Л., 1956.
8. Кобляков В. П. НТР и нравственность. Л., 1977.
9. Научно-техническая революция и развитие социалистическое общество. Тбилиси, 1977.
10. О сущности НТР. Обмен мнениями. Журн. «Философские науки», 1973, № 5.
11. Рогов И. М. Человек в условиях научно-технической революции. Л., 1978.
12. Рубцов И. Е. Научно-технический прогресс в условиях развитого социалистического общества. М., 1975.
13. Фролов И. Т., Юдин Б. Г. Этика науки. Проблемы и дискуссии. М., 1986.
14. Экономика культуры. М., 1987.

И. ДЖ. КАЛАНДИЯ, К. Ш. КУТУБИДЗЕ

О НЕКОТОРЫХ СВОЕОБРАЗИЯХ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

В статье охарактеризованы некоторые своеобразия развития современной научно-технической революции. Показано, что она вносит не только коренные изменения в развитие производительных сил и производственных отношений, но развивает и самого человека, т. е. без развития каждого индивида невозможен научно-технический прогресс.

В условиях научно-технической революции на основе автоматизации и механизации производственных процессов существенно меняется характер и содержание труда: происходит постепенная передача непосредственных производственных функций работников машинам-автоматам.

Развитие современной научно-технической революции может протекать по-разному в зависимости от решения проблемы взаимоотношения НТР и человека. Это отношение является двусторонним: с одной стороны, НТР оказывает влияние на ценностные ориентации людей, с другой — ценностные ориентации людей должны оказывать существенное влияние на развитие НТР.

Исходя из этого, делается вывод, согласно которому ориентацию на преобладание утилитарно-экономических интересов на современном этапе отношений человека и НТР следует постепенно заменить на такую, при которой человек со всеми духовными потребностями, богатством и многообразием интересов стал бы единственно значимым центром и высшей целью всяких экономических, технических, технологических преобразований.

Для современной НТР характерен целый ряд глобальных проблем, делающих особенно актуальной идею гуманизации науки. Это требует комплексного подхода к их решению, соединения усилий представителей социальных, естественных и технических наук. Только таким путем возможно решение сложных задач, выдвигаемых современной научно-технической революцией.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა ი. ჯიბუჯმა

19.2.29

ლევან დალაიშვილი

ეკოლოგიური პრობლემა და ენათა მონაცემები

თანამედროვე ტექნიკისტური ეპოქის მოტანილი ეკოლოგიური პრობლემები ორ ჯგუფად შეიძლება გაიყოს; ერთია ბიოსფეროს საცხოვრებლად გაუფარვისება, ხოლო მეორე — მავნე ზემოქმედება ადამიანის სულზე უშუალოდ. პირველი წყების მოვლენათა შესახებ, ძალზე მოკლედ, უნდა ითქვას შემდეგი:

ინდუსტრიულ-ტექნიკური აღმშენებლობის ინერციით „წადებული“ ადამიანი იპყის შედეგებს, სრულიად განსხვავებულს იმისაგან, რასაც თავისი მოქმედების სასურველ მიზნად სახავდა თვითონვე. თუ XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე ტექნიკურ შესაძლებლობათა ზრდას ადამიანისთვის სასიკეთო შედეგები მოჰქონდა, დღეს „პროგრესი“ იმავე მიმართულებით ერთობ დამაფიქრებელ მოვლენად იქცა იმის გამო, რომ ტექნიკურ შესაძლებლობათა რეალიზაცია აღარ ექვემდებარება ჩვენს ბუნებრივ მოთხოვნილებათა კონტროლს, თვითმიზნად მოგვევლინა და მისგან გამომდინარე შედეგები, შესაძლოა, დამლუბველი აღმოჩნდეს კაცთა მოდგმისთვის.

რამდენიმე მაგალითიც იკმარებს: ტექნიკურ „პროგრესს“ მოჰყვა ოზონის ზერელების გაჩენა, რაც ზრდის მზის რადიაციას და კანის კიბოთი დაავადების შემთხვევათა სიზოირეს. საწარმოო ნარჩენებით ჰუტყყიანდება ზღვები და ოკეანეები, სხვა წყალსაცავები, ეს წამლავს წყალთა ფლორას, ფაუნას და შედეგად საფრთხეს უქმნის ადამიანის სიცოცხლესაც. ნავთობპროდუქტებზე მომუშავე სატრანსპორტო საშუალებანი აბინძურებენ ჰაერს და მისი „საერთო მოწამლის“ გარდა, საგრძნობლად ზრდიან სიკვდილიანობას ავტომობილით თუ უმისოდ მობარულთა შორის. ინდუსტრიული ობიექტებისათვის ავგილის გამოთავისუფლება ამცირებს დედამიწის მცენარეულ საფარს; ეს კი, სხვათა შორის, მიზეზია მიწის ეროზიისა, თანმზლები შედეგებითურთ.

გამოდის, რომ ადამიანის საცხოვრებო გარემო — წყალი, ჰაერი, მიწა — ანუ ბიოსფერო ერთიან, გადაჯვარების საფრთხის წინაშეა; და ეს გადაშენებით ემუქრება ყველაფერს ცოცხალს დედამიწაზე, — რალა თქმა უნდა, ადამიანსაც.

ახლა დავახსიათოთ მეორე წყება ტექნიკით გატაცების თანმზლები პრობლემებისა, რომლებიც ადამიანის სულზე უშუალო ზემოქმედებაში გამოიხატება. ამ რიგის პრობლემებზე საუბარს ა. შვაიცერის „კულტურა და ეთიკაში“ ჩართული აღმოსავლური ლეგენდის გახსენებით დავიწყებ, რომელიც გადმოგვცემს: კონფუციუსის მოწაფემ დაინახა მებაღე, რომელსაც სარწყავი წყალი ჭიდან ზურგით ამოჰქონდა და ჰკითხა მას; რატომ არ ისურვებდა ჯაფის შემსუბუქებას ბერკეტის გამოყენებით. მებაღემ, — რომელიც ბრძენი იყო, გვიამბობს ლეგენდა — მიუგო: „ჩემი მასწავლებლისაგან მსმენია, რომ თუ ადა-

საქ. სსრ კ. მარქსის სახ. სახ. რესპუბ. ბნტბლიკთიკა

მიანი მანქანით სარგებლობს, ის მთელ თავის საქმეებს მანქანასავით აკეთებს. მას, ვინც მანქანასავით საქმიანობს, გული უმანქანურდება; ხოლო ვისაც მანქანური გული უტემს, სამუდამოდ კარგავს წმიდა უბრალოებას“. ჩინელი ბრძენის ამ ნაამბობს ა. შვაიცერი დასძენს: ხიფათი, რომელიც მებაღემ ძველი წელთაღრიცხვის V საუკუნეში იგრძნო, ჩვენს დროში ერთობ სერიოზულად დაგვემუქრო [13, გვ. 330].

რას ნიშნავს გულის გამანქანურება, რომელზედაც ა. შვაიცერი ლაპარაკობს? აქ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ მანქანური ტექნიკით საქმიანობას ჩვეულ სიტყვახმარებაში უხშირესად ახასიათებენ როგორც სწრაფს, პროდუქტულს, ეფექტურს. იმდენად, რომ ნებისმიერი ამ ნიშნით აღბეჭდილი პროცესი — ხელითაც რომ სრულდებოდეს — „ტექნიკურად“ იწოდება; ყოველგვარი მანქანური საქმიანობის პროდუქტულმა ეფექტურობამ სიტყვა „ტექნიკური“ საყოველთაოდ მოსაწონის სინონიმად აქცია; ისე, რომ თუ განსაკუთრებით ხელგაწაფული ჯიბისქურდის „საქმეს“ შეესწრებიან, მასზეც ამბობენ: ტექნიკურად იმუშავაო. ასევე; „ტექნიკურად“ ითვლება ნახატი ან ფერწერული ტილო არა იმიტომ, რომ ხელოვანს ხატვის საკუთარი ჩვევა, ნახატის შესრულების თავისი წესი აქვს და პროფესიულ საუბარში ამას ხატვის ტექნიკა ჰქვია; არამედ მხოლოდ განსაკუთრებული მოწონების ნიშნად.

მეორე, რაც აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ მანქანური ტექნიკის თავისებურებათა განხილვისას ის არის, რომ ტექნიკა „ჩრდილავს“ მოსაქმეს, ადამიანს. ტექნიკის მეშვეობით შესაძლებელია: მიწის უზარმაზარი ფართობის გადაზენა, ათასობით კილომეტრის უსწრაფესად გავლა, ოკეანის გადალახვა და სხვა, ამათზე უძნელესი საქმის მოგვარება; ამასთან მიღწეული შედეგის სიდიდესთან შედარებით ინდივიდის მიერ გაღებული სულიერი და ფიზიკური „დანახარჯი“ იმდენად მცირეა, რომ ის სათვალავშიც არ მიიღება. ეფექტი მთლიანად შედეგის წილ მოდის; მისი გამომწვევი, ადამიანი რეზულტატში ზერელედ, „ერთი შეხებით“ მონაწილეობს. და ეს ასეა არა „გარედან დამკვირვებლის თვალში“, არამედ თვითონ მოსაქმისათვის, რომელიც მისივე ნამოქმედარის მაქნისად ვერ განიცდის თავს.

აზრდა ცხოვრება განცდაა და ადამიანსაც რაიმეს მაქნისად თავის განცდა სჭირდება იმისთვის, რომ სიცოცხლე უაზროდ („უქმად“) ჩავლილად არ მიანდეს. და თავის რაიმეს მაქნისად განცდის მსურველი ადამიანი ეძებს გამოსავალს. ხშირად, ის საქმემრავლობით ცდილობს საწადელის ასრულებას, მაგრამ ეს ცდაც სცდება მიზანს; რადგან საშუალება ისევ ტექნიკურია და უთანაზომობა ტექნიკით მიღწეულ შედეგსა და მასში ინდივიდის მიერ ჩადებულ წვლილს შორის — უცვლელი.

ყოველი შემდგომი წარუმატებელი ცდა კიდევ უფრო ამკვიდრებს მანქანურს, ტექნიკურს ყოვლისშემძლეს „პოზიციასში“; ყველა დანარჩენი კი — მათ შორის ადამიანიც — რჩება ტექნიკურ შესაძლებლობათა გამოცდის თავისებურ არედ, ობიექტად მანქანის „ხელში“. ყოვლისშემძლე, მაქნისი არის რაღაც ტექნიკური; ადამიანი — საშუალებაა მანქანის „უნართა“ სადემონსტრაციოდ და... ჩვენ „ვიცით“, თუ მაგალითად, დამსჯელმა მანქანამ რატომღაც ვერ იმუშავა, ადამიანი თავს მოვალედ თვლის სიცოცხლის შეწირვით იხსნას შემძლეს, მანქანის ავტორიტეტი [6].

გულის გამანქანურებაც ეს არის: ვითარება, როცა ადამიანი თავსაც მსხვესილად იგებს როგორც მეტ-ნაკლებად ეფექტურ საშუალებას, ჩაყენებულს მანქანის სამსახურში.

პარადოქსული ვითარება იქმნება: თანამედროვე ეკოლოგიური პრობლემაში გამოწვეულია იმით, რომ ახალ დროში ადამიანმა ყოფნა საერთოდ გაიგოს სუბიექტ-ობიექტის დაპირისპირებულობად; ხოლო თავისთვის ყოფნის მისაღებად მოდუსად სუბიექტად ყოფნა მიიჩნია, — ობიექტთან დაპირისპირებული. აქედან მიეცა გასაქანი ბუნებაზე ბატონობის ტენდენციას¹, რამაც ეკოლოგიურ პრობლემათა წარმოშობა განსაზღვრა. ეს ერთი მხარეა საკითხისა, მეორე კი ის არის, რომ სუბიექტად, სამყაროს ბატონ-პატრონად დანიშნული ადამიანი თავისივე იარაღის — ტექნიკის — მონად იქცა; ანუ, იმის სრულიად საპირისპირო მდგომარეობაში აღმოჩნდა, რასაც თვით უშუალებდა თავს.

ადამიანის დანიშნულება — თუ მისი არსიდან ამოსვლით ვიმსჯელებთ — შემოქმედებაა. ცხოვრების აზრის სახედველად მას საკუთარ სიცოცხლეზე აღმატებული მნიშვნელობის საქმეში შემოქმედებითი მონაწილეობა ესაჭიროება. ტექნიკაც ადამიანის შემოქმედების ნაყოფია, მაგრამ ისეთი, რომელიც შემდგომი შემოქმედებითი ცხოვრებისაგან გამოათავისუფლებს — გარკვეული აზრითა და ზომით — თავის შემოქმედს და ამგვარად საკუთარი არსის საწინააღმდეგო წესით ცხოვრებისაყენ უბიძგებს მას.

ჩვენს დროში, ცხადია, გაუმართლებელი და შეუძლებელიც იქნებოდა, ტექნიკაზე საერთოდ უარის თქმა გვეცადა; მაგრამ ისიც უეჭველია, რომ ნებისმიერ ტექნიკურ შესაძლებლობათა რეალიზაციისაყენ სწრაფვაც — თუ მის შედეგებს საკმაოდ შორს გავთვლით — ძალზე სახიფათოა.

ტექნიკურ შესაძლებლობათა რეალიზაციის საქმეში დღეს კაცობრიობა ზედმეტ გულმოდგინებას იჩენს. სხვა ფაქტებთან ერთად ამის დასტურია ისიც, რომ ყოველდღიურ მეტყველებაში „ტექნიკური“ საყოველთაოდ მოსაწონის, „ერთობ კარგის“ სინონიმად იქცა. ფილოსოფოსთა მტკიცებით, ტექნიკიზმმა კატასტროფულად გადაატყა სულიერი ცხოვრება, დაშრიტა შემოქმედებითი ენერჯია ყველგან, თუ არ ჩავთვლით სფეროს, სადაც ის იმავე ტექნიკურ ნოვატორობას ხმარდება. ეს, ზოგადი შენიშვნის სახით; ახლა ვიკითხოთ: რა საშუალებები არსებობს ზემოთ ორ ჯგუფად გაყოფილ ეკოლოგიურ პრობლემათა გადასაჭრელად; ან, იქნებ, პრობლემების ორივე ეს წყება საფუძველში ერთია და ასევე ერთია მათი გადაწყვეტის გზაც? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად უნდა განვიხილოთ „ეკოლოგიური პესიმიზმისა“ და „მეცნიერულ-ტექნიკური ოპტიმიზმის“ ურთიერთსაპირისპირო არგუმენტაცია.

„ოპტიმიტიები“ ფიქრობენ, რომ ადამიანის ტექნიკური საქმიანობით გაჩენილ პრობლემებს იმავე ტექნიკის სრულყოფით მოველებამ.

ამაზე „პესიმიტიები“ უპასუხებენ, რომ ეს სიახლენი თავის მხრივ ახალ წინასწარ გაუთვალისწინებელ პრობლემებს ქმნიან და... ოპონენტთაგან ასეთ

¹ ამ მხრივ საგულისხმოა მომდევნო ორი ფრაგმენტი ფ. ნიუშედან, რომლის დანატოვარიც ჩვენი ეპოქის ფილოსოფიურ-საპრობლემურ განწყობის ნიმუშად გამოდგება: „გაადადამიანურის სამყარო. — ეს ნიშნავს: სულ უფრო მეტად გრძობილ მასში თავს განმგებლად“ [8, გვ. 294]; და „ერთადერთი ძალა, რომელიც სინამდვილეში არსებობს, იმავე თვისებისაა, როგორისაც ნება, ერთგვარი სახე მბრძანებლობისა სხვა სუბიექტებზე, რომლებიც იცვლებიან ამ მბრძანებლობის შესაბამისად“ [8, გვ. 228].

პასუხს იღებენ: — მათაც სამეცნიერო-ტექნიკური და სოციალური ხასიათის ღონისძიებებით გადავჭრითო.

ორივე არგუმენტაცია საფუძვლიანი ჩანს და მხარეთა კამათის გადაწყვეტა, თითქოს შესაძლებელია დროს მივანდოთ ან, უკეთ; დავის საბოლოო გადაწყვეტას, იქნებ, არც უნდა ველოდოთ იმის გამო, რომ რეალურად და ფაქტიურად, მომავალშიც ისევე, როგორც უწინ, ადამიანის ცდა ეკოლოგიურ პრობლემათა მოგვარებისა მეტ-ნაკლებად წარმატებული იქნება და ხან ერთი მხარის პოზიციას გაამაგრებს, — ხან მეორისას; ცხოვრება კი თავისი გზით წავა.

თითქოს ასეა, მაგრამ არსებობს ერთი მნიშვნელოვანი არგუმენტი, რომელიც ასეთ თვითდამშვიდებას ნიდავს აცლის. საქმე ისაა, რომ ტექნიკური აღჭურვილობის სრულყოფით ეკოლოგიურ პრობლემათა მხოლოდ პირველ წყებას შეიძლება მოეუაროთ მაშინ, როცა მეორეს ვერაფერს ვუშველით; რადგან ყოველი უფექტურესი ტექნიკური სიახლე თვითონვეა ტექნიკის „სულის“ უმკვეთრესი გამოვლენა და ადამიანის ტექნიკისტურ მიმართებას სამყაროსადმი კი არ ცვლის — ამაფრებს. ამიტომ „ეკოლოგიური პესიმიზმის“ ფრთხილი წინდახედულება უნდა ვამაჯობინოთ „მეცნიერულ-ტექნიკური ოპტიმიზმის“ ზეარელე იმედიანობას.

ინდუსტრიულ-ტექნიკური საქმიანობა საზიფათოა არა იმდენად იმით, რომ ტექნიკური დანადგარების არასრულყოფილებით — ან უამისოდაც — ძლიერ ცვლის, საცხოვრებლად აუვარგისებს ბიოსფეროს; არამედ, პირველ რიგში იმის გამო, რომ მოითხოვს თავისებურ (მბრძანებლურ) დამოკიდებულებას ბუნებასა და „სხვა მესთან“, რითაც მეტად არასასურველ გავლენას ახდენს ადამიანის სულზე.

დიდია ზიანი, რომელიც ინდუსტრიულ-ტექნიკური შესაძლებლობებით თვითმიზნურ გატაცებას მოაქვს. სხვაზე რომ არაფერი ვთქვათ, მხოლოდ ყოველდღიურ ცხოვრებაში სახმარად რეკომენდებულ და მრეწველობის მიერ შემოთავაზებულ ნივთთა აურაცხელი სიმრავლე ითხოვს ადამიანისაგან დროს, ყურადღებას, სპეციალური (თუმც, არსებითად უმნიშვნელო) ცოდნით მიხედვას, რითაც მომხმარებელ საზოგადოებას ცხოვრების აზრზე დაფიქრებას საშუალებას არ აძლევს; უკარგავს ადამიანს ღრმა შინაგანი თვითმოქმედებით ცხოვრების უნარს და მხოლოდღა „რეაქტიულ ტალანტად“ [8, გვ. 49] ამყოფებს მას ხაზგასმით ნივთიერ, უკიდურესად დეტალიზებულ და საზრისს მოკლებულ გარემოში.

მაგრამ ყოველივე ეს მხოლოდ შედეგია სამყაროსთან, „არა მე“-სთან ადამიანის დამოკიდებულების თავისებურებისა; სწორედ ეს დამოკიდებულება უნდა შეიცვალოს, უწინარეს ყოვლისა, რათა ადამიანი კვლავ დაუბრუნდეს გზას, რომელსაც, შესაძლოა, ცხოვრების დაკარგული საზრისის პოვნამდე მიპყავდეს იგი.

ზემოთქმულიდან ჩანს: ინდუსტრიულ-ტექნიკური საზოგადოების ცხოვრების წესი ერთი მხრივ ბუნებასთან, სხვა ადამიანთან მბრძანებლურ დამოკიდებულებას რომ მოითხოვს და ამყარებს, მეორე მხრივ — დროში თანამიმდევრობის თვალსაზრისით — თვით არის წარმომდგარი „არა-მე“-სთან ამგვარი მბრძანებლური საურთიერთო განწყობისაგან. ეს განწყობა უდევს საფუძვლად თანამედროვე მანქანურ-სააწარმოო პროცესებს, რომელთაც ასე დიდი ადგილი უკავიათ დღევანდელ ცხოვრებაში. ამგვარად, ჩემ მიერ ზემოთ ორი ტიპისად

წარმოდგენილ ეკოლოგიურ პრობლემებს (რომლებიც შესაბამისად: ბიოსფეროს სიკოცხლისთვის გაუვარგისებასა და ადამიანის სულზე მავნე ზემოქმედებაში გამოიხატება) ერთი საფუძველი აქვთ — ის ეპოქალური განწყობა, რომელსაც ეყრდნობა თანამედროვე ადამიანი ბუნებასა და „სხვა მე“ — სთან ურთიერთობაში.

რომ შევავალოთ აქამდე ნათქვამი, ამგვარი ვითარების მოწმენი გავხედებით: ისტორიული განვითარების რაღაც ეტაპზე (ახალი დრო) ადამიანმა ყოფნის მთლიანი სისტემა სუბიექტ-ობიექტის დაპირისპირების გამოიხატველი სქემით გაიზარა. თავისთვის სუბიექტად ყოფნა არჩია და, მიიყვანა რა ამ მოდელით მოწყობილი ცხოვრება — მასში არსებულ შესაძლებლობათა სრული გახსნით — „ლოგიკურ“ ბოლომდე, კრიზისულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, როცა როგორც ცოცხალ არსებას ბუნებაში „ფეხის მოკიდება“ გაუძნელდა, ხოლო, როგორც სოციალური სუბიექტი „აგრესიული ინდივიდუალიზმის“ (ნიცშესთან) საფუხურის გავლით ობიექტად იქცა გაფეტქმებული დამსჯელი მანქანის საჭრეთელქვეშ (ფ. კაფკა). ასეთი მდგომარეობიდან თავდასახსნელად ბუნებასა და სხვა ადამიანთან დამოკიდებულებების ახლებურად მომწყობი ორიენტირის პოვნა ანუ, ეპოქალური განწყობის შეცვლა საჭირო. სად უნდა ვეძებოთ ეს ახალი ორიენტირი? ან: შეუძლია კი ადამიანს ნებისამებრ ცვალოს ისეთი რამ, როგორცაა ეპოქალური განწყობა? ნებისამებრ, ცხადია, — არა; მაგრამ თუ დრო მომწიფდა, სამყაროსთან მიმართების ხასიათს ცვლილება „თავისთავად“ მოსდის. სოციოლოგებსა და ეკონომისტებს შორის საკმაოდ გავრცელებული თვალსაზრისიც, რომ მოწინავე ქვეყნები თავიანთი განვითარების პოსტინდუსტრიულ ხანაში შევიდნენ, შეიძლება ერთ ნიშნად მივიღოთ იმ ცვლილების სიახლოვისა, რომლის აუცილებლობა თვით ცხოვრებამ დაგვანახა სავსებით ნათლად.

ამრიგად, ექვევარეშეა ის, რომ ბუნებასა და სხვა ადამიანთან მბრძანებლური დამოკიდებულება უნდა შეიცვალოს; ეს იგივეა, რაც: საწინააღმდეგო თვალსაზრისი დაეუპირისპიროთ ყოფნის ერთიანი სისტემის სუბიექტ-ობიექტის სქემით წარმოდგენის ტრადიციას.

ყურადღება მივაქციოთ: სუბიექტად, ანუ იმად, რაც საფუძველივით ყველაფერს საკუთარ თავზე შემოიკრებს², ადამიანი მას შემდეგ მოგვევლინა, რაც ფ. ნიცშემ „ღმერთის სიკვდილი“ გამოაცხადა. მხოლოდ ამიერიდან გადადის მთელი არსებული ადამიანის განმგებლობაში, მისი კომპეტენციის სფეროში ექვევა. მსგავსი რამ უცხოა როგორც ანტიკურობის, ისე შუა საუკუნეებისთვისაც, როცა არსებული არის *ens creatum*, შექმნილი ღმერთი-შემოქმედის, როგორც უმაღლესი მიზეზის მიერ [10, გვ. 103].

თვითონ ნიცშე ასე განსაზღვრავს იმ შინაარსს, რომლითაც კვლავ შესაძლებლად მიაჩნია სიტყვა ღმერთის ხმარება: „ერთადერთი შესაძლებლობა „ღმერთის“ ცნებისათვის საზრისის შენარჩუნებისა იქნებოდა: ღმერთი არა როგორც მამოძრავებელი ძალა, არამედ როგორც მაქსიმალური მდგომარეობა, გარკვეული ეპოქა, ერთგვარი წერტილი ძალაუფლებების ნების განვითარებაში, რომლიდანაც თანაბრად აიხსნებოდა მომავალი ვანვითარებაცა და და წარსულიც“ [8, გვ. 307].

² ასე ესმის მ. ჰაიდელგერს *subiectum* ბერძ. *ὑποκείμενον*-ის თარგმანი, — რაც ქვე-მდებარეს ნიშნავს [10, გვ. 102].

აბსოლუტურად მნიშვნელოვანი, ტრანსცენდენტური, იდეალური სამყაროს მოჩვენებითობის აღიარებამ, ზეადამიანური ავტორიტეტის მქონე ინსტანციის მოხსნამ წარსულ კულტურულ-ისტორიულ ეპოქებს შეატოვა ინდივიდუალურ ნებაშერჩენილი ადამიანი. და თუმცა ამგვარი „ნებეირობა“ (როცა ნება ველარავითარ მარად მნიშვნელოვან მიზანს ვერ „მიეზმის“) მეტად დაუმძიმდა მას; წარსული, ამავე დროს, ერთგვარ თავის „გამოსაცნობ“ სარკედ გაუხდა ადამიანს და მანაც ისტორიაში იწყო თავისი აწმყოსა და მომავლის ძირების სინჯვა.

ფ. ნიცშეს ზემოთეული ციტატაში ის იდეა იკითხება, რომ კულტურულ-ისტორიულ პროცესს განვითარების შინაგანი კანონზომიერება აქვს. ამით კულტურის თანამედროვე კრიზისსაც ახვევ იმანენტური მიზეზები ევარაუდება. რამდენადაც წარსულში ადამიანი დღევანდელი ცხოვრების პრობლემათა გადამჭერად საშუალებას ეძებს, ისტორიით მისი დაინტერესება ერთი თავისებურებით ხასიათდება; სახელდობრ, მკვლევარნი ცდილობენ ერთიან კულტურულ-ისტორიულ პროცესში ის რგოლი მოძებნონ, საიდანაც შეიძლება ევროპული კულტურა სხვა გზით განვითარებულიყო; ცდილობენ მიაკვლიონ იმ მიმართულებას, რომელიც რეალურ-ფაქტიურ ისტორიას „გამორჩა“, რომელსაც მან „გვერდი აუარა“, რადგან სხვა გავრცელებას მიანიჭა უპირატესობა.

წარსულ კულტურულ-ისტორიულ ეპოქებს რომ ინტერესით მოიხილაკს, მკვლევარმა იცის: მათ მიხედვით განსხვავებული ყოველი წესი ცხოვრებისა ადამიანის გონებიდან წარმოსდგება და ამდენად, ვერ ექნება აბსოლუტურობის პრეტენზია (ნიცშედან მოტანილ ციტატაში ეს აზრიც ამოიკითხება); ამიტომ მიღებული და გაზიარებულია თვალსაზრისი, რომ თვითონ ადამიანის რაობა უნდა გაირკვეს; უნდა დადგინდეს, აქვს თუ არა ადამიანს რაიმე ისეთი ნიშანი, რაც უცვლელად გაკვეთება მას ისტორიულ ეპოქათა მონაცვლეობაში. ივარაუდება, რომ თუ ასეთი რაიმეს არსებობა დადასტურდა, ადამიანს ხელთ ექნება მკვიდრი გარკვეულობა, რომელზე დანდობილიც თავისუფლად მიუდგება რეალური ხასიათის საცხოვრებო იდეალებს და რის მიხედვითაც, ალბათ, სანდო გეხს მისცემს მომავალ ცხოვრებას.

ადამიანის რაობის განმსაზღვრელი ნიშნის დადგენისთვის უთუოდ საგულისხმო ფაქტია ის, რომ ბერძნულ ონტოლოგიაში ადამიანი გაგებულ იყო როგორც *ζῷον λόγον ἔχον* — მეტყველებისუნარიანი ცოცხალი არსება [14, გვ. 25]. მ. ჰაიდეგერთან მეტყველებისუნარიანობა, ენის მქონეობა აღუმატებელი მნიშვნელობის ფაქტად გაიგება ყოფიერების, ადამიანის მყოფობისა თუ ფუნდამენტური ონტოლოგიის სხვა ძირითად პრობლემათა დამუშავებისას.

ზემოთ (გვ. 19) ეკოლოგიური პრობლემების წარმომშობ მიზეზად დავასახელებ ის, თუ როგორ გაიგო ადამიანმა ყოფნა საერთოდ და თავისთვის შესაფერისი მოდუსი ყოფნისა. შემდეგ იმავე პრობლემების გამომწვევად მივიჩნევ ადამიანის მიერ ბუნებასა და სხვა ადამიანთან („არა-მე“-სთან) ურთიერთობისთვის მიღებული წესი ანუ, „სხვასთან“ საურთიერთო განწყობა (გვ. 20—21).

ამ ნარკვევის საზრუნავის მოსაგელად მეტად მნიშვნელოვანია, რომ ყოფნის გაგებაცა და სამყაროსთან ადამიანის ურთიერთობის საფუძვლად მდებარე განწყობაც მ. ჰაიდეგერის ფილოსოფიაში ენასა და მეტყველებასთან „იყრიან თავს“ შინაგანი კავშირის ძალით. ასე, მაგალითად, მ. ჰაიდეგერის მიხედვით: ექსისტენცი, — ადამიანის ყოფნა სამყაროში — გაგებითი ყოფნისუნა-

რია [14, გვ. 232]; გაგება ყოველთვის ამა თუ იმ განწყობის მქონეა [14, გვ. 252, 265]; ზოლო, განწყობაცა და გაგებაც მეტყველების მიერ განისაზღვრებიან [14, გვ. 133]. ვცადოთ იმის ჩვენება, თუ სახელდობრ როგორ უკავშირდებიან ერთმანეთს გაგება, განწყობა, მეტყველება და ენა.

ბუნებაზე გაბატონებულ სუბიექტად ყოფნა რომ თავისთვის შესაფერ მოდუსად გაიგო, ყოფნისა, ანუ მმართველ-განმგებლის განწყობა შექმნა³, ადამიანმა ამ ბატონობის უზრუნველსაყოფი საშუალებანი: სხვადასხვაგვარი ენერგია და „საშენი მასალა“ ძებნა და აღმოაჩინა ბუნებაშივე. შემდეგ, ყველა ეს ენერგეტული და მასალობრივი რესურსი სათანადო მოწყობილობა-დანადგარების მეშვეობით საკუთარ მოთხოვნილებათა შეუფერხებლად დაკმაყოფილებისთვის „მუდმივ მზადყოფნაში“ ჩააყენა; სხვაგვარად რომ ითქვას: სამყაროს განმგებლის ტახტზე ასულმა ადამიანმა ყველა მიზნამდე უმოკლესი გზით მიმყვანი ტექნიკურ-ენერგეტული საშუალებანი ახლოს მოიღვა, რათა მუდმივ ხელთ ჰქონოდა ისინი.

ყოველივე ეს ადამიანმა „მიწაზე“ კომფორტულად მოწყობისათვის იღონა; მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ასეთი მიზნის განხორციელება მთელი ცხოვრების ისე გარდაქმნას მოითხოვს, როგორც მიმწოდებელი წარმოების⁴ ინტერესები გვიკარნახებენ. აღმოჩნდა, რომ მიმწოდებელმა წარმოებამ ყველა სახის რესურსებზე უწინარეს თვითონ ადამიანი ჩააყენა „სახეზე მყოფის“⁵ მდგომარეობაში, რასაც ადასტურებს იმგვარი გამოთქმების გავრცელებულობა, როგორიცაა: „ცოცხალი ძალა“, ან: რომელიმე დაწესებულების „პირადი შემადგენლობა“⁶.

ძნელი დასანახი არ უნდა იყოს, რომ გამოთქმის ჩვეული ფორმები, — რომლებიც, ცხადია, ენის ნორმებითაა დაშვებული, — ყოფნის თავისებურ გაგებასა და სათანადო განწყობას ავლენენ ადამიანისას. ჩვენი ტექნიციკური ეპოქისათვის დამახასიათებელი გაგება ყოფნისა სუბიექტ-ობიექტის დაპირისპირების გამომხატველი სქემის სახით იჩენს თავს; შესაბამისი განწყობა კი სუბიექტის ობიექტზე ბატონობის სახისაა⁷.

ჩვენი ეპოქის იმ/არსებით მახასიათებელს, რომელიც თითქმის „უნაშთოდ იტევს“ თანამედროვე ადამიანს ყოფნის მისეული გაგებით, „არა-მე“-სთან საურთიერთო განწყობითა და მთელი მისი საქმით, მ. ჰაიდეგერი Ge-stell-ს უწოდებს. Ge-stell — ესაა ტექნიციკური დროის „მიმტაცი ძახილი“ ადამიანისადმი, რომელიც მთელ ადამიანურ ძალებს თავს უყრის ერთი მიზნით: ყოველი არსებული სახეზე-მყოფის ფორმით ჩაყენებულ იქნეს მოსაზმარი, ხელთ

³ აღსანიშნავია ქართული განწყობისა და გაგების ფუძეთა სემანტიკური სიახლოვე. წყობა და გება მრავლის ერთმანეთთან ან, რაიმეს სხვასთან გარკვეულ მიპართებაში დგომას და ასე ყოფნას, ასე არსებობას გულისხმობს.

⁴ მ. ჰაიდეგერის მოხსენების ტექსტში, რომლის რუსული თარგმანითაც ვსარგებლობ, წერია: поставяющее производство [11, გვ. 54]; ეს აღსანიშნავია იმის გამო, რომ რუსულში ჩანს კავშირი по-став-თან, რომლითაც Ge-stell-ს გადმოცემს მთარგმნელ. ქართულად Ge-stell ვთარგმნე როგორც მო-დგამ-ი; თუ რატომ, ამაზეც ვიტყვი.

⁵ ხსენებულ თარგმანშია: состоящее-в-наличии [11, გვ. 54].

⁶ „ცოცხალი ძალა“ რუს. თარგმანშია человеческий материал; „პირადი შემადგენლობა“ личный состав [11, გვ. 54].

⁷ მეოთხეელს მოეხსენება; ყოფნის სისტემის დღევანდელი გაგების დრომოკმულობასა და წამგებინაობაზე ჩვენში ძალზე დამაყრებლად წერდა ზ. აკაბაძე.

ქონილი ობიექტის „პოზიციაში“. Ge-stell აქ ვთარგმნე როგორც მო-დგამ-ი, რადგან ეს ქართული ფორმა ადვილად იგუებს შინაარსობრივ გააზრების ასეთ თანდათანობას: მოდგამ (შენ მათ) მეორე სუბიექტური და მესამე ობიექტური პირის გაგებით: → მოდგამ პირის გაგების უქონლად, ანონიმურად, როგორც, მაგალითად, გამოთქმაშია: „სახელისათვის უსინანულოდ მოკვდება კაცი“; → მო-დგამ-ი მეორე საფეხურის ანონიმურობის შემცველი სახელი (-ი ნომინატივის ნიშნით) ჩვენი ტექნიციტური ეპოქის არსისა; იმ არსისა, რომელიც, — რაოდენ პარადოქსულადაც არ უნდა ჩანდეს, — ყოვლისშემძლე სუბიექტს — ადამიანს იმსახურებს, ობიექტად გაიხდის.

მიუხედავად იმისა, რომ მო-დგამ-ს მეტად დიდი ძალა აქვს დღევანდელ ცხოვრებაზე, პრინციპულად მაინც შესაძლებელია, მის მიმწოდებელ-მწარმოებელურ „ხასიათს“ რომელიმე წარსული ეპოქის ნაკლებმომხმარებლური „გუნება“ დაეუპირისპიროთ. ამგვარი განწყობის კვალი ძველი კულტურის ნიშნულ-შებნით შეიძლება ვეძებოთ და ენებშიც. რომელიმე ენამ, ამას გარდა, ისეთი შინაარსიც შეიძლება გაამზილოს, რომელიც ყოველ დღემდე ცნობილ კულტურულ-ისტორიულ ეპოქაზე ძველია და გამძლე, ოღონდ მივიწყებული კი; რადგან წარსულ ისტორიულ ეპოქებში შეუმჩნევლად ინახებოდა. ჩვენი ნარკვევის მომდევნო ნაწილი ქართულის ერთ ასეთ ეკოლოგიურ თვალსაზრისით საგულისხმო მონაცემს დაეთმობა.

ის, რაც ახლა უნდა ვაკეთდეს, — შინაარსობრივ გაანალიზდეს ენათა ლექსიკური ერთეულები, — ფილოსოფიისთვის ჩვეულ საქმედ ითვლება უკვე ფ. ნიცშედან მოკიდებული⁸, ზოლო მ. ჰაიდეგერი ერთგან ასე განსაზღვრავს ფილოსოფიის ამოცანას: „...gleichwohl ist es am Ende das Geschäft der Philosophie, die Kraft der elementarsten Worte, in denen sich das Dasein ausspricht, davor zu bewahren, daß sie durch den gemeinen Verstand zur Unverständlichkeit nivelliert werden, die ihrerseits als Quelle für Scheinprobleme fungiert“ [14, გვ. 220]⁹.

მ. ჰაიდეგერის ამ ციტატის მიხედვით, ელემენტარულ სიტყვებში მუნყოფიერება გამოთქვამს თავს ანუ, შეიძლება ითქვას: ფენომენად ვლინდება. თუ იმ თვალსაზრისსაც ვავიზიარებთ, რომ: „ფენომენია“ — მე ჭეშმარიტად საკუთარ ყოფიერებაში და, კორელატურად, ჩემთან დამოკიდებულებაში შექმნილი სამყარო“ [1, გვ. 119]; უფლება გვექნება ენობრივ მონაცემებზე დაყრდნობით, მათი მივიწყებული მნიშვნელობების რეაქტივაციით ცნობიერების ნამდვილი „ინტენციური სიცოცხლისა“ და მისი ფარდი ნამდვილი „ინტენციური“ სამყაროს კვლავ პოვნის მოიმედენი ვიყოთ.

რამდენადაც ამ ნარკვევის საზრუნავს ეკოლოგიური პრობლემა შეადგენს და მისი გადაჭრის ცდაში ბუნებრივ ენათა „დაკითხვა“ განვიზრახეთ, საფუძველს მოკლებული არ იქნება, თუ დასაწყისისთვის ენობრივი მასალის, — მაგალითად, ლექსიკური ფონდის, — იმ ნაწილს შევარჩევთ განსახილველად, რომ-

⁸ მ. ფუკოს ჰქონდა საფუძველი ერთგვარი ჰიპერბოლიზაციისა, როცა აღნიშნა: ნიცშე — ეს რამდენიმე ბერძნული სიტყვის განმარტებააო [9, გვ. 388].

⁹ „...თუმცა საბოლოოდ ფილოსოფიის საქმეა, ძალა უელემენტარულესი სიტყვებისა, რომლებშიც მუნყოფიერება თავს გამოთქვამს, დაცვას ჩვეულებრივი განსის მიერ გაუგებარზე დაყვანით ნიველირებისაგან, რაც თავის მხრივ, მოჩვენებით პრობლემათა წარმოშობის სათვეა“.

მელიც შინაარსობრივ სახლობას, მკვიდრ ცხოვრებას უკავშირდება; პრინციპულად კი, ცხადია, შესაძლებელია მასალის შესარჩევი არის თანდათან გაფართოება, ამ მხრივ შეზღუდულნი არა ვართ.

სახლობასთან დაკავშირებული სიტყვა მრავალია ქართულში; სხვადასხვაგვარ საცხოვრისს აღნიშნავს: ქოხი, სენაკი, ფაცხა, ფარღია, ოდა, ხანაგა, ხარგა, ხულა, დელაქარი, კასრი და, რაღა თქმა უნდა, სახლი, რომელიც „ზოგადი სახელი არს ყოელთა სახლთა“ [2]. რას ნიშნავს ეს; რას ნიშნავს, რომ ყველა შემოჩამოთვლილი ტიპის ნაგებობა სახლია?

ერთი, ცხადია იმას, რომ ყოველმა ამ ნაგებობამ ცხოვრების პირობა უნდა შეუქმნას ადამიანს იმით, რომ ღია სივრცე შემოუსაზღვროს და შემდგომ თვით ეს შემოსაზღვრული, სათანადო დაყოფით, უმეტესად ხელსაყრელი გახადოს ისე ცხოვრებისათვის, როგორსაც ადამიანი შენების დაწყებამდე გეგმავდა. ეს დაგეგმვა რომ ნაირგვარია, იქიდან შეეიტყობთ, თუ როგორ განმარტავს ჩამოთვლილ ნაგებობათა დანიშნულებას ქართული ენის ლექსიკონი: ქოხი — ფოთოლთა და ჩალათაგან სახლაკი; სენაკი — მცირე სახლაკი; ფაცხა — წნული სახლი; ფარღია — სახლი გვერდლია; ხანაგა — ობლების საკრებულო სახლები; ხარგა — ბალანთ კარავი; ხულა — სახლი სავაჭრო სადები; დელაქარი — უგვანი დიდი სახლი; კასრი — სახლი მომცრო სათავისწინაო¹⁰.

ეს განმარტებანი მრავალმხრივია საინტერესო; ისინი გვატყობინებენ სხვადასხვაგვარი საცხოვრისის რითნაგებობას, ვისთვის და რამდენისთვის გამიზნულობას, ყოფით-სამეურნეო დანიშნულებას; ხოლო ერთი მათგანი „ესთეტიკოსის თვალთ“ აფასებს ობიექტს: დელაქარი — უგვანი დიდი სახლი.

მაგრამ ამ განმარტებებს გაუთვალისწინებელი რჩებათ რაღაც ისეთი, რასაც ყოველი სახლის სახლობა გულისხმობს საცხოვრისის საშენად ხმარებული მასალის, ყოფით-შტილიტარული ფუნქციისა თუ ესთეტიკურ ღირსებანაკლოვანებათა გარდა. ეს რაღაც მაშინ გამოჩნდება, როცა თვითონ სახელსა-ხლ-ს მოვუსმენთ.

ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი ეყრდნობა მ. წერეთელს [15] და გვამცნობს, რომ სა-ხლ-ი „ხლება“ ზმნური ძირისაგან პრეფიქსაციით ნაწარმოები სახელია [17, გვ. 171]¹¹. თუ გავიზიარებთ ასეთ გაგებას, სა-ხლ-ის ეტიმოლოგიური მნიშვნელობა თითქოს ეკოლოგიურ პრობლემათა მოსაგვარებლად საჭირო განწყობას შექმნის. ამ სიტყვის შინაარსი სრულიად საპირისპიროა იმისა, რასაც მო-დგამ-ის „სული“ შეიძლება ვუწოდოთ. თუ მო-დგამ-ი ენერჯის ნაირგვარ წყაროს, საშენ მასალებსა და „ადამიანურ რესურსებსაც“ ხელთ იქონიებს და მიმწოდებელი წარმოების სამსახურში ჩააყენებს, რადგან „მომხმარებლის თვალთ“ განიხილავს მათ; სა-ხლ-ი (მისი ეტიმოლოგიური მნიშვნელობა) ეწინააღმდეგება ყოველივე არსებულის და თვით ადამიანის გაგებას ობიექტად, ხელთ საქონ რაიმედ. სა-ხლ-ი „ხსნის“ სუბიექტ-ობიექტის მსოფლხედვით სქემას და მის ნაცვლად „ადგენს“ ბუნებასა და სხვა ადამიანთან, ასე ვთქვათ, „მეტი თავაზით“ მოპყრობის განწყობას¹².

¹⁰ საცხოვრისის ქართული ველი შესაძლოა, უფრო ვრცელი იყოს; მე მხოლოდ საბას ლექსიკონით ვისარგებლე.

¹¹ სხვა თვალსაზრისიც არსებობს [4], მაგრამ ზემორე უფრო სარწმუნოდ მესახება.

¹² ვაიხსენით თანამედროვე ქართულში შედგენილი შემასმენლის ზმნურ ნაწილად ხმარებულ ევემისტური გახლავს.

„ყოელთა სახლთა ზოგად სახელ“ სა-ხლ-ში ქართულმა ენამ თავისებური შინაარსი „მოათავსა“; ქართულენოვანი მსოფლხედვით „სახლი“ არის რაღაც ისეთი, რისი მეშვეობითაც ხ ლ ე ბ ი ს მოდუსში მიმდინარე ცხოვრება მოუწყვია ადამიანს. საგულისხმო ვითარებაა იმის გამოც, რომ საცხოვრისი ადამიანის მიერ შექმნილ „ნაკეთობათა“ შორის ყველაზე აუცალებელი რამაა და ხ ლ ე ბ ა შინაარსის სწორედ მის ზოგად სახელში ფიქსირებულობა „მეტს ამბობს“ ქართულში ჩენილი საცხოვრებო განწყობის თავისებურების შესახებ.

ერთ საკითხსაც უნდა შევხებით: ხ ლ ე ბ ა ფუძეზე აგებულ სიტყვათა უმრავლესობა თანამედროვე ქართულში, — თუ „სახლობის“ შინაარსს შეიცავს, — ადამიანთა შორის ურთიერთობას გამოხატავს; მაგალითად ასეთ სიტყვებს დავასახელებ: მსახური — უფლის შინაყმა [2]; მოსახლე — მსახლობელი [2]; სახლეული — სახლობის, ოჯახის წევრი, შინაური [3]; სახლეულობა — ოჯახის წევრთა ერთობლიობა, შინაურები, ცოლ-შვილი [3]; სახლობა — 1. ოჯახი, მოსახლე. 2. ოჯახის წევრები, — ჯალაბობა. 3. ვისიმე ცოლი [3]. ჩამოთვლილ სალექსიკონო ერთეულებში ხ ლ ე ბ ა მართლაც სოციუმ-შიგა მიმართებას გულისხმობს და სა-ხლ-ში ჩენილ იმავე ძირსაც, თითქოს, არ უნდა ჰქონდეს კავშირი ადამიანისა და ასოციალური გარემოს (ბუნების) ურთიერთმიმართებასთან.

ერთი შეხედვით მართლაც ასეა, მაგრამ ქართულში არის სიტყვა, ერთგვარი საცხოვრისის აღსანიშნი, რომელიც გამორიცხავს ხ ლ ე ბ ი ს შინაარსის სოციალური სფეროთი შემოფარგვლის შესაძლებლობას. ეს სიტყვაა კასრი, რომელსაც საბა ასე განმარტავს: „სახლი მომცრო სათავისწინაო“ [იხ. გვ. 25]; ხოლო თავის-წინა კი მასვე განმარტებული აქვს როგორც — მარტოკა. ამრიგად: რაზან ქართულად სახლად იწოდება ერთის საცხოვრისიც, სადაც არც პატრონი ახლავს ვინმეს და არც თვითაა სხვისაგან ხლებული; უნდა ვიფიქროთ, რომ სახლ-ში მის მდგმურთა-შორისი „ურთიერთობის“ თანაბრად იგულისხმება მოსახლის (ან მოსახლეთა) ხ ლ ე ბ ა ასოციალურ გარემოსთან, ზუნებასთან.

დიდია — თუმცა, მეტწილ ფარული — ენის გავლენა კულტურის ხასიათზე, ადამიანის ყოფაზე; მ. ჰაიდეგერი წერს: ენა პირველი მოაგებსო გზებსა და მისასვლელებს აზროვნების ყოველგვარი ნებისთვის [12, გვ. 87]; ამიტომ უმნიშვნელო არ უნდა იყოს, რომ საერთო ინდოევროპულ და ძველ ბერძნულ ენაში, — რომელიც ევროპული კულტურისა და ცივილიზაციის სათავედაა მიჩნეული, — სახლობასთან დაკავშირებული ფუძე სრულიად სხვაა Weltbild-ის მხრივ, ვიდრე ქართულში. საერთო ინდოევროპული ლექსემა *t'om — „სახლი“, ეტიმოლოგიურად უკავშირდება ძირს *t'em — „შენების“, „ღმართვის“ მნიშვნელობით [5, გვ. 741—742] და არაფერი უნდა ჰქონდეს საერთო ხ ლ ე ბ ი ს, ასე ვთქვათ, „თავდაჭერილ უკუმდგომობასთან“ სხვა ვინმეს ან, რაიმესთან ურთიერთობაში. *t'em-ისთვის დამახასიათებელია პრაქტიკული, მოსაქმე განწყობა; როგორც ჩანს, შეუზღუდველი თანა-მცხოვრების ან, თანა-არსებულის სიახლოვით, მუნყოფნით¹³.

არც საკუთრივ ბერძნული *σῆμα*, — მიღებული ჰომეროსის დროინდელი *Φοῖμα*-იდან: „დიდი სახლი“, „მეურნეობა“, — შეიცავს ხ ლ ე ბ ი ს თ ვ ი ს და-

¹³ ქართული: „ახლოს“ და „ახალიც“ ხ ლ ე ბ ა ს თ ა ნ დაკავშირებულადაა მიჩნეული სპეციალურ ლიტერატურაში [7, გვ. 260], [15, გვ. 84].

მახასიათებელ შინაარსეულ თავისებურებას, რომელიც გარემოსთან, სხვასთან „მეტე თავაზით“ მოპყრობაში გამოიხატება, როგორც ითქვა, **Foixe**-ისაგან განსხვავებით, ის ცალკე სახლის, ცალკე ნაგებობის მნიშვნელობასაც იძენს; მაგ., შედგენილ სიტყვაში: **οιξομένης**; ასეთია მისი მნიშვნელობა [5, გვ. 743].

როგორც ვხედავთ, ქართულ სა-ხლ-ში საერთო ინდოევროპული ენობრივი მსოფლხედვის (**Weltbild** ვ. ჰუმბოლდტი) საპირისპირო სურათია წარმოდგენილი. რა მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს ამას ჩიხში შესული ევროპული ცივილიზაციისათვის? თავისთავად ის, რომ ამა თუ იმ ენის მონაცემების მიხედვით შეიძლება სამყაროსთან და სხვა ადამიანთან — „არა-მე“-სთან საზოგადოდ — ურთიერთობის დღეს ჩვენთვის უცნობ, დაფიქრებულ წესს მივაგნოთ, ბევრს არაფერს ნიშნავს; უმთავრესი ის არის, რომ „არა-მე“-სთან ურთიერთობის ეს „ახალი“ ტიპი კრიზისის დაძლევის გვიადვილებდეს, ცხოვრებას ახლებურად და ჭეროვნად ორიენტირების გზასა და საშუალებას გვკარნახობდეს, თორემ ენები რომ განსხვავებულ მსოფლხედვით მოდებოდნენ შეიცავდნენ, ეს ვ. ჰუმბოლდტის შემდეგ საყოველთაოდაა ცნობილი.

სა-ხლ-ში ჩენილი **Weltbild**-ის ფრაგმენტი სწორედ ისეთია, როგორიც თანამედროვე ცივილიზაციის კრიზისიდან გამოსაყვანად ივარგებს. დღეის ეკოლოგიურ პრობლემათა გადასაჭრელად გარემომცველ სინამდვილესთან „მხლებულური“ დამოკიდებულების დამყარებაა საჭირო, იმ აზრით, რომ „სხვა“ (ბუნება თუ ინდივიდი) ღირსია ჩვენთან დიალოგში თავისი საკუთარი სახით შემოსვლის უფლებით სარგებლობდეს. ასეთი დებულების მიღება ადამიანთა შორის ურთიერთობის დონეზე პიროვნების უფლებათა უსიტყვო დაცვის მოთხოვნას ბადებს, ხოლო ადამიანის ბუნებასთან ურთიერთობის საკითხში: — გარემოს „საქმეებში“ მინიმალური ჩარევისას.

აქედან გამომდინარე: ამკარად უსაფუძვლო და გაუმართლებელია გიგანტური, ე. წ. „საუკუნის მშენებლობებით“ თავმომწონეობა, რაც, სამწუხაროდ, ჩვენს დროს ასე გამორჩევიტ ახასიათებს. გაუმართლებელია როგორც გლობალურ ეკოლოგიურ პრობლემათა, ისე ქართული ენობრივი მსოფლხედვის თავისებურებების გათვალისწინებითაც.

ახლა, როდესაც ეპოქამ ღვთაებრივობის პრეტენზია გაუქარწყლა ცხოვრების ადრე ცნობილ ყოველ წესს, ხოლო ჩვენს ოფიციალურად ათეისტურ სახელმწიფოში დრომ რევოლუციური გარდაქმნების საჭიროება მოიტანა, ნდობით უნდა მოვეკიდოთ ჩვენი ეროვნული კულტურის იმ მინიშნებებს ცხოვრების მისაღები, მართებული გზის „მოსახვევებზე“, რომელთა ერთადერთი საცავიც, ალბათ, ენაა. უნდა ვუსმინოთ ენაში ფიქსირებული საცხოვრებო განწყობის ხმას და ვიძრე ჩვენს ინდუსტრიულ საუკუნეში ტექნიკურად განხორციელებად მიზანთა ზორცემსმას შევუდგებოდეთ, ვიფიქროთ იმაზე, გვაახლოებს თუ გვაშორებს ამგვარი მიზნის რეალიზება ჩვენს ენასა და კულტურულ წარსულში „წინასწარტკერტილ“ ჩვენსავ მომავალს.

მხოლოდ ასეთი ფიქრით თუ შევძლებთ ჩვენი ქვეყნის ისე მოსაწყობად ვარგისი „პროექტის“ შექმნას“, რომლის განხორციელებასაც ხალხით მოჰყიდებს ხელს ქართველობა. თუ სა-ხლ-ში ჩენილი ხლებების მიერ შემოთავაზებულ საცხოვრებო განწყობას ნდობას გამოვუცხადებთ, ამით არა მარტო ეკოლოგიურად მისაღებ პოზიციას მოვიპოვებთ ბუნებისა და სხვა ადამიანის

მიმართ, არამედ „უნებლიედ“ იმაზეც ვიფიქრებთ, თუ როგორია ის სამყარო, რომლის შენებაც ქართველს მისი ენის სიღრმეებიდან წარმოშავალ საკუთარ საქმედ უნდა მიაჩნდეს ყოველგვარი იდეოლოგიური პროპაგანდის გარეშე. ასეთ ფიქრს კი შეუძლია ცხოვრების მიზანი დაუსახოს ჩვენი ახალგაზრდობას და ათასგვარი ბანგით თრობას ჩამოაშროს იგი.

პირვანდელი ჩანაფიქრით ამ ნარკვევს ლინგვისტურ-ფილოსოფიური შინაარსის ტექსტი უნდა მოეცა; მაგრამ ბოლოსკენ მან ერთგვარად პუბლიცისტური ელფერი შეიძინა. თუ დაუფიქრდებით, ეს არცაა გასაკვირი; როცა ეკოლოგიური ანუ, — უზოგადესი აზრით, — ცხოვრების პრობლემა საკმაოდ მწვაგდება და მის გადაჭრას ენის მონაცემთა გათვალისწინებით სცდა, ეროვნული სამყაროს თავისებურებაზე, ერის მერმისზე ფიქრიც სავსებით ძალდაუტანებლად მოდის.

აქ ერთხელაც (ამ ნარკვევში უკანასკნელად) უნდა მივუბრუნდე საკითხს: გვაქვს თუ არა საფუძველი ვიმედოვნებდეთ, რომ ჩვენი დროისთვის დამახასიათებელი გაგება ყოფნის სისტემისა მანამდე ამოწურავს თავის „შესაძლებლობათა“ ნარჩენებს, სანამ ადამიანი მისსავე გარემოსთან ერთად სრულ გადაგვარებას მოასწრებდეს. ამის საფუძველი მართლაც გვაქვს შემდეგ მიზეზთა გამო: ზემოთ (გვ. 19) ითქვა, რომ ადამიანის არსი შემოქმედებაა; ტექნიკაც შემოქმედების ნაყოფია ოღონდ, ისეთი, რომელიც გარკვეული აზრით შემდგომი შემოქმედების შესაძლებლობას უზღუდავს ადამიანს.

გამოდის, რომ ტექნიკური საქმიანობა არათუ შემოქმედების ერთადერთი სახე არაა, არამედ თავის დღევანდელ გასაქანამდე მისული, იგი სახიფათოა ადამიანისათვის; ხოლო რამდენადაც ადამიანის არსი შემოქმედებაა, მასში ამ არსის გადარჩენის ინსტინქტი ფხიზლობს და გვეუბნება, რომ ჩვენ შევძლებთ საკუთარი არსის მიხედვით ცხოვრებას, თუ უარს ვიტყვით ტექნიკურ შესაძლებლობათა შემდგომ თვითმიზნურ ზრდაზე; თუ უარს ვიტყვით მო-დგამ-ის პრაქტიციზმით მართული დროის ინერციას მიყოლაზე¹⁴.

როდესაც ადამიანის არსის შესახებ ვმსჯელობდით, ისიც აღინიშნა, რომ ცხოვრებას აზრსა და გამართლებას მხოლოდ ისეთი საქმე სძენს, რომელიც მნიშვნელობით აღემატება ინდივიდის სიცოცხლეს (გვ. 19). ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანს უკვდავების რაღაცნაირი პერსპექტივის ქონა სჭირდება მუდამ. ახალ დროში, როცა სხვადასხვა რელიგიის მიერ აღთქმულ სულის უკვდავებას მეცნიერულმა აზროვნებამ შეურყია საძირკველი, ადამიანს უკვდავებას ზიარების ერთადერთ გარანტიად ისღა დარჩა, რომ მისი ეროვნული კულტურის გადარჩენით ერთგვარად „გადარჩეს“ თვითონაც, მსოფლიოს ნაციონალურ კულტურათა ერთობლიობაში თავისებური ფერადი ტონის შეტანით.

ჩვენთვის კი საიდუმლოს აღარ წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ ტექნიკური ცივილიზაცია ერთ თარგზე ჭრის ყოველი ინდივიდის „სახეს“ და ამით ეროვნული კულტურის თავისებურებებსაც შლის და აჭრობს. ცხადია, ადამიანს ამ

14 მ. შელერი ადამიანს „უარისთქმისშემძლეს“ (Neinsagenkönnner) უწოდებს [16, გვ. 55] და ისიც ამართლებს ამგვარ წოდებას რაზან დღითი დღე მეტი დაბეჭთებით დევნის ტექნიკურს თავისი ყოველდღიურობიდან; მაგ. იამონელმა დიასახლისებმა უარი თქვეს შინაურ საქმეებში რობოტის გამოყენებაზე.

მიზეზითაც მართებს დაპირისპირება დროის ტექნიციისტური ტენდენციის გლრ-
მავებისადმი¹⁵.

არც იმის დაიწყება შეიძლება რომ, თუ მო-დგამ-ის „სულით“ ატანილი
რომელიმე სუბიექტი სამოქმედოდ პოლიტიკურ სარბიელს ირჩევს, არცთუ
იშვიათად — მსოფლიო ბატონობაზე ოცნებით. მსოფლიო ბატონობას კი ძალ-
ზე ძნელად უხამებენ უცხო კულტურათა მიმართ შემწყნარებლობის იდეას და,
ადამიანს ამიტომაც მართებს, წინ აღუდგეს ეპოქის ტექნიციისტურ გაქანებას.

რახან ტექნიციზმთან დაპირისპირება ასეთ სერიოზულ მოტივთა გამოა
მრავალგზის მართებული, ვგაქვს საფუძველი ვიმედოვნებდეთ, რომ ადამიანი
შეძლებს საჭირო ძალის გამოხატვას საკუთარ თავში; ამ საქმეში კი მისთვის
მეტად საგულისხმო ჩანს ქართულ სა-ხლ-ში „ფარული“ ხ ლ ე ბ ი ს სემანტი-
კა, როგორც „არა-მე“-სთან საურთიერთოდ ვარგი განწყობის შინაარსის ერთ-
ერთი შემადგენელი.

ლიტერატურა

1. კაკაბაძე ზ., „ექსისტენციური კრიზისის“ პრობლემა და ედმუნდ ჰუსერლის ტრანსცენ-
დენტალური ფენომენოლოგია. თბილისი, 1985.
2. ორბელიანი სულხან-საბა, ქართული ლექსიკონი. ტფილისი, 1928.
3. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ერთტომეული. თბილისი, 1986.
4. ჩიქობავა არნ., ჰანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი. ტფილისი, 1933.
5. Гамкрелидзе Т. В. Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевро-
пейцы. Часть II. Тбилиси, 1984.
6. Кафка Ф. Роман. Новеллы. Притчи, М., 1965.
7. Климоов Г. А. Этимологический словарь картвельских языков. М., 1964.
8. Ницше Ф. Воля к власти, М., 1910.
9. Фуко М. Слова и вещи, М., 1977.
10. Хайдеггер М. Время картины мира. В кн. Новая технократическая волна
на Западе, М., 1986.
11. Хайдеггер М. Вопрос о технике. Новая технократическая...
12. Хайдеггер М. Поворот. Новая технократическая...
13. Швейцер А. Культура и этика. М., 1973.
14. Heidegger M. Sein und Zeit, 1927.
15. Tseretheli M. Die Sumerische und die Georgische.—Bedi Karthlisa. Revue de
kartvelologie (études georgiennes et caucasiennes), 32—33, Paris, 1959.
16. Scheler M. Die Stellung des Menschen im Kosmos. Bern und München. 1962.

¹⁵ კულტურის ეროვნული თავისებურებების ჩამოყალიბება-შენახვაზე დიდ გავლენას ახ-
დენს ქვეყნის ლანდშაფტის სპეციფიკა; ხოლო თუ ვარემო ინდუსტრიული საუკუნისთვის ტი-
პური ნაგებობებით, საკომუნიკაციო საშუალებებით ან, მისი სხვა „ნიშნებით“ ვადატივროთა,
ეს იწვევს ლანდშაფტის გაუსახურებას, მისთვის დამახასიათებელი „შესახედაობის“ გაუფერუ-
ლებას, ბოლოს სრულ გაქრობას და, შედეგად — კულტურის ეროვნულ თავისებურებათა
მოშლას.

ინდუსტრიული „ხელის“ არაბუნებრივობა აქვს მხედველობაში მ. ჰაიდეგერს, როცა ენერ-
ჯის მიმწოდებლად მდინარე რაინის ელსადგურში ჩასმას „საზარელ ვითარებას“ უწოდებს
[11, გვ. 52]. ასევე: როცა ქართველი ინტელიგენცია ტრანსკავკასიური რკინიგზის გაყვანას ეწი-
ნააღმდეგება, ის, სხვათა შორის, ლანდშაფტისა და ეროვნული კულტურის თავისებურებებზე
ინდუსტრიის მანიველირებელ გავლენასაც ითვალისწინებს და ამაღ წუხს.

Л. Н. ДАЛАКИШВИЛИ

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА И ЯЗЫКОВЫЕ ДАННЫЕ

Резюме

В работе показано, что две стороны экологической проблемы — загрязнение окружающей среды и отрицательное воздействие чрезмерной технизации жизни на душевный склад человека — исходят из одной причины: понимания системы бытия в виде противостояния субъекта объекту; причем подразумевается, что первый повелевает другим, властвует над ним.

Автор предлагает изменить характер отношения человека к «не—я» путем выработки нового понимания системы бытия. Ключом к новому пониманию системы бытия и выработки надлежащей отношенческой установки с «не-я». — соответствующей этому новому пониманию, — предлагается «мировоззренческий» (в смысле гумбольдтовского Weltbild) принцип, «виднеющийся» в грузинском слове «са-хл-и» («дом»), который гласит: «быть-при-с околосущим-в форме-особого почтения к нему».

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა ლ. დალაქიშვილმა

ზურაბ შიქელაძე

შემოქმედების ზოგადი თეორიის ესკიზი*

ნაკვეთი მესამე

**სახიობად ხმელთაღმშენებლის
წინაართი**

მკითხველს, ალბათ, სხვა არა იყოს რა, მოსწყინდა მეტისმეტად განყენებულ ობიექტებზე მეტისმეტად განყენებული ბუბისათვის თვალყურის მიდევნება. ამის გამო, იქნებ, ზოგი რამ გაუგებარიც კია.

რასაკვირველია: (პოპოლოგია — სოფლიო — სამყარო) — სამეული გარკვეული თარგმანება-ინტერპრეტაციაა შემოქმედების ზოგადი თეორიისა, მაგრამ მაინცაა, თითქოს, მოკლებული თვალსაჩინოებას, ჩვენთვის ჩვეულ წარმოდგენებთან სიახლოვეს.

ოღონდ: ეგ თარგმანება მთავარი ინტერპრეტაციაა, ანუ თავ-ინტერპრეტაციაა, თეორიისა, ე. ი. ინტერპრეტაციაა, რომელიც, ასე ვთქვათ, თვალწინ მედო, როცა ზოგად თეორიის ვაგებდი.

ამიტომაც: არ გვარგებდა, ოდენ თვალსაჩინოებისათვის სულ სხვა რამ თარგმანებისათვის მიგვემართა. ალბათ, უფრო უპირიანი იქნებოდა, ისეთი ცნებათკრებული გამოგვეძებნა, რომელიც შეგვაცხლებინებდა გაგვეთვალსაჩინოებინა თავად თავინტერპრეტაცია. არაა ძნელი მიხვდეს კაცი, რომ ასეთი გათვალსაჩინოება თვით იქნება ერთი რამ თარგმანება ზოგადი თეორიისა.

სახიობა

მათვალსაჩინოებელი ინტერპრეტაციის ფუძეცნებად დავდოთ ცნება სახიობისა, ანუ სპექტაკლისა.

უფრო ზუსტად: განაზრახ თარგმანებას სახიობა-ცნების სამნაირი, სამი მიმართულებით წარმართული განზოგადება დავუდოთ საფუძვლად.

შეგახსენებთ: სახიობა-სპექტაკლი გათამაშებაა რომელიღაც (შეთხზული თუ ნამდვილი) ამბისა.

სხვათაშორის: არაა შეუძლებელი, რომ ამბავი პირველად მისი სახიობად გათამაშებისას დაიბადოს. ასეც ხდება ზოგჯერ!

ოღონდ: მაშინ თვით სახიობაა ამბავი, რომლის გათამაშებაცაა იგი; ან პირუკუ: თვით ამბავია სახიობა. როგორც გენებოთ!

ხოლო: სახიობა-სპექტაკლი გათამაშება-გადმოცემა რაკია რაიმესი (ამბისაო, ვთქვით), სპეციალური ენა ყოფილა, მაშ, იგი, — ენა, რომელზედაც ამბები შეიძლება ავამეტყველოთ ხოლმე.

* დასაწყისი იხ. „მაცნე“, 1989, № 1, 2.

ასე რომ განზრახული მათვალსაჩინოებელი ინტერპრეტაცია უნდა აღმოჩნდეს თარგმანი ზოგადი თეორიისა სახიობა-სპექტაკლის ენაზე.

*
*
*

შეგახსენებთ: არსებობენ აბსოლუტურად იმპროვიზაციული სპექტაკლები, ე. ი. ისეთნი, რომლებიც გათამაშებულია გარეშე რაიმე (წინასწარ შექმნილი) დრამა-სცენარისა და გარეშე რომელიმე რეჟისორისა და, მაშ, თვით თამაშში დაბადებულ-დადგმული სახიობანია.

ახლა: მიმოვიხილოთ სამსახეობა სახიობისა.

სამყარო-სახიობა

არვინ უწყის: ჰყავს თუ არა სამყაროს ვითარცა სახიობას ავტორი დრამა-სცენარისა (დმერთი), ან დადგმულია თუ არა ეს სახიობა რომელიმე რეჟისორის (დემიურგის) მიერ?

ოღონდ: უკეთუ შემოვიფარგლეთ ჰომო- ან — სოციო-მსახველებით, მიგვიჩნევია კიდევ, რომ სამყარო-სახიობას არც ავტორ-დრამატურგი და არც რეჟისორი არა ჰყავს.

ამრიგად: სამყარო-სახიობა მთლად იმპროვიზაციული სპექტაკლია, რომელიც მისი გათამაშებისასვე და გათამაშებაშივე აღმოცენებული დრამა-სცენარით წარიმართება; მისი სცენარი წინასწარ არავის შეუდგენია; იგი თამაშშივე იშვის.

სამყარო-სახიობაში როლები ისეთ მსახიობებს რგებიან, როგორც არიან ფიზიკური ვაკუუმი, ელემენტარული ნაწილაკები, ატომები, მოლეკულები,...., ელექტრომაგნიტური, გრავიტაციული,.... ველები,.... ცოცხალი არსებანი,...., ადამიანები (რომლებიც, მაშ, მსახიობებიც ყოფილან და მყურებლებიც კოსმიური სპექტაკლისა, როგორც ითქვა).

კოსმოგონიური ზღაპარი

ახლა: თუ მეზღაპრედ ჩვენს თანამედროვე კოსმოლოგს მოვიხმობთ და მის მონათხრობს ვერწმუნებით, მაშინ თვალწინ ცოტა არ იყოს უცნაური სურათი გადაგვეშლება, უცნაური კადრები გაირბენენ; უცნაურნიც და მოულოდნელნიც.

თურმე, ნუ იტყვით: სამყარო სახიობას დასაწყისი ჰქონია დროში („დიდი აფეთქების თეორია“). სამყაროს გრანდიოზული ისტორიის პირველ კადრს ჩვენი მეზღაპრე ნულ-მომენტი უთანადებს: ნულ-მომენტში დაბადებულა სამყარო! ჩვენმა მეზღაპრემ ისიც კი იცის, რომ ეგ დაბადება ოცი მილიარდი წლის წინათ მომხდარა: რა თქმა უნდა, მიახლოებით.

მაინც: ყველაზე ვასაოცარი ამ ზღაპარში ისაა, რომ სამყაროს დაბადება თვით დროის დაბადებადაცაა მიჩნეული; ნულ-მომენტი თავად დროის დასაწყისიცაა.

ხოლო: რაც შეეხება კითხვას „რა იყო მანამ, რა იყო ნულ-მომენტამდე?“, ჩვენი მეზღაპრე მას იუცხოვებს, ვითარცა უჯეროდ, არაკორექტულად დასმულს.

მაგრამ შემდეგ? რა მოხდა დიდი აფეთქების შემდეგ? რა მოჰყვა დიდს აფეთქებას?

თურმე: სამყარომ თვისი დაბადების ადგილიდან ყველა მიმართულებით გაფართოება იწყო. ფართოვდება ახლაც, თითქოს თავის თავს გაუბრბისო. მეზღაპრე ვარაუდობს: ასეც გაგრძელდებაო! ოღონდ არ დაურთავს: გაგრძელდებაო მარადის; ვინაიდან მან არ იცის, თუ რა არის მარადისობა.

ჰოდა: ამ ისტორიის, ცხადია, ბუნებით ისტორიის, მაგრამ მაინც ისტორიის, გასწვრივ ჩნდებიან დიდებული სახიობის ახალ როლთა შემსრულებელი ახალი მონაწილე-მსახიობები (ერთმანეთს რომ გაუბრბიან, თითქო ერთმანეთი სძულთო) და ქრებიან, იღუპებიან ძველნი...; იღუპებიან მსახიობნი, არა როლები.

კოსმოგონიური მიტაზოლოგია

ახლა: მეტამეზღაპრეს მივმართოთ და ასეთნაირად დავუსვათ კითხვა: ახლახან აღწერილი სამყარო-სახიობა ტრანსცენდენტურია თუ ტრანსცენდენტალური მიმართ ჰომო-მაყურებლისა?

გვეტყვის: ტრანსცენდენტალური რომაა, ცხადიაო.

მართლაც: ეიდოსი ზომ აქ დიდი აფეთქების ასტროფიზიკურ ენაში ობიექტივობის კოსმოგონიური თეორიაა; თავად თეორია კი ამ ეიდოსის შინააზრია, ანუ ფსევდოეიდოსია, ე. ი. არის ის, რასაც გვიამბობს დიდი აფეთქების თეორია.

ან ასე: არის ის, რაც გათამაშებულია ამ თეორიის ტერმინებში.

ან კიდევ ასე: არის სახიობა, რომელიც დადგმულა დიდი აფეთქების თეორიის ავტორ-მსახველთა მიერ, და რომელშიაც მსახიობთა როლებს თეორიის ტერმინები ასრულებენ, ხოლო თეორიისეული კონსტრუქციები და სხვა საშუალებები — ამ სახიობის დეკორაციებია, სცენური დრო და სცენური სივრცეა.

შემდეგ: ტრანსცენდენტალური იმიტომაცაა, რომ თეორიაში გათამაშებული სახიობა თავადი მიზანი კი არაა, არამედ სამყაროს ვითარცა რეალურად გათამაშებული სპექტაკლის ორეულად, რეკონსტრუქტად, ასახვად ყოფნას ჩემულობს.

დიალ: თეორიის ენაზე გათამაშებული სახიობა ლამობს შესაძლებლობისამებრ ზედმიწევნილობით გადმოიღოს, გაიმეოროს რეალობის ენაზე გათამაშებული სპექტაკლი; გადმური სპექტაკლი გამოდმურ სპექტაკლად აქციოს, ტრანსცენდენტური სახიობის იმანენტური ორეული და, მაშ, ტრანსცენდენტალური საგანი ააგოს.

ასე რომ: თუ დიდი აფეთქების თეორიის ავტორ-დრამატურგებს დავუჯერებთ, ამ თეორიის შინააზრი აღწერს ტრანსცენდენტურ საგანს — სამყარო-სახიობას; ანუ აღწერს, ჰგონიათ მათ, იმას, რაც ნამდვილად დავმართა და ემართება სამყაროს თავისთავად.

ოლონდ საკითხავია: მართლაც ისეა თუ არა, როგორც მათ ჰგონიათ? მართალია, ამჟამად ასტროფიზიკოსთა უმრავლესობა დიდი აფეთქების თეორიას მიკედლებია, მაგრამ ამჟამადვე უმიმდევრებოდ არ დარჩენილა ალტერნატიული თეორიები: თეორიები ედინგტონ-ლუმეტრის სამყაროსი, სტაციონარული სამყაროსი, ...; სხვათაშორის არსებობენ აგრეთვე თვით დიდი აფეთქების თეორიის არასტანდარტული ვარიაციები; მაგალითად, ე. წ. ჩაკეტილი სამყაროს თეორია: სამყარო ნიადაგ კი არ ფართოვდება, არამედ ფართოვდება და იკუმშებათ მორიგეობით.

რომელიმე ალტერნატიული თეორიის დრამატურგს თუ დავეკითხებით, ის შეეცდება დაგვარწმუნოს, რომ ყველა სხვა ალტერნატივა მხოლოდ და მხოლოდ ტრანსცენდენტალურ სპექტაკლსა დგამს და ოდენ მისეული, დგამს რა ტრანსცენდენტალურ სპექტაკლს, თავად ტრანსცენდენტურ სპექტაკლსაც გაითამაშებს.

ამრიგად: დანამდვილებითობით არცერთ ალტერნატიულ თეორიაში არაა ნაწვდომი სამყარო-სახიობა მის თავისთავადობაში.

შეგონება: კოსმიური ცთომა ტრანსცენდენტალური ილუზიის სახით მარად აქაობს!

ასე ბჭობს მეტამეზღაპრე.

იმაგო-სახიობა

ფსიქოლოგოს-მეზღაპრეს თუ მივმართავთ კითხვით რა ფენომენის გარჩევა-განხილვა ვამჯობინოთო ნიმუშად წმიდა იმაგო-სპექტაკლისა, გვიჩვენებს, ალბათ, — ს ი ზ მ რ ი ს ა ო, სიზმრის ფენომენისაო.

არა მგონი: გაუძნელდეს ვისმე იმის დანახვა, სიზმარი სახიობა რომაა, — მართალია, მეტისმეტად თავისებური. დიად: სიზმარი ფრიად უცნაური სახიობაა, გარნა იქნებ არა მეტად უცნაური, ვიდრე, ვთქვათ, ფიზიკურ ვაკუუმში ელემენტარული ნაწილაკების მიერ გათამაშებული სპექტაკლი (თუკი თანამედროვე ფიზიკოს-მეზღაპრეს დაეჯერება). უნდა დავძინო კია: სიზმარ-სახიობის უცნაურობა და ვაკუუმ-სპექტაკლის უცნაურობა სხვადასხვანაირი უცნაურობებია, — დვრიტობრივ სხვადასხვანაირი.

მაინც: როგორ შეიძლება აღიწეროს სიზმარ-სპექტაკლი?

ალბათ: უმჯობესი იქნება ამის თაობაზე ფსიქოლოგოს-მეზღაპრეს დავეკითხოთ კვლავ!

მაშინ: ფსიქოლოგოსი-მეზღაპრე კითხვის დაზუსტებას მოგვთხოვს, ვისი თვალსაზრისით აღწერა ვნებავთო.

ჩვენ, — ფსიქოლოგიას არზიარებულთ, — გავვაოცებს კითხვის ამგვარად შემოტრიალება და, ასე ვთქვათ, უკან დაბრუნება; გავვაოცებს, რამეთუ არ ვუწყით, თუ რა თვალსაზრისებზეა აქ ლაპარაკი.

ახლა კი: ფსიქოლოგოს-მეზღაპრეს მოუხდება ზოგი რამ წინასწარ გაგვიმარტოს, მარტივი და გასაგები გახადოს ჩვენთვის.

ოლონდ: აღმოჩნდება, რომ, რასაც ის გვეტყვის, სიზმრის ფსიქოლოგიას კი არა, უფრო სიზმრის ფენომენოლოგიას განეკუთვნება, და თანაც ისე ახლობელია ყოველი ჩვენთავანისათვის, რომ ფსიქოლოგოსი-მეზღაპრის დაუხმარებლადაც შევძლებდით აქსაწვდომის წვდომას, ოდნავ მეტად რომ გავგეხილა გონების თვლი...

სამი ჰიპოთეზის

მაშ: მოვუსმინოთ ფენომენოლოგიურ ზღაპარს.

ერთი დღე იგივე მე-ეგო მიმართ მის მიერ (ვთქვათ წუხელ) ნანახი სიზმარ-სპექტაკლისა (სულ ცოტა) სამს ჰიპოთეზისში (სამ პირად) შეიძლება მოვლინდეს.

ჰიპოთეზისი პირველი: სიფიზილემიკო მე-ეგო, სიზმარს რომ იხსენებს, იგონებს.

ჰიპოთეზისი მეორე: ძილშიმყოფი მე-ეგო, სიზმარს რომ ხედავს, უყურებს, ჰკრეტს, უცქერის.

ჰიპოთეზისი მესამე: სიზმარად ნანახი იგივე მე-ეგო, ანუ სიზმარ-სპექტაკლის მსახიობთაგანი მე-ეგო; იტყვიან: თავი თვისი იხილაო სიზმარში; ან ასე: მე-ორე ჰიპოთეზისში მოვლენილ მე-ეგოს ესიზმრება (სიზმარში გამოცხადებია) თავი თვისი.

შეკარა: სიზმრის ფენომენში არაა მიუცილებელი ჩაქსოვილი მე-ეგოს მე-სამე ჰიპოთეზისის პოვნიერება. ზემოთ: ფრაზას „სამ ჰიპოთეზისში შეიძლება მოვლინდეს“ ამიტომაც დავუთრეთ, შეიძლებაო.

პოდა: ფსიქოლოგოსი-მეზღაპრე, ვისი თვალსაზრისით გნებავთო, რომ ჩაგვეძია, მე-ეგოს ჰიპოთეზისთა თვალსაზრისებს გულისხმობდა.

ასე რომ: ფენომენოლოგიურ ზღაპარს არც თუ ტრივიალური გაგრძელება ექნება ამ თვალსაზრისთა ფუძემბრივი სხვადასხვაობისა გამო.

ჰიპოთეზისთა როლები

მესამე ჰიპოთეზისში მყოფი მე-ეგომ არა უწყის რა იმ სიზმრის თაობაზე, რომელშიაც იგი თვისავე თავს ვითარცა მეორე ჰიპოთეზისს ეცხადება. ის ზომ მხოლოდ მოქმედი პირია სიზმარ-სპექტაკლისა, მსახიობია, მე-ეგოს როლს რომ ასრულებს ამ სპექტაკლში.

მაშ: მესამე ჰიპოთეზისი მე-ეგოსი ისეთნაირადვეა მონაწილე ჩართული (როცა კი ის ჩართულია) სიზმარეულ ამბებში, როგორც პირველი ჰიპოთეზისი ამავ მე-ეგოსი — რეალურ, რეალობისეულ ამბებში.

ამრიგად: მესამე ჰიპოთეზისისათვის არც არსებობს სიზმარი, რომელიც მე-ორე ჰიპოთეზისს ეზმანება; და ამიტომ: მესამე ჰიპოთეზისის თვალსაზრისზე დადგომა არას მოგვეცემს სიზმარეთის რაობის საწყდომად.

სხვათაშორის: პირველი ჰიპოთეზისი ოცნებებისა და ძალიან წააგავს მეორე ჰიპოთეზისს სიზმარ-ზმანებისას; წააგავს ოდენ, რამეთუ მეორე ჰიპოთეზისი მაყურებელია, რომელიც უტყუარ რეალობად განიცდის სიზმარეულ ამბავს, ხოლო პირველმა ჰიპოთეზისმა კარგად იცის, ოცნებისეული ამბავი მისივე წარმოსახვის პროდუქტი რომაა.

პირველ-ჰიპოთეზისისმიერი გაგება სიზმარეთის რაობისა სხვადასხვანაირობს იმის კვალობაზე, თუ სოციოკულტურის ისტორიის რომელ ხანას (დიაქრონული ასპექტი) ან რომელ ეთნოსოფიუმს (სინქრონული ასპექტი) ეკუთვნის მე-ეგო, რომლის ჰიპოთეზისების შესახებაც მოგვითხრობს ფსიქოლოგოსი-მეზღაპრე.

სახელდობრ: მავანი და მავანი მე-ეგოს სულ ცოტა სამი ტიპი უნდა გავარჩიოთ, გვეტყვის ჩვენი მეზღაპრე.

ერთი: მე-ეგო, რომლის პირველი ჰიპოთეზისი არ ასხვავებს ერთერთისაგან სიზმარეულ ამბებს და რეალურ ამბებს (ფსიქოპათოლოგიური ტიპი).

მეორე: მე-ეგო, რომლის პირველი ჰიპოტასისათვის ყოველივე სიზმარეულიც რეალობაა, ოდონდ სხვაგვარი, ვინემ რეალობა, რომელშიაც პოულობს თავის თავს პირველი ჰიპოტასის ცხადში, სიფხიზლუში.

მესამე: (ამ ტიპს ეკუთვნის ჩვენი ფსიქოლოგოსი-მეზღაპრე და ვეკუთვნი, მგონი, მეც) მე-ეგო, რომლის პირველი ჰიპოტასისათვის სიზმარეული ამბავს სხვა არა არის რა, თუ არ ქმნილება მეორე ჰიპოტასის წარმოსახვისა (ფანტაზიისა); სიზმარეული ამბავი არის ერთი რამ მთლად წარმოსახვისმიერი კონსტრუქცია.

ამჯერად: ნუ შევაწუხებთ ფსიქოლოგოს-მეზღაპრეს კითხვებით, რომლებიც ბუნებრივად წამოგვეჭრება, როგორც კი პირველი ორი ტიპის მე-ეგოს პირველ ჰიპოტასათა თვალსაზრისებში გარკვევას შეეცდებით.

ხოლო: რაც შეეხება მესამე ტიპს, ჩვენს ფსიქოლოგოს-მეზღაპრეს მოუწევს შესაბამისი თვალსაზრისით დანახული სიზმარ-სახიობის შესაძლებლობისამებრ სრული ფენომენოლოგიური სურათი დაგვიხატოს.

სიზმარეული სახიობა

აი: ეგ სურათი, ფენომენის პირველი შეთვალეობებისას რომ შექმნია ფსიქოლოგოს-მეზღაპრეს.

სიზმარ-სახიობა სპექტაკლია ხატებისა, სხვადასხვა ჯურის, ხშირად უცნაური, ახირებული, საოცარი, მოულოდნელი ხატებისა; განცდა — ხატთა ღრეობა-თამაშია იგი, ზოგჯერ თავაშვებული, წრეგადასული, დაუჯერებელი...

მოქმედი პირები სიზმარ-სპექტაკლში ხატებია, წარმოსახვისმიერი ხატები — მოგონილ-შეთხზულ თუ ნამდვილ ნივთთა და პირთა ანალოგები; სიტუაციებიც, რომლებშიაც მოქმედებენ ხატ-მსახიობები, ხატებია, ხატ-სიტუაციასცენებია — ანალოგები შეთხზულ-გამოგონებული თუ ნამდვილი სიტუაციებისა; ხატ-სიტუაცია-სცენები სიზმარ-სპექტაკლში გაწყობილ-განლაგებულია ხატ-სივრცეში და გაშლილია ხატ-დროში, შეთხზულ-გამოგონებული თუ ნამდვილი სივრცისა და დროის (ლოკალისა და ტემპორალის) ანალოგები რომ არიან; დაბოლოს: სიზმარეული ამბავი, ანუ მთელი სიზმარ-სახიობა, არის ხატ-ამბავი, ხატსპექტაკლი — ანალოგი შეთხზულ-გამოგონებული თუ ნამდვილი ამბისა.

საგულისხმოა: სიზმარ-სპექტაკლისეული სივრცე-დროის დამოკიდებულება სიზმარეული ამბის ლოკალ-ტემპორალთან მოგვაგონებს თეატრალურ სპექტაკლში ამაჲ კომპონენტთა დამოკიდებულებას; მოგვაგონებს კი არა, ზუსტად ისეთივე დამოკიდებულებას!

მაგრამ: ამ მომენტურ სურათში ზოგი რამ აღბეჭდილი ბუნდოვანია, ზოგი რამ აღსაბეჭდი კი აღუბეჭდელია; ამიტომაც იგი არა ერთ კითხვას აღუძრავს კაცს.

სიზმარ-ზმანობის აპორია

თუ: ფენომენოლოგიურ ზღაპარს დაეუჯერებთ და, საფიქრებელია, უნდა დაეუჯეროთ, მაშინ ერთი და იგივე მე-ეგო ორ მე-ეგოდ (ორ ჰიპოტასად) გახლეჩილი წარმოგვიდგება; და თანაც ისე, რომ მე-ეგოს მეორე ჰიპოტასის (სიზმარშიყო მე-ეგო) თურმე სიზმარეულ ამბავს ვითარცა ნამდვილ სინამდვილეს განიცდის, აღიქვამს, ხოლო იმავე

მე-ეგოს პირველი ჰიპოთეზის (სიფიზიკური მე-ეგოს) თვალსაზრისით, მეორე ჰიპოთეზის კი არ აღიქვამს, არამედ აგებს, თხავს სიზმარულ ამბავს.

თქმა არ უნდა: ეს ორი თვალსაზრისი უთავსია ერთერთთან და წაგვადგება ვითარცა აპორია-პრობლემა: აღიქვამს თუ აგებს! ან, უფრო ზუსტად, ვითარცა

ფუქციონირება: როგორაა საზოგადოდ შესაძლებელი, რომ ვინმე მსახველს აეგოს რაღაც სინამდვილე, მაგრამ არ იცოდეს, ეგ სინამდვილე მას რომ აუგია?

გვევს კითხვა ნაკლების პარადოქსალურობით რომ უღერდეს, ზოგადობის ხარისხი ოდნავ ჩამოვუდაბლოთ, სახელდობრ ასე: როგორაა კერძოდ შესაძლებელი, რომ იმ რამე, რაც მავანი მე-ეგოს პირველ ჰიპოთეზას იმეგ მე-ეგოს მეორე ჰიპოთეზის ფანტაზიის ნაყოფად მიაჩნია, თავად მეორე ჰიპოთეზის (მყურებლის როლში მყოფი) უტყუარ რეალობად განიცდიდეს? ან ასე: როგორაა შესაძლებელი, რომ მეორე ჰიპოთეზის დარწმუნებული იყოს, საგნებს, არა ხატებს რომ უყურებს, პირველი ჰიპოთეზის კი ასევე დარწმუნებული იყოს, მეორე ჰიპოთეზის ხატებს, არა საგნებს რომ უყურებს?

ინტენციონალურობის ეფექტი

შე-რა-ეცდება სიზმარ-ზმანების აპორიის დაძლევა და, მაშ, ამ აპორიით პროვოცირებული ფუქციონირებისათვის პასუხის გაცემას, ფსიქოლოგოსი-მეზღაპრე უწინარეს ყოვლისა მიგვანიშნებს ინტენციის (ინტენდირების, ტანების) ჩვენთვის უკვე ნაცნობ ფენომენს და დასძენს სიტყვას შესახებ ინტენციონალურობის ეფექტისა.

თანაც გავვიმარტავს: ინტენციონალურობის ეფექტი ისაა, რომ ხატის სუფევა იმის რაღაცნაირ (სულერთია, რაანაირ) სუფევა-საც მოწმობს, რისი ხატიცაა იგი; ანუ მოკლედ; ხატის სუფევა მისი საგნის სუფევასაც მოწმობს. ამასთან: ამას რომ იქმს, თავად ხატის დვრიტაა და ოდენ ის!

ამიტომაცაა, რომ: შეიძლება ხატის სუფევიდან ამავ ხატის საგნის სუფევაზე დავასკვნათ. ამიტომეცა: ხატის (საზოგადოდ, განცდის) საგანზე რომ ამბობენ, ინტენციონალური საგანიაო.

შემდეგ ფსიქოლოგოსი-მეზღაპრე დაურთავს: სანამ სხვა რამ ცნობა არ მოგვეპოვება, გარდა შეტყობინებისა, მსახველს ხატი-იმაგო აუგიაო, სულ დიდი, რაც შეიძლება ითქვას ხატის საგნის თაობაზე, ისაა, რომ ეგ საგანი არის ინტენციონალური საგანი.

ოღონდ: ამის თქმა ტოლფასია არაფრის თქმისა ამ საგნის სუფევის მოღუს-ნაირობის შესახებ; იგი საგანი შეიძლება არსებობდეს და შეიძლება არ არსებობდეს, შეიძლება იყოს ემპირიული ფაქტი და შეიძლება იყოს ფანტაზიისმიერი ფაქტი, შეიძლება იყოს იდეალური ობიექტი და შეიძლება იყოს პალეონაცია...; ვერას ვიტყვით!

პარადოქსი „უსაგნო ხატისა“

ჩვეულებრივ: საგანო, როცა ამბობენ, გულისხმობენ ხოლმე, რომ ლაპარაკია რაიმენაირად (რეცეპციის რომელიმე ორგანონის მეშვეობით) მოცემულ საგანზე.

მაგრამ ცხადია: სიზმარეულ (საზოგადოდ, წარმოსახვისმიერ) ხატს საგანვითარცა მოცემული რამ რომ ვერ ექნება; რამეთუ: წარმოსახვისათვის სრულიად უცხოა, დერიტობრივ უცხოა, ფუნქცია რეცეპციისა, როლი რეცეპტორისა...

დიად: ჩვეულებრივ მართლაც ასეა საქმე; გარნა: წარმოსახვისას (ოცნებისას, პალუცინაციისას, სიზმარ-ზმანებისას...) ვითარება სულაც არაა ჩვეულებრივი, რაკი მას საგანი არ ეძლევა, რაკი მისი საგანი არაა მოცემული საგანი!

ახლათ: მოდით, გვეტყვის ფსიქოლოგოსი-მეზღაპრე, წარმოვიდგინოთ, რომ მე-ეგოს ვითარცა მსახველს სახვის საშუალება-ორგანონად წარმოსახვის გარდა არა გააჩნია რა.

ასეთს ვითარებაში, ბუნებრივია, იკითხოს კაცმა: საიდანღა იშვის მაშინ წარმოსახვისმიერი (კერძოდ, სიზმარეული) ხატის ინტენციონალური საგანი?

იქიდანო, გვიპასუხებს ფსიქოლოგოსი-მეზღაპრე, რომ წარმოსახვა თავად აგებს ამ საგანს, თავად იქმნის საგნად თვის მიერვე შექმნილ სინამდვილეს; წარმოსახვის მიერ ხატის აგება ამ ხატის საგნის აგებაცაა; ან ასე: მართალია, წარმოსახვის არ ეძლევა საგანი, მაგრამ სამაგიეროდ იგი თავად აძლევს თავის თავს თვის საგანს, აგებს რა მას. წარმოსახვისმიერი (კერძოდ, სიზმარეული) ხატი მიმართულია ხატის აგებითვე აგებულ საგანზე.

ამრიგად: ორივე (როგორც ჩვეულებრივ, ისე არაჩვეულებრივ) შემთხვევაში ხატის საგანი ინტენციონალური საგანია, ოღონდ მათ სუფევს სრულიად სხვადასხვა მოდუს-ნაირობა უვით; ერთს შემთხვევაში იგი მოცემული საგანია, ხოლო მეორე შემთხვევაში — აგებულნი.

ასე ამოგვიხსნა ინტენციონალურობის ფენომენზე მინიშნებით ფსიქოლოგოს-მეზღაპრემ პარადოქსი „უსაგნო ხატისა“.

გარნა: „უსაგნო ხატის“ პარადოქსის ამოხსნა ჯერ კიდევ არაა სრული პასუხი ზემოთდამსმულ ფუნქციონებზე.

მკვამცნეული აბების პარადოქსი

განა: უცნაური არაა, შენ აგეგოს, მაგრამ არ იცოდე, რომ ააგე? ამიტომ ბუნებრივია, წაგვადგეს კითხვა: როგორაა შესაძლებელი, რომ მე-ეგო-მსახველი (უფრო ზუსტად, მისი მეორე პიპოსტასი) საგანს აგებდეს, არკი იცოდეს რა ამის თაობაზე და ეგონოს, რომ ეგ საგანი მას მხოლოდ ეძლევა?!

ფსიქოლოგოს-მეზღაპრე დაგემოძვრავს, ამ პარადოქსის სახელდახელო ამოხსნა თვით მისი ფორმულირებიდან ამოიტანებაო; სახელდობრ, ეგ პარადოქსი იძულებულს გავვხდისო, ვცნოთ არსებობა არსაცნაურ-უცნაური სახევა-შემოქმედებისა. ამრიგად თურმე: მსახველ-შემოქმედმა სახვის აქტისას შეიძლება არ იცოდეს, რომ ამ აქტის რეზულტი მისაქმნილება, და არც ის იცოდეს, ეს აქტი მისეული რომაა.

ამ კონცეფციის თვალთ სიზმარეთი ასე აღიწერება: მე-ეგოს მეორე ჰიპოსტასი (სიზმარშიმყოფი მე-ეგო) ერთ რამ სინამდვილეში (სიზმარულ სინამდვილეში) პოულობს თავის თავს; მაგრამ მეორე ჰიპოსტასის მდგომარეობიდან პირველი ჰიპოსტასის მდგომარეობაში გადასვლისთანავე (გამოფხიზლებისთანავე) მე-ეგო აღმოაჩენს, რომ ის სინამდვილე, რომელშიაც მის მეორე ჰიპოსტასს თავი თვისი უპოვია, მეორე ჰიპოსტასის მიერვეა ქვეშეცნეულად აგებული, შექმნილი, შეთხზული.

ამრიგად: ქვეშეცნეული აგების პარადოქსის ანალიზმა აიძულა ფსიქოლოგოსი-მეზლაპრე, ჯერ ერთი, ეცნო სუფევა ქვეშეცნეულობის სფეროსი მე-ეგო-მსახველში და, მეორეც, პირველ და მეორე ჰიპოსტასებად ერთიდაიგივე მე-ეგოს გაორების ფონზე შეეწყნარა შესაბამისად სიფხიზლეულ და სიზმარულ საცნაურყოფებად (ცნობიერებებად) მე-ეგოს ცნობიერების გაორება.

ზემოთაღნიშნულ ფუძემდებვას, აღიქვამსოთუ აგებსო (მეორე ჰიპოსტასი), მაშ, უნდა ვუპასუხოთ: აგებს ქვეშეცნეულად, აღიქვამს ცნობიერ; ან ასე: აგებს უცნაურ, აღიქვამს საცნაურ.

ასე რომ: მეორე ჰიპოსტასი ცთება, როცა ფიქრობს, რომ ის სინამდვილე, რომელშიაც თვით იგი პოულობს თავის თავს, ნამდვილი სინამდვილეა (და, მაშ, მართალია პირველი ჰიპოსტასი); პირველი ჰიპოსტასი კი ცთება, როცა ფიქრობს, რომ მეორე ჰიპოსტასი ამ სინამდვილის ხატს უცქერის, არა თავად ამ სინამდვილეს (და, მაშ, მართალია, მეორე ჰიპოსტასი).

ასე გადაიხსნა ინტენციონალურობისა და ქვეშეცნეულობის კონცეფციების მოშველიებით სიზმარეთს ამოფარებული ორი პარადოქსი და მოიხსნა, მაშ, სიზმარ-ზმანების აპორიაც.

სიზმარისმბრუნველური ზღაპარი

ახლა, მოდით, მოვუსმინოთ მეტამეზლაპრეს.

ცხადიაო, გვეტყვის, სიზმარი იმაგო-სპექტაკლი რომაა. რამეთუ: ჯერ ერთი, სიზმარი მე-ეგო-მსახველის შემოქმედებაა; მეორეც, იგი გაღმურ-ტრანსცენდენტურია ყოველი სხვა მსახველისათვის; მესამეც, იგი სარეფლექსიო საგანია, რომელიც მოგონებით (მეხსიერებაში) ეძლევა მხოლოდ იმ მე-ეგოს პირველ ჰიპოსტასს, რომლის მეორე ჰიპოსტასსაც სიზმარი უხილავს.

მაშ: სიზმარი ვითარცა იმაგო-სპექტაკლი სარეფლექსიო საგანია. ახლა საკითხავია: რაა სიზმარი ვითა მე-ეგო-მსახველის მიერ აგებული სინამდვილე? რა საგანია სიზმარეული სინამდვილე?

რაკი: მეორე ჰიპოსტასი სიზმარს ნამდვილ რეალობად აღიქვამს, ამიტომ სიზმარეული სინამდვილე მორფომაა, ტრანსცენდენტური საგანია, სამყაროა მიმართ მეორე ჰიპოსტასისა მეორე ჰიპოსტასისვე თვალსაზრისით.

მაგრამ: რაოდენ სიზმარეული სინამდვილე რეალობად მხოლოდ აღიქმება, ნამდვილად კი ოდენ შინამყოსახეა და არა აქვს რა გაღმურის (არც შინაარსი, არც მასალა, არც ხერხი), ამიტომ მას პირველი ჰიპოსტაზის თვალსაზრისით უნდა ეწოდოს ფსევდომორფომა მიმართ მეორე ჰიპოსტაზისა.

ხოლო: რაკი პირველი ჰიპოსტაზის თვალსაზრისით სიზმარეული სინამდვილე აგებულია მეორე ჰიპოსტაზის მიერ, ამიტომ ეგ სინამდვილე მიმართ მეორე ჰიპოსტაზისა თითქოს უნდა ყოფილიყო ეიდოსი. ოღონდ: რაკი ამ სინამდვილეს ვითარცა შინამყოსახეს, ვითარცა შინამყოსაგანს არა აქვს რა გარე (არც შინააზრი, არც მასალა, არც ხერხი), ამიტომ მას მეტამეზლაპრის თვალსაზრისით უნდა ეწოდოს კვაზიეიდოსი მიმართ მეორე ჰიპოსტაზისა; იგი ხომ რეზულტია კვაზიობიექტივაციისა, სახელდობრ ინტენციონალურობისა, რომელიც განსაკუთრებულ პირობებში გვიქმნის ობიექტივაციის სუფევის ილუზიას.

სიზმარეთი კვაზისინამდვილე კია, გარნა სოფლიოა, რომელშიაც დრო და დრო ამოჰყოფს ხოლმე თავს მე-ეგო-მსახველი; ერთი იმ სოფლიოთაგანია, რომელშიაც პოულობს იგი თავის თავს.

ღიად: სიზმარეული სინამდვილე ერთი სასუფეველთაგანია მე-ეგო-მსახველისა და თანაც არც თუ არსაგულისხმო...

სიზმარეთი ვითარცა სტილი

სხვა არა იყოს რა: ხელოვნებისა და ლიტერატურის ბევრი (განსაკუთრებით ამ ბოლო ას წელს შექმნილი) შედეგრი, მგონი, სრულიად გაუგებარი დარჩებოდა, თუ არ ვივარაუდებდით (თითქმის თითოეული მათგანისათვის), რომ მისი ვითარცა ნამდვილი ეიდოსის შინააზრი მისი შემოქმედის რომელიღაც სიზმრის თუ სიზმართკომბინაციის ვითარცა იდეა-ჩანაფიქრის ობიექტივაცია-რეალიზაციაა; ობიექტივაცია, ოღონდ უფრო თავისუფალი, ვიდრე ზედმიწევნითი; თითქოს დედან-სიზმრის გაგრძელებათ იმპროვიზაციებითა და ვარიაციებით სრულქმნილი...

რამდენადაც მომეხსენება, სიზმრის ფენომენი არ გამხდარა ხელოვნებათმცოდნეთა ან ლიტერატურათმცოდნეთა სპეციალური კვლევა-ძიების საგანა. ამიტომ, თუ არ ვცთებთ, არვის უკვლევია (სამწუხაროდ) სიზმარი ვითა სტილი, ანუ, სხვა სიტყვებით რომა ვთქვათ, სიზმარი ვითა თავისთავშიმყოფი, თავისთავისმყოფი და თავის თავზე გამართული სტრუქტურა-გეშტალტი და განწყობილება, იერი და გუნება, ტემპი და რიტმი. გარნა: ხომ ცხადია, რომ თვითეული მე-ეგოსთვის და მის მიერ ნანახი თვითეული სიზმრისათვის მოიპოვება სტილი, რომელნაირადაც იგი სუფევს ვითარცა თავისთავადი სოფლიო...

შეგვიწნოთ: რაიმე ქმნილება-სახის ვითა სტილის განხილვას ერთგვარად უპირისპირდება ამავ ქმნილება-სახის ვითა სიმბოლოს განხილვა. ვიეთი ქმნილება-სახის განხილვა ვითა სტილისა ამ ქმნილება-სახის განხილვაა ოდენ მიმართ თავის თავისა (ისე, ვითომცდობარა არსებობდეს რა, გარდა ამ ქმნილება-სახისა); ხოლო ქმნილება-სახის ვითა სიმბოლოს განხილვა არის განხილვა მისი ვითარცა

სხვისთვის მყოფი, სხვის მიმართ მყოფი (თანაც სულერთია, თუ რაა ეს სხვა).

მაგალითად: სიზმრის განხილვა მიმართ იმ მე-ეგოსი, რომელმაც ეგ სიზმარი იხილა, ან მიმართ რომელიმე სხვა სოფლიოსი, რომელშიაც მას თავისი თავი უპოვია ან შეიძლება იპოვოს, არის განხილვა სიზმრისა ვითარცა სიმბოლოსი. ოღონდ: ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ სიზმრისათვის შეუხედავთ ვითარცა შემოქმედებისათვის, ვითარცა ხელოვნებისათვის, ხოლო მე-ეგოს მეორე ჰიპოსტაზისათვის — ვითარცა პოეტისათვის, ფერმწერისათვის, მოქანდაკისათვის...

ან იქნება: სწორედ სიზმარ-სოფლიოს, სიზმარეთის ერთი რამ სპეციფიკუმის გამოა, მეზღაპრენიცა და მეტამეზღაპრენიც ისე რომ იქცევიან, თითქოსდა ვერც ამჩნევდნენ, სიზმრის ფენომენსა და ხელოვნება-ლიტერატურის ფენომენს ერთიდაიგივე ლოგოსი რომ უყვით!

აბა, რატომია: ჩვენს მეორე ჰიპოსტაზებს სულაც რომ არ აოცებს, რა ყაიდის სიზმარ-სპექტაკლიც არ უნდა გათამაშდეს მათ თვალწინ; ჩვენი პირველი ჰიპოსტაზები კი რატომღაც, სხვა რომ არაფერი ვთქვათ, გაოგნებული შეჰყურებენ ხოლმე გაცილებით ნაკლებ ექსტრავეგანტურ სკულპტურებს, ფერწერულ ტილოებს...

სიზმარი და საცნაურყოფის ილუმინაცია

ქვეშეცნეულობის კონცეფცია, სიზმრის ანალიზისას რომ წავგადავა, მეტამეზღაპრებმაც (სიბრძნისმეტყველმა მეზღაპრებმაც) მოიხმეს ერთი რამ მეტაპრობლემის მოსაშინაურებლად.

გავიხსენოთ მოკლე ფორმულა ქვეშეცნეული აგების პარადოქსისა: ა გ ე ბ, მაგრამ არ იცი, რომ ა გ ე ბ.

ახლა ისიც გავიხსენოთ, ცოდნა (საცნაურყოფა, შემეცნება) აგება რომაა. მართლაც: ცოდნა ასახვაა; ასახვა კი, როგორც ითქვა, სახეთაგებაა და, მამ, აგებაა; ამრიგად: ცოდნა აგების კერძო შემთხვევა ყოფილა.

ამ კერძო შემთხვევისათვის ქვეშეცნეული აგების პარადოქსი კიდევ უფრო პარადოქსალურად ეღერს: ი ც ი, მაგრამ არ იცი, რომ ი ც ი.

ვუწოდოთ: ასე სპეციფირებულ პარადოქსს ქვეშეცნეული ცოდნის პარადოქსი.

*
*
*

ქვეშეცნეული ცოდნის პარადოქსი პლატონმა აღმოაჩინა და ზუსტ სიტყვიერ ყალიბში ჩამოასხა.

ქვეშეცნეული ცოდნის პარადოქსის განზოგადება ქვეშეცნეული აგების პარადოქსამდე კი კანტის ეკუთვნის (სხვათაშორის: იმავ მეტაპრობლემის გადაწყვეტისას, რომელსაც პლატონი შეეჭიდა).

სიზმარი და ანამნისი

პლატონი შემდეგნაირად ბჭობდა ილბათ.

როცა იცი, მაშინ თითქოს ბუნებრივია ისიც იცოდე, რომ იცი. ან ასე-

თითქოს ზოგადმართებული უნდა იყოს ყოველგვარ პარადოქსალურობას მოკლებული პრინციპი: თუ იცი, მაშინ ის იცი იცი, რომ იცი.

პოდა: პლატონი აბათილებს ასეთს ვარაუდს (ამ პრინციპის ზოგადმართებულობას) კონტრმაგალითის ჩვენების ხერხით, და-რა-ამტიციებინებს მენონის მონა-ბიჭს (რომელსაც გეომეტრიისა არა ვაეგება რა) ერთს გეომეტრიულ თეორემას (მიმახვედრი კიბხეების დასმის სოკრატული მეთოდის გამოყენებით); და დაასკვნის: მონა-ბიჭს თურმე სცოდნიაო, ოღონდ ის არა სცოდნია, რომ იცისო; ასე რომ, მოქმედებსო სხვა პრინციპი: იცი, მაგრამ არ იცი, რომ იცი, — პრინციპი, რომელიც, რა თქმა უნდა, უთავსია პირველთან. თუ გვინდა, რომ ისინი მორიგდნენ, პირველს უნდა მოვუყვეცოთ ზოგადობა და ასე ჩამოვყალიბოთ: იცი და თანაც ის იცი იცი, რომ იცი.

მაგრამ მაშინ პრინციპებთან კი აღარ გვექნება საქმე, არამედ მხოლოდ ორ ალტერნატივასთან, რომელთაგან თვითიულს თავისი საუფლო აქვს და არცერთი ამ საუფლოთაგანი არაა ცარიელი. სხვა სიტყვებით: ისეც ხდება ხოლმე, რომ იცი და თანაც ის იცი, რომ იცი; მაგრამ ისეც ხდება, რომ იცი, ოღონდ არ იცი, რომ იცი.

პირველი ალტერნატივა, როგორც ითქვა, არაფერს პარადოქსალურს და ამიტომ არც რასმე პრობლემატურს გვაუწყებს. მეორე ალტერნატივა კი დაფიქსირებისთანავე წაგვადგება როგორც აპორია და პრობლემა: როგორაა საზოგადოდ შესაძლებელი ასეთი რამ: იცოდე და იმავდროულად არ იცოდე, რომ იცი?

კი, მაგრამ: რას ნიშნავს ფრაზა — „არ იცი, რომ იცი“? ნიშნავს იმასვეო, ფიქრობს პლატონი, რასაც ფრაზა „მხოლოდ ქვეშეცნეულად იცი“. პარადოქსალური ალტერნატივა ახლა ასე ითარგმნება: იცი, მაგრამ მხოლოდ ქვეშეცნეულად იცი. ზემოთ ითქვა, რომ ასევე ფიქრობენ ჩვენი თანამედროვე ფსიქოლოგოს-მეზლაპრენი.

ახლა საკითხავია, რას ნიშნავს, რომ ქვეშეცნეულად იცი!? სხვას არაფერსო, გვეუბნება პლატონი, თუ არ იმას, რომ იგი ცოდნა თვით შენშია, შენში ცოცხლობს, ყოველთვის თან გახლავს, ოღონდ შენთვისვეა უცნობი და დაფარული; იგი შენშიყო ცოდნა ისევე, როგორც შენი სიზმარია შენშიყო.

რომ ეს ასეა, მენონის მონა-ბიჭმა დაგვარწმუნა. როგორ? როგორა და: დაფარულის გამჟღავნებით, ქვეშეცნეული ცოდნის საცნაურყოფით, ცნობიერ ცოდნად გადაქცევით, ქვეშეცნეული ცოდნის გამოღვიძებით. განა: ქვეშეცნეული ცოდნა სიზმარულ ჩვენებებსავით არ აღიძრა მენონის მონა-ბიჭში?!

ოღონდ: რა მეთოდით გავამჟღავნეთ დაფარული, საცნაურყოფით ქვეშეცნეული? ერთადერთი მეთოდი ამ ამოცანას რომ მოერგებო, მიაჩნია პლატონს, სოკრატული მეთოდი მიმახვედრ კიბხეთადსმისა, შეკითხვებით გამოფხიზლებისა; მეთოდურად დასმულმა კიბხეებმა აპოვინინე მონა-ბიჭს თავის თავში და დააბადებინეს მას გეომეტრიული ჰემარიტება.

კი, მაგრამ: რას ნიშნავს ცოდნის თავის თავში პოვნა, თუ არ მოგონებ-ბა-გახსენებას (ან ამნეისისს) იმისას, რასაც სადღაც და ოდეს-ღაც (შორეთში თუ სიზმარეთში) ვზიარებდით, რასათანაც სადღაც და ოდესღაც წილნაყარი ვყოფილვართ...

ასე უბნობდა პლატონი.

კენიგსბერგელი მეტამეზღაპრე კი, საფიქრებელია, ასე ბჭობდა.

თითოეული ჰომო (ჰომოთყრებულის თვითეული წევრი) პოულობს თავის თავს თვის შინამყო და გარემყო მოვლენათს ამკვიდროში, ბუნებას რომ ვუწოდებთო.

ცხადიაო: პოულობს რა ჰომო თავის თავს ბუნებაში, იგი ბუნებასაც პოულობს თანაც.

ამასვე კანტი ასეც იტყვის: ბუნება ვითარცა მოვლენათა სამკვიდრო ემპირიულად რეალური ია იმ გაგებით, რომ ჰომოს მიერ ბუნებისა და ბუნებაში თავისი თავის პოვნა ცდისეული, ემპირიული ინსტრუმენტარული მის მომარჯვებით ხდებოა.

სწორედ ამიტომაც კანტიმ ჰომოს, რაოდენ იგი პოულობს ბუნებას და ბუნებაში თავის თავს, ემპირიული სუბიექტი დაარქვა.

*
* *

შეკვრებისათვის: ვანა სიზმარშიმყო მე-ეგო, ანუ მე-ეგოს მეორე ჰიპოსტასი, ასევე არ პოულობს თავის თავს სიზმარულ სინამდვილეში?!

*
* *

ამრიგად: ჰომოსათვის ვითარცა ემპირიული სუბიექტისათვის მოვლენათ-სამკვიდრო ემპირიულადაა რეალური.

გარნა: საგულისხმო და საოცარი ისაა, ყველა ჰომო ერთსადაიმავე მოვლენათსამკვიდროში, ერთსადაიმავე ბუნებაში პოულობს თავის თავს და პოულობს ამ სამკვიდრო-ბუნებას ვითარცა ერთსადაიმავეს.

ვანა: უფრო ბუნებრივი არ იქნებოდა, თვითეულ ჰომოს თვისი მოვლენათსამკვიდრო და სწორედ ამ თვის სამკვიდროში თვისი თავი ეპოვა?

ამ და იქნებ სხვა არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი პრობლემებისა და აპორიების ამოსახსნელად წამოყენებულ მოსაზრებათა შორის კონცეფცია კენიგსბერგელი მეტამეზღაპრისა არატრივიალურობითა და მეტისმეტად მოულოდნელი ხვეულებით გამოირჩევა.

რატომაო ბუნება ყველა ჰომოსათვის ერთი და იგივე? აი, რატომაო!

თურმე, ნუ იტყვიო: მართალია, ბუნება ემპირიულად რეალურია, მაგრამ ტრანსცენდენტალურად იგი იდეალურია იმ გაგებით, რომ მოვლენათსამკვიდრო აგებულია ყველა ჰომოსათვის ერთი და იგივე ტრანსცენდენტალური მე-ეგოს, ტრანსცენდენტალური სუბიექტის მიერ, ოღონდ აგებულია ქვეშეცნეულად.

ღიად, ქვეშეცნეულად! რამეთუ: ერთადერთი ამგები უნარი, ტრანსცენდენტალურ სუბიექტს რომ გააჩნია, წარმოსახვააო; ხოლო წარმოსახვა, კანტის განმარტებით, არის ბრმა უნარი პროდუცი-

რებისა, ბრმა უნარი მასალის ერთ ხატად ვითარცა ტრანსცენდენტალურ პროდუქტად შეკვრა-სინთეზისა.

და დასძენს: როცა წარმოსახვა თავის ნებაზეა მიშვებულ, როცა მას გონების მკაცრი თვალი არ მართავს, მაშინ ის უფრო თამაშისა, ოცნებასა ჰგავს სიზმარეთში თუ საგიჟეთში მყოფის!

ასე რომ: ცოდნის აპორია-პრობლემის კანტიესული ამოხსნის უმოკლესი ფორმულა ასეთია.

ემპირიულმა სუბიექტმა იმიტომ შეიძლება იცოდეს, ვიეთი საგანი, რომ იგი საგანი ტრანსცენდენტალურ სუბიექტს ჰქონია აგებული.

ოღონდ: რათა ემპირიულმა სუბიექტმა დასტურ შეიცნოს ვგანანი, აუცილებელია, რომ იგი აზევდეს, ამაღლდეს ტრანსცენდენტალურ სუბიექტამდე.

ასე უზნობდა კანტი.

*
*
*

შეჯერებისათვის: აკი ითქვა, მე-ეგოს მეორე ჰიპოსტასი ემპირიულ სუბიექტისებრ რომ იქცევა სიზმრისა ვითარცა ერთი რამ ემპირიულად რეალურის მიმართ. და კიდევ: იმავე მე-ეგოს პირველი ჰიპოსტასი, ანუ სიფხიზლეშიყო მე-ეგო, სიზმარს რომ იხსენებს, ძალიან წააგავს ქცევით ტრანსცენდენტალურ მე-ეგომდე ამაღლებულ, აზევებულ მეორე ჰიპოსტასს.

*
*
*

საკითხავი კია: ხომ არ იყო პლატონის კონცეფცია ანამნესისისა და კანტის კონცეფცია ტრანსცენდენტალური ამაღლება-აზევებისა ერთსა და იმავე ფენომენზე, სახელდობრ სიზმრის ფენომენზე, თავთავისებრი რეფლექსიით ნაკარანხევი?

(გაგრძელება იქნება)

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ფილოსოფიის ინსტიტუტმა

მ. გ. დოლიძე

МЕТОД ФЕНОМЕНОЛОГИИ В СЛОВЕСНОМ ТВОРЧЕСТВЕ

(НА ОСНОВЕ АНАЛОГИИ МЕЖДУ КВАНТОМЕХАНИЧЕСКОМ ПОЗНАНИЕМ И ТВОРЧЕСТВОМ)

(статья вторая)

В предыдущей статье (см. «Мაცნე», 1989 г, № 1, с. 34—41) мы рассмотрели ситуацию дополнительности в микромире, вытекающую из единства субъект-объектных отношений, и установили аналогию между квантомеханическим познанием и методом феноменологической редукции. Теперь на основе этой аналогии мы можем перейти с области физики в другие сферы человеческой деятельности, в частности, в область литературного творчества. Мы рассмотрим так называемые «открытые» произведения литературы, где, по нашему мнению, учитывается неразрывность субъекта и объекта и метод феноменологической редукции. Однако, прежде чем сделать такой переход и расширить аналогию между научным и творческим мышлением на основе феноменологии, необходимо сделать следующие замены:

Физическая реальность — художественная реальность

Субъект-наблюдатель — автор произведения

Физический объект — объект художественной реальности, в частности, литературный персонаж.

Используя метод феноменологической редукции, мы попытаемся распространить принцип дополнительности, введенный в квантовую теорию на основе соотношения неопределенностей, на область художественной реальности. Основе принципа дополнительности — единству субъекта и объекта, вытекающего из целостности квантомеханического эксперимента, в данной области соответствует неразрывность авторского «я» с предметом повествования. Именно под таким углом можно рассмотреть творческие методы Достоевского и Роберта Музиля — под углом аналогии с квантомеханическим познанием. Например, дуализм и взаимодополнительность описания микросостояния с использованием волновой функции или при помощи пространственно-временной локализации можно сопоставить с концепцией Музиля о созидании реальности с учетом ее случайности и равновероятности с другими возможностями. Аналогично квантовой механике, такой дуализм приводит к причинной аномалии, к индетерминизму поведения героя в отношении автора, что является следствием неразрывности субъекта-автора и объекта, т. е. основой введения принципа дополнительности.

Мы не преследуем цели провести полную и однозначную аналогию между физикой и художественной литературой; основным является

утверждение, что, как в микромире, так и в словесном творчестве ситуация дополнительности возникает из одной и той же причины — из единства и неразрывности субъекта и объекта в процессе познания (созидания) физической (художественной) реальности.

В область художественного мышления феноменологическая редукция реализуется в «открытых» произведениях, которые мы условно выделим из традиционной литературы. В традиционной литературе автор как творческая сила не является элементом содержания, а присутствует на грани содержания и формы как стиль, как манера повествования. Тот факт, что писатель иногда создает собственный автопортрет, не отрицает вышесказанного. В этом случае автор сведён к литературному персонажу, в котором он потерян как творческая сила, как основа, создающая произведение. Метод феноменологической редукции требует, чтобы художественная реальность произведения включала в себя и её основу, те интенции сознания, на почве которых создается литературное произведение. Для такого включения необходимо открытие горизонта возможностей, т. е. заключение в скобки данного содержания, разрыв его связи с действительностью, рассмотрение его не как отражение необходимого бытия, а в качестве возможностей с учетом и других вероятностей. В этом случае отпадает претензия вымысла на достоверность, произведение не предстает перед нами в форме отражения действительных событий, оно как бы показывает себя как условность, вместе с теми «правилами игры», которые лежат в ее основе. Данная условность исходит от автора-субъекта. В традиционной литературе автор является внешним моментом по отношению к вымышленной реальности, поэтому содержание условно абстрагировано от авторского сознания, замкнуто в себе и связывается с действительностью, выносится за пределы авторского сознания. Имено поэтому традиционное произведение можно назвать замкнутым произведением. Аналогия с физикой становится явной: на классическом уровне содержание физического знания условно отделено от интенционального сознания и связывается с внешним миром. Таким образом, физическая реальность не включает в себя то сознание, по отношению к которому определены её понятия. Точно так же и в замкнутых произведениях художественное содержание отделено от сознания автора и связывается с внешним миром, поэтому материал заключается в «объективной» форме, с претензией отражения действительно происходящих событий.

На квантовом уровне сознание и материя выступают как неразложимое целое, поэтому физическая реальность включает в себя и гносеологические условия ее познания, становится невозможным связывание содержания знания с вещами вне сознания. В литературе квантовому уровню соответствуют «открытые» произведения, неразрывно связанные с сознанием автора, которые показывают себя как условность, как вымысел, не связываясь с объектами вне сознания, но и не теряя при этом черту реальности.

Механизм построения реальности тот же самый, что и в квантовой механике. Содержание «открытого» произведения целостно сливается с творчески-действенным моментом авторского «я», с предметным слоем сознания и именно через этот слой приобретает статус художественной реальности.

Рассмотрим более подробно процесс создания литературного персонажа. Внешнее видение автором объекта — это завершающая ос-

нова эстетической деятельности. Первый момент этой деятельности — вживание в образ героя. Я, автор, должен пережить — увидеть и узнать то, что переживает мой персонаж, стать на его место, как бы совпасть с ним. Я должен усвоить конкретный жизненный кругозор этого героя так, как он его переживает.

Второй момент эстетической деятельности — это возврат к себе, на свое место, вне литературного персонажа. Только с этой внешне авторской позиции материал вживания может быть завершен, осмыслен познавательно или эстетически. Это оформление и завершение литературного героя происходит таким образом, что автор восполняет материал вживания избытком своего внешнего видения. теми моментами, которые невозможно ухватить изнутри персонажа, оставаясь в его пределах.

Только после этих двух актов можно считать художественный образ завершенным. Изнутри переживаемый, он замыкается внешними чертами, увиденными с позиции автора, и представляет определенный характер. Именно поэтому в закрытых произведениях, которые соответствуют уровню классического рационализма, основным элементом фабулы является характер или же завершенная в своем становлении идея, автор стремится абсолютно детерминировать и полностью опделить созданную им реальность.

Теперь представим себе, что мы учитываем неоднородность сюжетного пространства и времени и необратимость отношений субъекта и объекта, как это происходит в квантовой физике. Это значит, что мы не можем, как прежде, свободно переносить я-автора в любую точку художественной реальности как носителя творческой силы. Каждый такой перенос сопровождается неконтролируемым изменением в той системе, где автор и объект — неразрывное единство. Это принципиальная неконтролируемость, ибо в «открытых» произведениях нет той внешне-авторской позиции, с которой можно контролировать данное изменение. Вспомним, что аналогичная неконтролируемость возникает в микромире, где также невозможен свободный перенос субъекта по всему полю физических явлений и нет той внешней к квантомеханической реальности позиции наблюдателя, с которой можно было бы контролировать возмущения измерения микросостояния.

Итак, в «открытых» произведениях перенос автора в литературный персонаж и возврат к себе — неконтролируемый процесс. Поэтому становится невозможным после вживания в образ возвращение назад к исходному состоянию автора. А это значит, что невозможно полное завершение персонажа внешними моментами, его замыкание в пределах определенного характера. Для такого завершения необходима едино-тождественная позиция авторского «я» до и после эстетической деятельности, но такое тождество нарушается из-за неоднородности «открытого» произведения, из-за неконтролируемости изменения «я» в процессе реализации героя.

Итак, открытый образ не завершен и не определен полностью на уровне художественной реальности. Он неразрывно связан с автором, с тем потоком авторского сознания, который лежит в основе данного образа. По причине упомянутой неконтролируемости и неопределенности в «открытых» произведениях невозможно уловить ту грань, где внутренний мир героя переходит в сознание автора, характер как бы открыт во внутренней перспективе сознания, теряя свою завершенность и определенность, переливаясь через границы эстетических по-

нятий и образов в потоке сознания. Другими словами, персонаж направлен к интенциям авторского сознания, в своей открытости и неопределенности намекает на ту основу, на ту творческую силу, которая реализует его в художественном образе. Здесь, как и в квантовой механике, используется метод феноменальной редукции, метод открытия горизонта возможностей для определенно-данного содержания с выходом в предметно-действенный слой творческого сознания.

Устанавливая статус персонажа, необходимо определить и роль автора, пределы его возможностей в структуре «открытых» произведений. В отличие от классического уровня, здесь автор является как бы внутренним моментом художественной реальности, он неразрывно связан с его элементами, в частности, с персонажем, и не может свободно, без необратимых потерь перемещаться по всему «полю» повествования. Поэтому он уже не является полновластным «правителем» своего произведения, он не всемогущ и всезнающ, как это было в традиционной литературе, его детерминизм распространяется частично, он определяет только исходную ситуацию, где он еще тождествен самому себе, но динамика повествования и поведение героя, неразрывно связанные с потоком интенционального сознания, приобретают определенную самостоятельность от того рефлексивного уровня сознания, где автор может контролировать и заранее предвосхищать развитие своего замысла.

Тут можно возразить, что самостоятельность персонажа и индетерминизм в его поведении не чужды и для традиционной литературы, точно так же индетерминизм и вероятностное описание существуют и в классической физике, но в обоих случаях мы сталкиваемся с «субъективным» индетерминизмом, который не вытекает из самой реальности. В частности, для закрытых произведений автор является внешним моментом, поэтому интенциональный слой его сознания, двигатель произведения остается за пределами художественной реальности, и вызванные им отклонения носят субъективный характер.

В «открытых» произведениях автор выступает как творческая сила, предметно-действенный слой его сознания, имманентная собственность самого произведения. Реальность, охватывая сознание, показывает себя как внутренняя реальность, а не как психическое содержание, связанное с внешним миром. Поэтому в «открытых» произведениях действуют не законы внешней действительности, в частности, закон причинности (как это было в традиционной литературе), а закон ассоциативной связи, закон внутренней жизни сознания. Отсюда ясно, что они строятся по методу феноменологической редукции и имеют отношение к феноменам, к целостным образованиям сознания и реальности, которые сами исчерпывают себя и не указывают на другие: именно этот момент и является существенным в аналогии с квантовой механикой.

Традиционная эстетика не связана с психологическим течением акта творчества. Последнее рассматривается постольку, поскольку он отложился в художественном произведении. Творческая сила реализуется, но не переживается как нечто определенное, ее определенность именно в созданном ею продукте, то есть в оформленном предмете. Автор рефлектирует позицию героя, но не свою позицию по отношению к герою. Эту последнюю он осуществляет, она предметна, но сама не становится предметом рассмотрения. Автор творит, но видит свое творение только в предмете, который он оформляет,

то есть видит только становящийся продукт творчества, а не внутренний психологически определенный процесс его. Если же художник начинает осмысливать процесс своего творчества помимо созданного произведения и в дополнение к нему, то он подменяет свое действительное творческое отношение, которое не переживалось им в душе, а осуществлялось в произведении, своим новым, отраженным в мышлении отношением. Короче говоря, живой поток сознания, лежащий в основе художественного образа, не дублируется и не воспроизводится в сознании, его можно ухватить только в первоначальном акте творчества, смещая акцент с эстетического объекта на сознание.

Такое смещение недопустимо в традиционной литературе, где установлена четкая граница между творческим действием и её продуктом; в «открытых» же произведениях возникает так называемая ситуация дополнителности, аналогичная квантомеханическому дуализму. Дело в том, что одновременно невозможно концентрироваться и на образе, и на течении творческой мысли, перед нами возникает альтернатива: или автор видит героя, или же углубляется в себя, два этих состояния не сводятся друг к другу, они возможны попеременно, во взаимодополнительном отношении, и реальность, включая в себя обе дополнительные стороны, немонологична, расщепляется в полифоническую форму.

В связи с нашими рассуждениями можно привести цитату Апта о романе Роберта Музиля «Человек без свойств».

«Зная, что книге его недостаёт целостности, композиционного единства, синтеза затронутых тем, Музиль считал, что этим она как раз и соответствует характеру своей разноструктурной эпохи, выражает его честнее, правдивее, чем сводящий все концы с концами роман» [4].

Аналогично квантовой механике, в «открытых» произведениях основным элементом является нерасщепленное единство сознания и материи, границы образа как бы смываются потоком сознания и возникает неопределенный интервал, разрушающий монологичную форму романа, где теряется граница между автором и объектом.

Подчеркнём еще раз, что из-за упомянутой целостности произведение «не подчиняется» автору, он свергнут с престола абсолютной власти, слово как бы в самостоятельном, неконтролируемом движении рождает неожиданные образы, делает непредвиденные повороты, а автор, сам захлестнутый всеобщим потоком, опредмечивается и растворяется в собственном произведении.

Как же все-таки следует понимать индетерминизм в поведении героя? В квантовой механике движение электрона в определенном смысле беспричинно, электрон имеет «выбор», «собственную волю», так как факторы, на самом деле его детерминирующие, а данной микроситуации не имеют физического смысла. В «открытых» произведениях из-за необратимости перехода автор — объект нет органического слияния внешней завершенности героя с его внутренним миром; первая облагает его как не единственная и несущественная маска (вспомним, что в феноменологической редукции актуально данная и завершенная реальность мыслится как не единственная и несущественная, как одна из реализованных возможностей). Герой не дается нам в своей внешней завершенности, а переживается нами изнутри, внешне определяющие моменты не объединены, единого лика автора

нет, он неоднороден и неабсолютен. К этому типу относятся почти все главные герои Достоевского. Автор определяет только начальные условия, а персонаж движется отчасти самостоятельно, по «собственной воле», так как причины, на самом деле его детерминирующие, не всплывают в рефлексивный слой авторского сознания, а остаются на более глубоком, предметном уровне сознания, подключенном к художественному содержанию.

Таким образом, можно провести определенную аналогию между квантомеханическим познанием и методом построения «открытых» литературных произведений. Эта аналогия не случайна и не поверхностна. В её глубинных слоях лежит метод феноменологической редукции, употреблённый как в физике, так и в литературе соответственным образом. В первом случае описание квантового объекта в завершённых, классических понятиях дополняет её описание при помощи волновой функции, где учитывается элементарная, неразрывная связанность сознания и материи. Другими словами, феноменологическая редукция в физике приводит к единству субъекта и объекта и к ситуации дополнительности, к сохранению двух взаимоисключающих подходов: а) анализ содержания опыта на классическом языке, б) ограничение данного описания неравенством Гейзенберга, т. е. смещением акцента с квантового объекта на живое сознание.

В «открытых» произведениях метод феноменологической редукции приводит к неразрывности субъекта-автора и эстетического объекта. В результате этого тоже создается ситуация дополнительности: внешне завершающие моменты литературного героя органически не сливаются, но дополняют его внутреннее содержание, где он переживался автором изнутри. Как и квантомеханический наблюдатель, здесь автор неабсолютен и не может свободно перемещаться по всему «полю» художественных событий. Как и в квантовой механике, в открытых произведениях происходит смещение акцента с объекта (эстетического) на поток сознания, на ту творческую силу, которая лежит в её основе, однако (что очень важно для феноменологии) не ценой разрушения художественного объекта, а при дуальном сохранении обеих (внешних и внутренних) сторон.

Ко всему сказанному следует добавить, что аналогично квантомеханической реальности, художественная реальность «открытых» произведений не монологична, а обладает полифонической структурой; это — следствие феноменологического подхода и ситуации дополнительности, возникшей на основе единства сознания и материи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества, М., 1979 с. 7—88.
2. Какабадзе З. М. Проблема экзистенциального кризиса и трансцендентальная феноменология Эдмунда Гуссерля. Тбилиси, 1985, с. 63—122.
3. Мамардашвили М. К. Классический и неклассический идеалы рациональности. Тбилиси, 1984, с. 17—35.
4. Апт С. Начало эпопей (Вступление к роману Р. Музиля «Человек без свойств»). Ж. «Иностранная литература», 1983, № 9, с. 98.

В. В. КОРТАВА

ВЕРНО ЛИ, ЧТО «ДУРАКИ НИКОГДА НЕ ПЕРЕВЕДУТСЯ»?

(ОБ ОДНОМ ПРОСТЕЙШЕМ ПРИМЕНЕНИИ МЕТОДА
ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА)

«Когда философы употребляют какое-нибудь слово — «знание», «бытие», «предмет», «Я», «предложение», «имя», — и пытаются охватить сущность предмета, всегда следует спрашивать: в разговорном языке, который является его матерью-кормилицей, действительно ли так употребляется это слово?»

Людвиг Витгенштейн [2, с. 300].

В романе Лиона Фейхтвангера «Братья Лаутензак» есть несколько страниц, необходимость которых вряд ли продиктована требованием сюжетной связности (действие романа охватывает короткий период времени до и после прихода к власти национал-социалистов). С другой стороны, простое хронологическое сопоставление показывает, что ко времени работы над романом (1939 г.) писатель не мог быть знаком с сочинениями Людвиг Витгенштейна, которые стали выходить в свет после кончины философа в 1951 году. Крайне маловероятно, чтобы упомянутые страницы были позднейшей вставкой. А как возникла задача привести в соответствие эти два факта, мы и постараемся разъяснить в предлагаемой вниманию читателя статье.

Главный герой романа Фейхтвангера — ясновидец Оскар Лаутензак. Как и большинство людей, с избытком одаренных природой, он уверенно функционирует в сфере приложения своего таланта, однако не всегда бывает состоятельным при решении практически-жизнейских вопросов, требующих трезвого взгляда на вещи и события. Эта несостоятельность в конце концов приводит его к гибели.

Тот отрывок романа, который является непосредственным предметом нашего интереса, является небольшой частью периода взлета Лаутензака, его опьянения успехом, — состояние, которое часто толкает людей с художественным даром к бросающимся в глаза не конформистским поступкам и утверждениям.

Предоставим слово самому писателю: «Оскар написал статью для журнала «Звезда Германии». **Счастье**, доказывал он, не обусловлено внешними обстоятельствами, счастье — это внутреннее свойство (разрядка наша — В. К.). Нужна сила воли для того, чтобы следовать за однажды открытой звездой, следовать даже в то время, когда она не видна. Он — за *hybris*, за дерзость, которая, по мнению древних, навлекает божественную месть на голову смертного. И в этом разница между германским и античным

типом человека: немец отважен, он не боится судьбы, он признает только одного бога — того, который живет в его собственной груди, он признает только одну веру — веру в самого себя, в собственную силу, в собственную звезду.

Он пел эту мрачную, дерзкую песнь торжества. Он чувствовал себя на вершине своего могущества. Это был новый Оскар Лаутензак; глубочайшему забвению был предан тот Оскар, который совсем недавно — на небе стояла еще та же луна — пытался утопить в пиве свой позор и банкротство» [1, с. 615].

Своего рода характерологическую оппозицию к Лаутензаку являет собой крупный функционер национал-социалистической партии Манфред Проэль, на которого, по версии писателя, возлагается непосредственное руководство поджогом Рейхстага в феврале 1933 года. У нас нет данных относительно того, был ли Проэль историческим лицом (наподобие многих персонажей романа — Гитлера, Гинденбурга и людей из их ближайшего окружения); для нас важно различие установок к миру, реализующихся в двух индивидуумах с различными (в некотором смысле противоположными) структурами психики.

Основные характерологические параметры личности Проэля заключаются в полном господстве принципа реальности (в понимании родоначальника психоанализа), низкой оценке интрапсихических актов, отборе информации по ее сугубо вещно-практическим признакам, автоматическом отбрасывании всех акциденций, не имеющих реально практического значения в сфере его деятельности крупного чиновника партии, занятого утилитаристским манипулированием людьми во имя завоевания мира и господства над ним. Эта установка и довлеет над его сознанием, регулируя прием и отклонение поступающей в мозг информации.

Естественно, что Фейхтвангер не мог симпатизировать Проэлю (хотя бы только потому, что он воочию увидел национал-социалистический антисемитизм). Однако в свойственной ему писательской манере он не склонен к недооценке утилитаристских достоинств фашистских главарей, за короткий срок подавивших всякий дух протеста в Германии и наглядно продемонстрировавших, какую редкую целеустремленность и энергию может проявить человек в преследовании бредовой идеи. Нас же интересует психологическая и лингвистическая стороны тех языковых игр*, с которыми, по воле богатой художественной фантазии Фейхтвангера, пришлось столкнуться полностью вовлеченному в водоворот манипулирования мыслями и чувствами людей партийному функционеру.

Противоположность Лаутензака и Проэля можно было бы охарактеризовать оппозицией «интраверт-экстраверт» (в смысле Юнга — родоначальника аналитической психологии). В понятийном аппарате философии обсуждаемую полярность легче всего выразить оппозицией «художник — человек дела». Для художника атрибутом, предельной идеей является непрерывная экспансия в души людей, в то время

* Понятие «языковой игры», как известно, в философию ввел Витгенштейн.

Философ дает только дескриптивно-эвристическое определение этого термина, которое показывает многообразие типов слов и предложений (в широком смысле употребляемых в языке символов). «Это слово — пишет Витгенштейн, — должно... подчеркнуть, что речь есть некая часть деятельности или жизненной формы» [2, с. 250].

как предельная идея для человека дела — вся полнота власти.

Итак, мы видим находящегося в зените славы ясновидца, опьяненного своим успехом, и человека дела, озабоченного чисто утилитарным вопросом о поджоге немецкого парламента. Отчасти повторяя вышесказанное, мы подчеркиваем, что нас интересует конкретная языковая игра с вхождениями слова «счастье» и различие психологических структур, соответствующее различию в употреблении определенного типа предложений, а не этическая оценка действующих лиц художественного произведения: «Из груды газет и журналов, наваленных на столе, он (Прозль — В. К.) берет первый попавшийся номер — это «Звезда Германии»... Он пробегает оглавление. Оскар Лаутензак — «О сущности счастья». Ладно, поглядим, в чем сущность. «Счастье — это свойство... Я стою за дерзость, которая, по мнению древних... «Как бы не так! Не вернее ли другое мнение древних: дураки никогда не переведутся.... Счастье — свойство. Звучит недурно, но если хорошенько вдуматься — всего лишь глубоко-мысленная болтовня, чепуха» [1, с. 617].

Фашистский босс, естественно, не стал анализировать сложные языковые игры с вхождением слова счастье. Только у Аристотеля можно найти 10 толкований смысла этого слова (в «Этике Никомаха»), не различая, правда, его спекулятивных применений от повседневных, парадигматических употреблений. Прозль (или его создатель Фейхтвангер), сам того не подозревая, совершил ту процедуру в одном частном случае, к которому призывал Витгенштейн в своих «Философских исследованиях», а также других произведениях, а именно: «Мы снова возвращаем слова от их метафизического к их повседневному употреблению» [2, с. 300]. Человеку дела сразу бросилась в глаза насильственность данной Лаутензаком дефиниции счастья, так как при любой степени независимости от внешнего мира употребление слова «счастье» связано с особой констелляцией предметов и событий. И мы не думаем, что погрешили против предостережения Витгенштейна, данного особенно выпукло в его «законе» «семейного сходства». Многочисленные иллюстрации этого «закона» приводят к выводу, что семантически вполне допустимые употребления большинства слов в предложениях различного типа образуют длинный ряд, взятые из которых два звенья в цепи, несмотря на кажущуюся идентичность смысла и способа употребления, могут иметь столько различных элементов, что схватить их одной дефиницией становится невозможным (не говоря уже о тех случаях, когда в аналогичной ситуации различные употребления одного и того же слова вообще не имеют общих элементов). Здесь был дан настолько общий критерий корректного употребления слова «счастье», что он никак не может считаться дефиницией, а лишь указывает на контекст, реальное антропологическое поле применения слова, в котором оно обретает плоть и кровь. В подавляющем большинстве случаев предложения со словом «счастье» подразумевают пересечение двух векторов: субъективной восприимчивости и некоторых объективных изменений во внешнем мире. Можно даже утверждать коррелятивность этих двух условий. Утверждение же, что «счастье — это внутреннее свойство» нарушает правила языковой игры со словом «счастье» (в отличие от игр с такими понятиями, как «рассудительность», «храбрость», «гордость» и т. д.).

В заключение этого беглого обзора философского экскурса художника мы позволим себе выдвинуть одно предположение относительно природы склонности к нарушению правил языковых игр, с

детства хорошо известных нам, хоть зачастую мы их и не осознаем. Мы предполагаем, что при нарушении логики слова в индивидууме действуют те механизмы психологической защиты, которые родоначальник психоанализа Зигмунд Фрейд объединял в понятии сопротивления, оказанного вытесненному из сознания материалу. Структурная аналогия подсказывает восстановить в памяти некоторые моменты психоаналитических процедур.

Известно, что процедуры ортодоксального психоанализа предъявляют довольно высокие требования интеллекту пациента. В работах, которые излагают (хоть и не полно) методику и технику психоанализа, Фрейд совершенно ясно указывал своим ученикам, что началу терапевтической работы с пациентом должна предшествовать строгая проверка его интеллектуальных и этических параметров: в этих отношениях пациент должен являться ценной личностью. И вот эти отличающиеся высоким интеллектом лица, как только речь заходит о принятии реконструированных психоаналитиком забытых содержаний сознания, закрывают глаза на такую убедительную аргументацию, что, по замечанию Фрейда, пациент может показаться «аффективно слабоумным», хоть это, конечно, и не так. Дело в аффективном заряде вытесненного или забытого содержания, которое для успешного решения терапевтической задачи так или иначе должно быть ассимилировано сознанием пациента. (В психоаналитической терапии пациент преодолевает сопротивление с помощью психоаналитика).

На основе этой аналогии мы хотим выставить соображение, что нарушение правил языковых игр, прегрешения против изначально присущей словам и предложениям логики, которые сразу же вызывают дискомфорт в психике читателя или слушателя, обусловлены мотивами (как правило, не осознанными индивидуумом) психологической защиты. Не должно быть простым совпадением терминов и то обстоятельство, что Витгенштейн называл свой философский метод «терапевтическим».

Марксистская наука (как у нас, так и за рубежом) воздала должное созданной родоначальником лингвистической философии и его учениками технике анализа неправильно поставленных философских вопросов. В то же время было обосновано, что она не может взять на себя функции научного мировоззрения. Нам остается только добавить, что предрасположение к нарушению правил словоупотребления для полного прояснения вопроса должно быть четко и подробно описано в эпистемологических и психологических терминах. Нам кажется, как уже было сказано, что оно основано на аффективной силе глуболежащих пластов психики. Без их исследования самая филигранная техника «растворения» неправильно поставленных философских проблем, даже отмеченная печатью Витгенштейновского гения, не сможет достичь своих терапевтических целей и неизбежно превратится в паллиатив.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лион Фейхтвангер. Собрание сочинений в 12-ти томах, т. 9.
2. Wittgenstein, Ludwig, Werkausgabe, Frankfurt am Mein, 1984.

ფსიქოლოგია

ბადრი შორორაძე

დ. უზნაძის ჯანსუღის თეორიის მეტასტრატუმი: ოპიკტივიზაციის ცნება

როგორც ვნახეთ [11; 12], ანალიზმა აჩვენა განწყობის ცნების ყოველ შემთხვევაში სამი მნიშვნელობა: როგორც პირველადი, [11, გვ. 55], აქტუალური (კონკრეტული ქცევის უშუალო განსაზღვრის აზრით) [12, გვ. 46] და ფიქსირებული [11, გვ. 64; 12, გვ. 45]. განწყობის ცნება, აქედან მხოლოდ ერთი მნიშვნელობით, სახელდობრ, როგორც პირველადი განწყობა, განეკუთვნება ტექსტის ე. წ. მეტადონეს ან ფენას, ხოლო დანარჩენი მნიშვნელობებით იგი შედის ტექსტის ე. წ. პიპოთეტურ ფენაში [11; 12].

ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ ობიექტივაციის ცნება გულისხმობს ყოველ შემთხვევაში ორ მნიშვნელობას მაინც, რომელთაგან ერთი განეკუთვნება მეცნიერული ტექსტის („უზნაძის თეორიის“) M-, ხოლო მეორე H- დონეს. მოკემულ სტატიაში ჩვენს ამოცანას შეადგენს, ვაჩვენოთ ობიექტივაციის ცნების ის მნიშვნელობა, რომლითაც იგი შედის ტექსტის მეტადონეში.

უზნაძის თეორიის მეტასტრატუმი მარტო პირველადი განწყობის ცნებით არ ამოიწურება [11; 12]. უზნაძე მიუთითებს, რომ ცნობიერების არსებობას არავითარი აზრი არ ექნება, რომ რეალურ სინამდვილეში საორიენტაციოდ ადამიანისათვის მხოლოდ ბიოსფერული მდგომარეობის (ან პირველადი განწყობის, რომელიც საზოგადოდ ყოველი ცოცხალი არსების, მათ შორის, ადამიანის, დასახასიათებლად არის წამოყენებული) ხელმძღვანელობა ყოფილიყო საკმარისი [4, გვ. 359]. სახელდობრ, აქ დგება საკითხი ადამიანის სპეციფიკის შესახებ. უზნაძისთვის ამ უკანასკნელს ქმნის სოციალიზმის საფუძველზე აღმოცენებული [4, გვ. 165; 5, გვ. 299, 309] ობიექტივაციის უნარი.

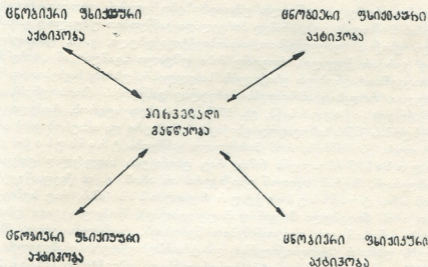
ან ცნობიერება: „შეველია, რომ საზოგადოებრივი არსის, ადამიანის ცხოვრებაში, საზოგადოებრიობის ჩამოყალიბების კვალობაზე, ობიექტური არსებობის ცნობიერებაც უნდა გამოვეთლიყო. ობიექტივაციის უნარი მხოლოდ საზოგადოებრიობის ნიადაგზე შეიძლება და შემუშავებულიყო, და ამიტომ, რომ ადამიანის ფსიქიკის სპეციფიკულ სწორედ ეს ობიექტივაცია შეადგენს“ [4, გვ. 165]; ან „...ადამიანი არა მხოლოდ ცხოვრობს და მოქმედებს, მან იცის კიდევ, რომ სწორედ ისაა, რომ ცხოვრობს და მოქმედებს ამ მის გარეთ არსებულ სამყაროში“ [5, გვ. 300; 9, გვ. 351], თუმცა სხვა ადგილას [10, გვ. 155] უზნაძე მაინც განასხვავებს ობიექტივაციას გაცნობიერებისაგან.

ეს უნარი განსაზღვრავს მეტყველებას (ნომინაციას), აზროვნებას (იდენტიფიკაცია ან იგივეობის იდეის დადგენა) [4, გვ. 141, 165; 5, გვ. 316; 9, გვ. 338], ნებელობას, აღქმისა და მეხსიერების აქტიურ ფორმებს — დაკვირვებას, და-

სწავლას, მოგონებას [4, გვ. 166] და „თავის მხრივ, სოციალური ცხოვრების შემდგომი წინსვლის ფსიქოლოგიურ პირობად იქცევა“ [5, გვ. 309]. არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ არსებითად უზნაძესთან სოციალობა, პიროვნება, კულტურა, ცნობიერება (ობიექტივაცია), ფსიქიკური მოვლენების ინტენციონალობა და ენობრივი კომპეტენტურობა (მეტყველება) [15, გვ. 60-61] თანაფარდ ცნებებს წარმოადგენენ. „ობიექტივაცია არის... შეჩერება ჩვენს რომელიმე განწყობით მდგომარეობაზე, ჩვენს რომელიმე განცდაზე, ესაა განმეორებითი განცდა რაღაცისა (ე. ი. ინტენციონალობა, მიკუთვნებულობა რაღაცისადმი, როგორც ობიექტისადმი [15, გვ. 49], ბ. ქ.), რაც შეიძლება ჩვენი ყურადღების საგანი იყოს“ [5, გვ. 315]. მაშასადამე, თუ პირველადი განწყობა ობიექტური ვითარების სუბიექტური ან განწყობითი [8, გვ. 38] ასახვა, ხოლო ფსიქიკა (ურეფლექსიო ან ცნობიერებას მოკლებული) პირველადი განწყობის უშუალო „თარგმანი“ ან გამოვლინება, მაშასადამე, ასე ვთქვათ, მეორე რიგის [11, გვ. 58] ასახვა, ობიექტივაცია უკვე პირველადი განწყობის და მისი გამოვლინების — ფსიქიკის, ასახვაა, ე. ი. უკვე მესამე რიგის ასახვა. ეს უკანასკნელი იძლევა იდეალურ, ან „წარმოსახულ“, ან იდეურ „სიტუაციას“ [4, გვ. 148-149, 158; 8, გვ. 36], ეს „სიტუაცია“, როგორც სიტუაცია, თუმცა კი „იდეური“, უნდა უკუზემოქმედებდეს არსებულ პირველად განწყობაზე (სუბიექტზე) როგორც მთელზე [9, გვ. 334] (ე. ი. აქ სახეზეა დიალექტიკური დეტერმინაცია [19, გვ. 468]) და მასში (სუბიექტში) ან შესაბამის განწყობას იწვევდეს, ან მოდიფიცირებას უკეთებდეს არსებულ პირველად განწყობას, რომელიც საფუძვლად უნდა დაედოს არა მარტო სპონტანურ-ვოლიტურ აქტივობას [4, გვ. 163—164], არამედ საზოგადოდ ადამიანის ცნობიერ ფსიქიკურ აქტივობას [14, გვ. 111, 135, 157]. მართლაც, ადამიანის ფსიქიკა ცნობიერი ხდება, მაშასადამე, იგი არსებითად ობიექტივაციის ნიადაგზე იწყებს მუშაობას [4, გვ. 165]. „შეიძლება ითქვას, ადამიანის მთელი ცხოვრება, ბოლოს და ბოლოს, ამგვარ პროცესთა (ობიექტივაციის, ბ. ქ.) სერიებიდან შედგება“ [9, გვ. 332]. სახელდობრ, პირველადი განწყობა „კონკრეტური სიტუაციის“ ზემოქმედებას ექვემდებარება [9, გვ. 352]. ე. ი. ადამიანთან, ფაქტიურად, ყოველთვის შემდეგ ვითარებასთან ვეაქვს საქმე: სიტუაცია არსებობს, როგორც წესი, ყოველთვის, როგორც იდეალური (ე. ი. ცნობიერი) სიტუაცია (ან „წარმოსახული“ სიტუაცია და არა როგორც მხოლოდ პირველადი განწყობის ფსიქიკური „თარგმანი“ ან ფსიქიკური ეკვივალენტი, როგორც საზოგადოდ ცოცხალ არსებასთან [ცხოველთან]). მაშასადამე, თუ საზოგადოდ ცოცხალი არსებისათვის (ან ცხოველისათვის) ძალაშია პრინციპული სქემა, გამოსახული ფიგ 3-ზე [11, გვ. 59], ადამიანის დონეზე ვითარება გამოიხატება უკვე შემდეგი სქემით:

სახეგასამელია, რომ ფიგ. 1 ლოგიკურად და ონტოლოგიურად გულისხმობს ფიგ. 3-ს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ვითარება, აღბეჭდილი ფიგ. 1-ზე, ლოგიკურად გამომდინარეობს ფიგ. 3-ზე აღბეჭდილი ვითარებიდან და პირველი შეიძლება არსებობდეს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც არსებობს ეს უკანასკნელი. მაგრამ მეორეს მხრივ, ვითარება, გამოსახული ფიგ. 1-ზე, a priori გულისხმობს ცნობიერების სახეზე ყოფნას, რომელსაც თავისი დამოუკიდებელი სოციოგენეზი გააჩნია. სახელდობრ, ადამიანის ტიპიური ცნობიერი აქტივობის ახსნა (M-დონეზე) უზნაძის თეორიაში უნდა ხდებოდეს ფიგ. 1-ზე გამოსა-

ფიგ. 1. ადამიანის ცნობიერი აქტივობის სტრუქტურა.

ხული სქემით, ხოლო ადამიანის არაცნობიერი ფსიქიკური აქტივობა (და ცხოველის ფსიქიკური აქტივობა) უნდა ახსნილი იქნეს ფიგ. 3-ის პრინციპული სქემის მიხედვით.

პირველადი განწყობა ქმნის ფსიქიკის არსებობის შესაძლებლობას, ფსიქია არის, ასე ვთქვათ, პირველადი განწყობის „ემანაცია“. მაშასადამე, იგულისხმება საზოგადოდ ფსიქიკური, რომელიც დასტურდება განვითარებული ნერვული სისტემის მქონე ყველა ცოცხალ ორგანიზმთან, მათ შორის, ადამიანთან, ე. ი. აქ იგულისხმება ურეფლექსიო ფსიქიკა ან ურეფლექსიო ცნობიერება, რაც იგივეობრივი უნდა იყოს [3, გვ. 141—144, 437—438, შენიშვნა 12] (მაგრამ, რა თქმა უნდა, უსაფუძვლოა ცხოველის ფსიქიკისა და ადამიანის არაცნობიერი ფსიქიკის ერთი ბუნების მოვლენად აღიარება [3, გვ. 190]). სახელდობრ, ფსიქიკა უნდა განისაზღვროს (ცნობიერებასთან მიმართების ტერმინებში), როგორც ურეფლექსიო ცნობიერება, ხოლო ცნობიერება, როგორც რეფლექტირებულ ან ობიექტივირებულ ფსიქიკა. რადგან რეფლექტირების ან ობიექტივირების უნარი წმინდა ადამიანურ შენაძენს წარმოადგენს, ამიტომ გარე სინამდვილის, როგორც ასეთის, დადასტურება („არამე“) და ფსიქიკის რეფლექტირება ან ობიექტივირება, მაშასადამე, ცნობიერება („მე“), ერთმანეთს ემთხვევა (სუბიექტ-ობიექტის დიფერენციაცია) [17, გვ. 87]. ადამიანის ფსიქიკის მუშაობა, როგორც წესი, რეფლექტირებულ ან ობიექტივირებულ, ე. ი. ცნობიერ რეჟიმში მიმდინარეობს, ხოლო ადამიანის ე. წ. არაცნობიერ ფსიქიკურთან მაშინ გვაქვს საქმე, როდესაც სახეზეა ურეფლექსიო ცნობიერება, ან ფსიქიკა, როგორც ასეთი. მაშასადამე, არაცნობიერი ფსიქიკური პირველადი განწყობის მოქმედების უშუალო „გაშლას“ ან რეალიზაციას წარმოადგენს. აქედან გამომდინარეობს, რომ პირველადი განწყობა კი არ არის არაცნობიერი ფსიქიკური [16, გვ. 247] (რაც უზნაძის ფსიქო-ფიზიკური თეორიის დანგრევის

ტოლფასია, რომელიც უშუალო ურთიერთზემოქმედების თეორიის დასაძლევად არის მოწოდებული), არამედ პირველადი განწყობით უშუალოდ განსაზღვრული ფსიქიკა (ურეფლექსიო, არაობიექტივირებული, ე. ი. ცნობიერების საგნად ჯერ არ ქცეული), როგორც მისი უშუალო „გაშლა“ ან „თარგმანი“, წარმოადგენს არაცნობიერ ფსიქიკურს. სახელდობრ, უზნაძე საცესებით თანმიმდევრულია, როდესაც ახასიათებს პირველად განწყობას (ბიოსფეროს), როგორც ქვეფსიქიკურს [3, გვ. 171], ე. ი. ისეთ სფეროს, რომელიც შესაძლებლობას ქმნის საზოგადოდ ფსიქიკის (ცნობიერი და არაცნობიერი) არსებობისათვის. ეს ნიშნავს, რომ პირველადი განწყობა ტრანსფსიქიკურ რეალობას წარმოადგენს (იმას, რაც ფსიქიკურს საფუძვლად უდევს და განსაზღვრავს, მაგრამ თვითონ ფსიქიკური არ არის, ე. ი. ქვეფსიქიკურია), მაგრამ არა ტრანსსუბიექტურ რეალობას (იმას, რაც სუბიექტის გარეთ არის მოცემული მისგან დამოუკიდებლად), რომელსაც იგი უპირისპირდება. ამიტომ ვერ დავეთანხმებით შეროზიას, რომელიც, ერთის მხრივ, აიგივებს უზნაძის „ქვეფსიქიკურს“ და ტრანსსუბიექტურ სინამდვილეს [16, გვ. 260] და, მეორეს მხრივ, ტრანსფსიქიკურს და ობიექტურს [16, გვ. 263]. ჯერ ერთი, თვითონ უზნაძე ობიექტურ სინამდვილეს უფრო ტრანსსუბიექტურს უწოდებს, ვიდრე ტრანსფსიქიკურს [6, გვ. 314, 316], ე. ი. ტრანსსუბიექტურს უწოდებს იმას, რაც სუბიექტის გარეთ არის. ხოლო ფსიქიკის მიღმა ყოფნა („ტრანსფსიქიკური“) ჯერ კიდევ არ ნიშნავს სუბიექტის მიღმა ყოფნას (ტრანსსუბიექტური ან ობიექტური სინამდვილე). მაგალითად, პიროვნების კონსტიტუციური თვისებები ტრანსფსიქიკურია, მაგრამ არა ტრანსსუბიექტური. სწორედ ასევე, უზნაძის „პირველადი განწყობა“ ფსიქიკის მიღმა არსებობს (ტრანსფსიქიკურია) და ამდენად არის სწორედ „ქვეფსიქიკური“, მაგრამ მთლიანი სუბიექტის მდგომარეობაა [3, გვ. 183], თუმცა კი ისეთი მდგომარეობა, რომლის არსებობა შესაძლებელია მხოლოდ მთლიან სუბიექტსა და გარემოს შორის მუდმივი ფუნქციონირების საფუძველზე [1, გვ. 218]; ამდენად, იგი შეუძლებელია იყოს ტრანსსუბიექტური, ე. ი. სუბიექტის მიღმა მყოფი, როგორც ეს შეროზიას ესახება [16, გვ. 260]. ესეც არ იყოს, სწორედ ასეთივე შედეგი მიიღება, შეროზიას განზრახვის საპირისპიროდ, მისივე ზემომოყვანილი ორი გაიგივებიდან. მართლაც, შეროზიას მიხედვით: ქვეფსიქიკური = ტრანსსუბიექტური (ობიექტური, ბ.ქ.) და ტრანსფსიქიკური = ობიექტური (ტრანსსუბიექტური, ბ.ქ.) [16, გვ. 260, 263]. როგორც ვხედავთ, ვინაიდან ამ ორი იგივეობისათვის არსებობს საერთო წევრი („ტრანსსუბიექტური“ ან „ობიექტური“), აუცილებლობით ვღებულობთ, რომ ქვეფსიქიკური და ტრანსფსიქიკური იგივეობრივი ყოფილა, რაც საცესებით ეთანხმება ჩვენს ანალიზს (და ჩვენი აზრით, პირველ რიგში უზნაძის ანალიზს) და საცესებით ეწინააღმდეგება შეროზიას თავდაპირველ განზრახვას. გარდა ამისა, შეროზიას მიაჩნია, რომ უზნაძესთან ცნობიერება პირველადი განწყობის უშუალო პროდუქტია [16, გვ. 261, 270, 271], მაგრამ მას მხედველობიდან რჩება, რომ პირველადი განწყობის უშუალო პროდუქტი ურეფლექსიო ფსიქიკა, ხოლო ცნობიერება არსებითად უკავშირდება ადამიანის სპეციფიკურ უნარს — სოციალურობის საფუძველზე აღმოცენებულ ობიექტივაციის აქტს [4, გვ. 165; 5, გვ. 299, 309]. თუმცა შეროზია ცდილობს, მოიცვას უზნაძისეული ტექსტები მთლიანად, ძირითადი იდეების განვითარების ლოგიკის თვალსაზრისით, მაგრამ რატომღაც ამ პუნქტში იგი ეყრდნობა უზნაძის მხოლოდ

ადრეულ მტკიცებას ფსიქიკისა და ცნობიერების იგივეობის შესახებ [3, გვ. 171; 6, გვ. 314]. („პირველადი განწყობა“ → „ფსიქიკური“ და „ფსიქიკური“ = „ცნობიერი“, ამიტომ „პირველადი განწყობა“ → „ცნობიერი“). მაგრამ, როგორც ჩანს, უზნაძეს აქ მხოლოდ იმის თქმა სურდა, რომ ყველა ცნობიერი ფსიქიკურია. წინააღმდეგ შემთხვევაში მისი მტკიცება მცდარი იქნებოდა, ვინაიდან ყველა ფსიქიკური არ არის ცნობიერი (მაგალითად, ცხოველური ფსიქიკა): სახელდობრ, „ცნობიერის“ ცნება შედის „ფსიქიკურის“ ცნების მოცულობაში და ვინაიდან ძნელია ვიფიქროთ, რომ უზნაძეს ეს გარემოება მხედველობიდან გამოეპარა, უნდა მივიღოთ, რომ უზნაძისათვის ამოსავალი პრობლემა არის საზოგადოდ ფიზიკურის და საზოგადოდ ფსიქიკურის ურთიერთქმედების შესაძლებლობა. ამიტომ უზნაძის ადრეულ მტკიცებაში ფსიქიკისა და ცნობიერების იგივეობის შესახებ, აქცენტი უნდა გაეთდეს ფსიქიკაზე და არა ცნობიერებაზე (ანალოზის ამ დონეზე უზნაძე ვერ ჩაუღრმავებოდა ვიწრო მნიშვნელობით ცნობიერების სოციოგენეზის ურთულეს პრობლემატიკას, რის ჩანასახოვან მცდელობებს ჩვენ ვნახულობთ მის უკანასკნელ ნაშრომში [5]). იგივე უნდა ითქვას ნ. ყიფიანის თვალსაზრისის შესახებაც, რომელიც ცდილობს ცნობიერების ცნება უშუალოდ განწყობის ცნებიდან გამოიყვანოს [14, გვ. 140]. აქვე დგება საკითხი არაცნობიერი ფსიქიკურის ტრადიციული (ფროიდისეული) გაგების უზნაძისეული კრიტიკის მართებულობის შესახებ. უზნაძის აზრით, ფროიდის თვალსაზრისის ნაკლი არაცნობიერ ფსიქიკურთან დაკავშირებით იმაში მდგომარეობს, რომ არაცნობიერი ფსიქიკური ცნობიერი ფსიქიკურისაგან მხოლოდ ცნობიერების ნიშნით განსხვავდება და ამიტომ უარყოფითად ხასიათდება: ერთი და იგივე შინაარსი შეიძლება ცნობიერიდან არაცნობიერში გადავიდეს და პირიქით, მაშასადამე, შინაარსობრივად მათ შორის განსხვავება არსებითად არ დასტურდება [4, გვ. 44]. არაცნობიერი ფსიქიკურის ნაცვლად უზნაძეს შემოაქვს პოზიტიური დახასიათება — „განწყობა“, რომელიც, თუ მივყვებით უზნაძის ლოგიკას, არ უნდა ცნობიერდებოდეს, ე. ი. პრინციპულად არაცნობიერ ფსიქიკურს უნდა წარმოადგენდეს. მაგრამ რომელი განწყობა აქვს უზნაძეს მხედველობაში, პირველადი თუ ფიქსირებული? თუ გავითვალისწინებთ უზნაძის ერთადერთ ექსპერიმენტულ დასაბუთებას ამ საკითხთან დაკავშირებით [4, გვ. 41—43], უნდა მივიღოთ, რომ ეს არის ფიქსირებული განწყობა. მაგრამ თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ ა) ფიქსირებული განწყობა არ არის არაცნობიერი ფსიქიკურის გამოვლინების ერთადერთი შესაძლო ფორმა (იგი ეხება არაცნობიერის მხოლოდ პერცეპტულ მხარეებს), ბ) ფიქსირებული განწყობა მთლად გაუცნობიერებადი არ უნდა იყოს [2, გვ. 102—103], გ) ფროიდისეული თვალსაზრისის უზნაძისეული ინტერპრეტაცია ამ თვალსაზრისის უქველ გამარტივებას წარმოადგენს, დ) ცნობიერსა და არაცნობიერს შორის დინამიკური ურთიერთქმედების ფროიდისეული მოდელი უადრესად მრავალფეროვან ემპირიულ-კლინიკურ გამოცდილებას ემყარება [12, გვ. 319] (და არა ერთადერთ ექსპერიმენტს. პოსტპიპნოტური შთაგონების გამოყენებით, როგორც უზნაძესთან), თუ მივიღებთ მხედველობაში უზნაძის ობიექტივაციის თეორიას, უნდა ვაღიაროთ ფროიდის უზნაძისეული კრიტიკის არასაკმარისი დასაბუთებულობა. პირველადი განწყობა სუბიექტის კუთვნილებაა, მაგრამ იგი არ არის ფსიქიკური (არც ფიზიოლოგიური), იგი იმ ფუნქციონალური მიმართების მთლიანობითი ეფექტია ცოცხალ ორგანიზ-

მში (მთლიან სუბიექტში), რომელსაც ეს უკანასკნელი ამყარებს გარე სინამდვილესთან და რომელიც სიცოცხლას (ან ცხოველმოქმედების) შინაარსს წარმოადგენს. პირველადი განწყობის, როგორც არსებითად ქვეფსიქიკური სფეროს ცნება „დისპარატული“ ცნობიერების ცნების მიმართ, ე. ი. პირველადი განწყობის თვალსაზრისის განვითარების ლოგიკიდან არ და ვერ გამომდინარეობს ცნობიერების აუცილებლობა [15, გვ. 42—43]. უზნაძეს პირველადი განწყობის ცნება შეეძლო შემოეტანა მხოლოდ ფსიქიკის, როგორც ასეთის (ურეფლექსიო, არაცნობიერი ფსიქიკის) ლოგიკური, ეპისტემოლოგიური და ონტოლოგიური შესაძლებლობის დასაბუთებლად. მაშასადამე, პირველადი განწყობის ცნება რელევანტურია მხოლოდ საზოგადოდ ფსიქიკურის ცნების მიმართ. რაც შეეხება ცნობიერ ფსიქიკურს, მის დასახასიათებლად უზნაძე იძლევა სოციალურობის საფუძველზე აღმოცენებული ობიექტივაციის აქტის ცნებას [4, გვ. 165; 5, გვ. 299, 309]. სახელდობრ, ცნობიერი ფსიქიკურის ცნების მიმართ რელევანტური უძნაზის თეორიაში არის ობიექტივაციის ცნება. ცნობიერება ფსიქიკასთან მიმართებაში ახალ სისტემურ თვისებას წარმოადგენს [17, გვ. 20], რომელიც ემყარება ცენტრალური ნერვული სისტემის განვითარების უმაღლეს დონეს, ცხოვრების საზოგადოებრივ წესს, ენობრივი კომპეტენტურობის უნარს (მეტყველება) და კულტურულ ღირებულებებს [15, გვ. 43, 60—63]. აქედან გამომდინარეობს, რომ ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრება აიგება პირველადი განწყობისა და ობიექტივაციის ურთიერთქმედების საფუძველზე. მაშასადამე, ა) პირველადი განწყობა წარმოადგენს ქვეფსიქიკურ სფეროს; ბ) პირველადი განწყობით უშუალოდ განსაზღვრული ურეფლექსიო ფსიქიკური — არაცნობიერ ფსიქიკურს და გ) რეფლექტირებული ან ობიექტივირებული ფსიქიკური — ცნობიერ ფსიქიკურს (ჩვენ არ ვამბობთ „ცნობიერებას“, ვინაიდან ცნობიერება, როგორც ობიექტივაციის, ინტენციის აქტი, რეალურად ცნობიერი ფსიქიკურისაგან დამოუკიდებლად არ არსებობს და ფსიქიკური შინაარსისაგან „დაცლილი“ ცნობიერება მხოლოდ ფილოსოფიურ აბსტრაქციას წარმოადგენს. ამდენად, ტერმინებს „ცნობიერება“ და „ცნობიერი ფსიქიკური“ სინონიმური მნიშვნელობით ვგულისხმობთ). ხაზგასმით გვინდა აღვნიშნოთ კიდევ ერთხელ, რომ როდესაც უზნაძე განწყობის არაცნობიერობაზე მსჯელობს, მას შეიძლება მხედველობაში ჰქონდეს მხოლოდ ფიქსირებული განწყობა ორი მიზეზის გამო: 1. მას მხედველობაში ვერ ექნება პირველადი განწყობა, ვინაიდან ეს წინააღმდეგობაში მოვიდოდა მის ფსიქო-ფიზიკურ თეორიასთან და 2. ერთადერთი ემპირიული საბუთი განწყობის არაცნობიერობისათვის იქნება ფიქსირებულ განწყობას და ჩვენ არავითარი უფლება არა გვაქვს, მივაწეროთ პირველადი განწყობას ის, რაც ექსპერიმენტულად არის მიღებული ფიქსირებული განწყობის კვლევის დროს; პირველადი განწყობის არაცნობიერობის ექსპერიმენტული დასაბუთება, ისევე როგორც საზოგადოდ პირველადი განწყობის ექსპერიმენტული დასაბუთება, უზნაძის თეორიაში არ მოიპოვება. შემდეგ, უზნაძის თეორიაში ქვეფსიქიკური, არაცნობიერი ფსიქიკური და ცნობიერი ფსიქიკური სინამდვილის ასახვის კონტინუუმზე ლაგდება ასახვის აბსტრაქტულობის ზრდის მიმართულებით: ქვეფსიქიკური — სინამდვილის პირველადი („განწყობითი“) ასახვა, არაცნობიერი ფსიქიკური — ქვეფსიქიკურით გაშუალებული მეორე რივის ასახვა და ცნობიერი ფსიქიკური — წინა ორი საფეხურით გაშუალებული მესამე რივის („ობიექტივირებული“) ასახვა.

ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ დ. უზნაძის თეორიის მეტასტრატუმის მთავარი ცნებებია პირველადი განწყობისა და ობიექტივაციის ცნებები, რომლებიც ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან შეკავშირებული და საზოგადოდ ცოცხალი ორგანიზმის და, კერძოდ, ადამიანის აქტივობის განვითარებული ფილოსოფიური ახსნისთვისაა მოწოდებული. მაგრამ უზნაძის თეორია არ იქნებოდა სრული მეცნიერული ტექსტი, რომ მას არ გააჩნდეს. ჰიპოთეტური სტრატუმი ემპირიული საფუძვლის მქონე ჰიპოთეზებით, რომლებსაც ემყარება აღნიშნული ცნებები [18, გვ. 166]. და მართლაც, უზნაძის თეორიის ჰიპოთეტური სტრატუმის ძირითადი ცნების — ფიქსირებული განწყობის ცნების ექსპერიმენტული კვლევა წარმოებს ორი მიმართულებით: ც. პ-ზე აქტუალური სიტუაციის ზემოქმედების მიმართულებით (დ. უზნაძის განწყობის თეორიის კლასიკური ექსპერიმენტები) და ც. პ-ზე მის მიერ წარმოსახული სიტუაციის ზემოქმედების მიმართულებით (ცდები წარმოსახვის განმარტებელ მოქმედებაზე).

ამ საკითხების განხილვა კი ჩვენი სისტემატოლოგიური ანალიზის შემდეგი ეტაპის — უზნაძის თეორიის ჰიპოთეტური სტრატუმის დამუშავების საგანია.

ლიტერატურა

1. ბოქორიშვილი ა. განწყობის თეორიის ძირითადი დებულებები, ცალკე ამონაბეჭდი, ქუთაისი, 1955.
2. ნადირაშვილი შ. განწყობის ფსიქოლოგია, თბ., 1983.
3. უზნაძე დ. ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის საფუძვლები, „შრომები“, ტ. 2, თბ., 1960.
4. უზნაძე დ. განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები, „შრომები“, ტ. 6, თბ., 1977.
5. უზნაძე დ. განწყობის თეორიის ძირითადი დებულებები, „შრომები“, თბ., ტ. 6, 1977.
6. უზნაძე დ. Imipersonalia „შრომები“, ტ. 9, თბ., 1986.
7. უზნაძე დ. აღქმა და წარმოდგენა (ბიოსფერული ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით), „შრომები“, ტ. 9, თბ., 1986.
8. უზნაძე დ. განწყობის თეორიის ძირითადი დებულებები, თბ., სახ. უნივ. შრომები, XIX, 1941.
9. უზნაძე დ. ობიექტივაციის პრობლემა, თბილ. სახ. უნივ. შრომები, XXXIV, 1943.
10. უზნაძე დ. ყურადღების არსის პრობლემისათვის, საქ. სსრ მეცნ. აკად. ფსიქოლ. ინსტიტუტის შრომები, ტ. 4, 1947.
11. ქორჩაძე ბ. დ. უზნაძის განწყობის თეორიის სისტემატოლოგიური ანალიზი: მეტასტრატუმი, ჟურნ. „მაცნე“, 1988, № 2.
12. ქორჩაძე ბ. დ. უზნაძის განწყობის თეორიის მეტასტრატუმი: ძირითადი ცნებების სტატუსი, ჟურნ. „მაცნე“, 1988, № 4.
13. Бочоришвили А. Т. Философия, психология, эстетика. Тб., 1979.
14. Кипиანი Н. В. Творчество как сущность..., Канд. диссерт., Тб. 1986.
15. Марголис Дж. Личность и сознание, М., 1986.
16. Шерозия А. Е. К проблеме сознания и бессознательного психического, 1969, Тб., т. I.
17. Madsen K. B. The development of Metatheory (Chapt. 2, of the English Version of „Systematology“), Copenhagen, 1977.
18. Madsen K. B. Theoretical Psychology: A Definition and Systematic Classification, in: Current Issues in Theoretical Psychology, ed. by W. J. Bacer at al. North Holland, Amsterdam, New York, Oxford, Tokyo, 1987.
19. Madsen K. B. The History of Psychology in Metascientific Perspective, the Royal Danish School of Educational Studies, Copenhagen (in press).
20. Tolman E. C. A Psychological Model, in: Toward a General Theory of Action, Persons & Shils editors, Cambridge, Massachusetts, 1967.

ბ. ვ. კოჩორაძე

МЕТАСТРАТУМ ТЕОРИИ УСТАНОВКИ Д. УЗНАДЗЕ: ПОНЯТИЕ ОБЪЕКТИВНОСТИ

Резюме

В работе показано, что к метастрате теории установки Д. Н. Узнадзе относится не только понятие первичной установки, но и понятие объективации, которое призвано обосновать специфику человеческой сознательной психической активности. Выявлено, что первичная установка, бессознательная психика и сознательная психика (или объективированная психика) располагаются на континууме отражения действительности в направлении роста абстрактности отражения от подпсихического-первичного (установочного) отражения действительности через бессознательную психику — опосредованное подпсихическим отражение второго порядка к сознательному психическому — опосредованному предшествующими двумя ступенями отражению — (объективированному отражению) третьего порядка.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის დ. უზნაძის სახელობის ფილოსოფიის ინსტიტუტმა

შეცდომის გასწორება

1988 წლის № 4-ის 43 გვ-ზე ქვემოდან მე-10 სტრიქონი უნდა იკითხებოდეს:
გადასაწყვეტად მოწოდებულ ცნებას შეუძლებელია გა-

ზენა წამთაღი

მეხსიერებაში ინფორმაციის შენახვის ფორმების და მექანიზმების შესახებ

წარსული გამოცდილების გარეშე წარმოუდგენელია ყოველგვარი ფსიქიკური აქტივობა და განვითარება. ამდენად, ინფორმაციის შენახვის ფორმებისა და მექანიზმების დადგენა თანამედროვე ფსიქოლოგიის ერთ-ერთი ძირითადი საკითხია.

ჩვენი მიზანი იყო ამ საკითხების ენასთან მიმართებაში შესწავლა. კერძოდ, ჩვენ გვინტერესებდა, თუ რა ფორმით ინახება მეხსიერებაში ინფორმაცია, რა ნიშნით ხდება მისი ორგანიზაცია, როგორია შენახვის მექანიზმები და რა როლს ასრულებს ენა ამ პროცესებში.

უნდა აღინიშნოს, რომ გამოცდილების შექმნა გარემოსთან მიმართებაში ხდება. აქედან გამომდინარე ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ მეხსიერებაში ინფორმაციის შენახვა ხდება გარემოსთან მიმართებაში მოთხოვნილების მქონე სუბიექტისათვის მისი პრაქტიკული მნიშვნელობის, ფუნქციის ნიშნის მიხედვით. ისმის კითხვა: რას წარმოადგენს ინფორმაციის შენახვის ფორმა? ამასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია დ. რამიშვილის გამოკვლევა [1, გვ. 5—58], სადაც ექსპერიმენტებზე დაყრდნობით იგი ასკვნის, რომ სიტყვის გამოყენების ფსიქოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს ის როლი, რომელსაც სიტყვით აღნიშნული საგანი სუბიექტის გარემოს პრაქტიკაში ასრულებს. ამ გამოკვლევაზე დაყრდნობით, ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ ადამიანის მეხსიერებაში ინფორმაციის რეპრეზენტაციის ერთ-ერთ ძირითად ფორმას სიტყვა წარმოადგენს, რაც შეეხება ინფორმაციის სტრუქტურირების საფუძველს, იგი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ადამიანისათვის მისი პრაქტიკული ფუნქციის შესრულებაში უნდა ვეძებოთ. მეხსიერებაში ინფორმაციის შენახვის და სტრუქტურირების მექანიზმს კი კარგად ხსნის განწყობის თეორია. ამ თეორიის მიხედვით [4; 5], როდესაც მოთხოვნილების მქონე სუბიექტი გარემოსთან მიმართებას ამყარებს, იგი ამ უკანასკნელს საკუთარი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების ობიექტად აღვსებს. ჩვენის აზრით, მეხსიერებაში ობიექტთა სემანტიკური სტრუქტურირების მექანიზმს სწორედ მნიშვნელობის მინიჭების ეს აქტი წარმოადგენს. მოთხოვნილების მქონე სუბიექტის მიერ ამ მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად გარემოს ობიექტთან მიმართების ხშირი დამყარების ან ამ მიმართების დიდი ბიოგენული წონის გამო ამ დროს სუბიექტში წარმოშობილი მთლიან-ბიოგენული მდგომარეობა — განწყობა, ფიქსირდება და ამიერიდან ეს ობიექტი სუბიექტის ამ კონკრეტული მოთხოვნილების შესატყვისად ფასდება, მას ამ მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლის მნიშვნელობა ენიჭება.

აღსანიშნავია, რომ ობიექტისთვის მნიშვნელობის მინიჭების ეს პროცესი სუბიექტს გაცნობიერებული არა აქვს, თუმცა კი შემდგომ შესაძლებელია მისი გაცნობიერება.

ყოველი სუბიექტი თავისი ისტორიული და ინდივიდუალური გამოცდილებების მატარებელია, რომლის დიდი ნაწილიც ადამიანს ენის სახით აქვს მოცემული. გამოცდილებების როგორც დაგროვების, ასევე მისი გამოყენების საფუძველს განწყობის მოქმედების, კერძოდ კი მისი ფიქსაციის, მექანიზმები წარმოადგენენ. ამდენად, გახსენებაც განწყობას უნდა უკავშირდებოდეს. ჩვენის აზრით, ყოველდღიურ ცხოვრებაში ამა თუ იმ ბუნებრივი ცნებია გახსენებაც ამ ცნების შესატყვისი ფიქსირებული განწყობის აქტუალიზაციის გზათ ხორციელდება. ასე, რომ ბუნებრივი ცნების ხმარებისას არა მხოლოდ მისი ამოტანა ხდება მეხსიერებიდან (როგორც ეს ერთი შეხედვით ჩანს), არამედ მთელი იმ მიმართებებისა, რომლებიც არსებობს მოთხოვნილების მქონე სუბიექტსა და ამ ცნების შესატყვისი მის დამაკმაყოფილებელ ობიექტებს შორის და რომელიც ინდივიდის წარსული გამოცდილებების (და ამავე დროს, მისი ისტორიული გამოცდილების) განმავლობაში არაცნობიერად დაფიქსირებული განწყობის სახითაა წარმოდგენილი.

ამგვარად, განწყობის თეორიის პოზიციებზე დაყრდნობით, ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ მეხსიერებაში ინფორმაციის შენახვა და გადამუშავება განწყობის მოქმედების მექანიზმით ხდება; ადამიანის მეხსიერებაში ინფორმაციის შენახვის ძირითად ფორმას სიტყვა წარმოადგენს; მეხსიერებაში ინფორმაციის სტრუქტურირება ხდება გარემოსთან მიმართებაში სუბიექტისათვის მისი პრაქტიკული ფუნქციის ნიშნის მიხედვით; გახსენებისას მეხსიერებიდან ბუნებრივი ცნების ამოტანა შესატყვისი ფიქსირებული განწყობის აქტუალიზაციის მეშვეობით ხდება.

ამ პიპოთეზების დასადასტურებლად ჩვენ ექსპერიმენტულად ვიკვლიეთ მეხსიერებაში არსებული ბუნებრივი ცნებების სტრუქტურები. ჩვენ შევიმუშავეთ ცდა, რომელიც ორაზროვანი სიტყვების (ომონიმების) გამოყენებაზეა დაფუძნებული. ცდა 2 სერიისაგან შედგება. ცდის მიზანი იყო პირველ სერიაში ცდისპირებისათვის დაგვეფიქსირებინა (ან მოგვეხდინა აქტუალიზაცია) ორაზროვანი სიტყვები ერთი მნიშვნელობით, ხოლო მეორე სერიაში მოგვეთხოვა ამ სიტყვების მეორე მნიშვნელობით გამოყენება. თუ ჩვენი მოსაზრებები სწორია, მაშინ ომონიმი ორი სხვადასხვა ფიქსირებული განწყობის სახით უნდა იყოს რეპრეზენტირებული მეხსიერებაში, რადგან იგი აღნიშნავს ორ განსხვავებულ მნიშვნელობის და ფუნქციის მქონე ობიექტებს. ამდენად, ომონიმის ერთი გარკვეული მნიშვნელობის გახსენება, რასაც შესატყვისი ფიქსირებული განწყობის აქტუალიზაცია უდევს საფუძველად, უნდა აფერხებდეს ომონიმის მეორე მნიშვნელობის ამოტანას მეხსიერებიდან.

ცდის პირველ სერიაში გამოყენებული იყო სიტყვათა წყვილები, რომელთაგანაც მეორე — ორაზროვან სიტყვას წარმოადგენდა, როგორცაა, მაგ., „ბარი“, ხოლო პირველი კი — ამ სიტყვის ერთ-ერთი მნიშვნელობის გვაროვნულ ან სახეობით ცნებას, როგორცაა, მაგ., სიტყვისთვის „ბარი“ სიტყვა „იარაღი“.

წყვილების მეორე სიტყვებს (ორაზროვან სიტყვებს) ექსპერიმენტული სიტყვები ვუწოდოთ.

პირველ სერიაში გამოყენებული იყო სიტყვათა შემდეგი წყვილები: იარა-

ლი — ბარი; დრო — წელი; ზალი — პარკი; სამკაული — ბეჭედი; ჭურჭელი — ჯამი; ქვიშა — სილა.

პირველ სერიაში ცდისპირებს ვასწავლიდით სიტყვათა წყვილებს. მე-2 სერიაში კი ცდისპირებს ვაძლევდით ფურცელს, რომელზედაც თანაბარი რაოდენობითა და არეულად ჩამოწერილი იყო ექსპერიმენტული და ნეიტრალური (რომლებიც მოცემული ომონიმების მნიშვნელობას არ ასახავენ) სიტყვები. ესენია: მაგიდა, წელი, ნილაბი, პარკი, ხალხი, წვრილმანი, ჯამი, სილა, ვაშლი, ბეჭედი, სუფრა, ბარი. სიტყვათა ვასწავრივ დახაზული იყო გრაფები. ცდისპირებს მოეთხოვებოდათ რაიმე ნიშნით (მაგ., ჯვრით) აღნიშნათ იმ რუსული სიტყვების ქართული შესატყვისები, რომლებსაც ჩვენ არეულად (ფურცელზე ჩამოწერილი ქართული სიტყვების სიასთან შედარებით) ვუკითხავდით¹. ეს სიტყვებია: яблоко, талия, скагертъ, сумма, кулек, маска, равнина, печать, мелочь, пощечина, стол, народ.

ცდის დაწყებამდე ცდისპირებს ვაფრთხილებდით, რომ ცდა რამდენჯერმე გამეორდება და ყოველი ახალი ცდისას მათ აღნიშვნა ახალ გრაფაში უნდა გააკეთონ, სანამ ცდისპირი სამჯერ ზედიზედ არ აღნიშნავდა ყველა სიტყვას. თუ 15 ცდის განმავლობაში ცდისპირი ამას ვერ ახერხებდა, მაშინ ცდა წყდება.

ცდა ინდივიდუალურად ტარდებოდა და ჩატარებული იყო სულ 50 კაცზე. ამავე დროს, იმავე რაოდენობის ცდისპირებზე ჩვენს მიერ ჩატარებული იყო ცდის მხოლოდ მეორე სერია (ე. წ. საკონტროლო ცდები).

ინტერვალს, ცდის დაწყებიდან ცდისპირის მიერ სამ თანმიმდევარ აღდგენამდე, ვუწოდოთ შეფერხების ანუ შეცდომების ფაზა. ამ ფაზის საზომად მივიჩნიოთ მასში მოქცეული ცდების რაოდენობა. რადგან მეორე სერიაში თითოეულ ცდისპირს ექვსი ექსპერიმენტული სიტყვის რუსული შესატყვისის მოძებნა სჭირდებოდა, ამიტომ ჩვენ ამ ექვსი სიტყვის შესატყვისის შეფერხებას ფაზების საშუალებით გამოვიანგარიშეთ საშუალო არითმეტიკული და იგი ამ ცდისპირისთვის დამახასიათებელ შეფერხებად მივიჩნიეთ.

ჩვენი მიზანი იყო გაგვეჩვენა, ჰქონდათ თუ არა ცდისპირებს შეფერხება და თუ ჰქონდათ, როგორი.

შედეგების ანალიზმა აჩვენა, რომ ცდისპირების უმრავლესობას შეფერხება ჰქონდა, კერძოდ, 47-ს — 50-დან. სტატისტიკური მეთოდების გამოყენებით [6, გვ. 150—151, 154—157] ჩვენ დავადგინეთ ამ მონაცემების ნდობის საზღვრები (ჩვენ გვიანტერესებდა, თუ რამდენად შეიძლებოდა მიღებული მანკვებელი მთელ პოპულაციაში მოქმედ პარამეტრად ჩაგვეთვალა). მივიღეთ, რომ $\sigma = 0,03$. მაშასადამე ალბათობა იმისა, რომ $0 \leq p \leq 0,15$ 0,99-ის ტოლია. ეს იმას ნიშნავს, რომ 0,99 ალბათობით (სიზუსტით) შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჩვენს შერჩევაში (50 ცდისპირის შემთხვევაში) მიღებული მონაცემის (\bar{p}) მთელი პოპულაციისთვის არსებული მონაცემისგან განსხვავება 0,09-ს არ აღემატება.

ამგვარად, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ცდის პირველი სერიის ჩატარების შემდეგ ცდისპირებს მე-2 სერიაში აქვთ შეფერხების ფაზა და ეს კანონზომიერებას წარმოადგენს.

¹ ცდის მასალა შევარჩიეთ ლექსიკონების მიხედვით [2; 5].

გარდა ამისა, საინტერესოა ყველაზე გავრცელებული შეფერხების დადგენა. ამისათვის, ჩვენ დავითვალეთ შეფერხებების რაოდენობა თითოეული ცდის-პირისთვის. აღმოჩნდა, რომ შეფერხება არ ჰქონდა 3 ცდისპირს, 1 შეფერხება ჰქონდა 6 ცდისპირს, 2—3-ს, 3—16-ს, 4—1-ს, 5—3-ს, 6—3-ს, 7—1-ს, 8—11-ს, 9—1-ს, 10—2-ს.

პირსონის X^2 კრიტერიუმის საშუალებით ჩვენ დავადგინეთ, რომ $X^2 = 54,48$; თ. ხ. = 10; $p < 0,001$.

ამგვარად, სრულიად დარწმუნებით შეიძლება ვთქვათ, რომ სიხშირეთა ასეთი განაწილება შემთხვევითი არ არის და იგი ჩვენს ცდაში მოქმედ კანონზომიერებად ჩავთვალოთ.

ამგვარად, ჩვენს ცდაში მიღებული შეფერხება ადასტურებს ჩვენს მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ მეხსიერებაში ბუნებრივი ცნებების შენახვისა და აქტუალიზაციის მექანიზმს ფიქსირებული განწყობა წარმოადგენს, რომელშიც მიმართების სახით მოცემულია ადამიანის პრაქტიკული დამოკიდებულება ამ ცნებით აღნიშნული ობიექტების მიმართ. ორზროვანი სიტყვების ერთი მნიშვნელობიდან მეორეზე გადასვლის დროს შეფერხება იმიტომ ხდება, რომ ოპონიმის ერთი გარკვეული მნიშვნელობის შესატყვისი ფიქსირებული განწყობის აქტუალიზაცია ხელს უშლის ამ სიტყვის მეორე მნიშვნელობის ამოტანას მეხსიერებიდან. საქმე იმაშია, რომ მეორე მნიშვნელობის შესატყვისი ობიექტები სხვა ფუნქციას ასრულებენ (პირველისგან განსხვავებით) სუბიექტის გარემოსთან მიმართებაში და ამდენად, ისინი სხვა მიმართების მომცველი ფიქსირებული განწყობებით არიან რეპრეზენტირებულნი მეხსიერებაში.

ამგვარად, ჩვენი ცდის შედეგები ადასტურებენ ზემოთ მოყვანილ ჰიპოთეზებს.

საინტერესოა შედეგი მივიღეთ ყველაზე გავრცელებული შეფერხების ძალებისა. ჩვენი ექსპერიმენტიდან გამოჩნდა, რომ ადამიანთა უმრავლესობას ოპონიმების მეორე მნიშვნელობის გახსენებისათვის სჭირდება საშუალოდ ან 3 ან 8 ცდა (ამასთან, 3 — უფრო მეტს, ვიდრე — 8). ეს მონაცემი მიუთითებს იმაზე, რომ გახსენების სიადვილის მიხედვით ადამიანები ორ ჯგუფად იყოფიან: ისინი, რომლებიც შედარებით ადვილად ახდენენ ახალ სიტუაციაზე გადართვას და შესაბამისად სიტყვის გახსენებასაც და ისინი, რომლებსაც ეს გადართვა უძნელდებათ და მაშასადამე, სიტყვის გახსენებაც უჭირთ. აღსანიშნავია, რომ პირველი ტიპის ადამიანები უფრო ხშირია, ვიდრე — მეორესი.

როგორც ზემოთ დარწმუნდით, გახსენებას ფიქსირებული განწყობის აქტუალიზაცია უღვევს საფუძვლად. მაშასადამე, სემანტიკური სტრუქტურირების საფუძვლად მდებარე ფიქსირებული განწყობის დაშლის და ახალი განწყობის ჩამოყალიბების პროცესი 2 ძირითადი ტიპისაა. ერთ-ერთი მათგანი უფრო სწრაფად ხორციელდება და უფრო ხშირად გვხვდება, ხოლო მეორე — უფრო მეტ დროს მოითხოვს და შედარებით იშვიათად გვხვდება, ასე, რომ ჩვენ შეგვიძლია ვილაპარაკოთ სემანტიკური სტრუქტურირების საფუძვლად მდებარე დინამიკური და სტატიკური განწყობის შესახებ. ამის უფლებას გვაძლევს ის ფაქტიც, რომ ოპონიმის მეორე მნიშვნელობის გახსენება ხშირად ერთბაშად კი არ ხდებოდა, არამედ — თანდათანობით: ხშირი იყო შემთხვევები, როცა ცდისპირები სიტყვას „პოულობდნენ“ (აღნიშნავდნენ) ერთხელ და შემდეგ ისევ „ჰკარგავდნენ“ (აღარ აღნიშნავდნენ), სანამ საბოლოოდ არ გაიხსენებდნენ (სამ

თანმიმდევრულ აღნიშვნამდე). ასე, რომ ჩვენი ექსპერიმენტის მიხედვით, მეხსიერებაში სემანტიკური სტრუქტურირებისა და შესაბამისად, გახსენების, მექანიზმის — ფიქსირებული განწყობის, მოქმედება — ფიქსირებული განწყობების შეცვლა (ძველის ჩაქრობა და ახლის აქტუალიზაცია ან წარმოქმნა) წყვეტილ პროცესს კი არ წარმოადგენს, არამედ — უწყვეტად მიმდინარეს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ორი, დროში მეზობელი განწყობა ზშირად მკვეთრად არ არის გამოჩენილი და ჯერ ერთის ჩაქრობა და მერე მეორის წარმოქმნა კი არ ხდება, არამედ — ერთის თანდათანობითი გადასვლა მეორეში. ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენს მიერ მეხსიერების სფეროში მიღებულია იგივე შედეგები, რაც სხვა სფეროებში ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის ექსპერიმენტული კვლევისას. მეხსიერების სფეროში მოქმედი განწყობის მექანიზმი არსებითად ისეთივე კანონზომიერებებს ავლენს, როგორსაც სხვა ფსიქიკურ სფეროებში. ეს კი კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმას, რომ განწყობის მოდელი კარგად ხსნის არსებულ ფაქტებს არა მარტო ერთეული ფსიქიკურის სფეროების დონეზე, არამედ — ადამიანის მთელი ფსიქიკური მოქმედების და განვითარების მასშტაბით.

М. О. ЦЕРЕТЕЛИ

О ФОРМАХ И МЕХАНИЗМЕ ХРАНЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ В ПАМЯТИ

Резюме

Для решения поставленного вопроса экспериментально доказаны следующие гипотезы: механизмом хранения, переработки и репродукции информации в памяти является действие установки; слово — основная форма хранения информации в памяти человека; структурирование информации в памяти происходит по признаку ее практической функции.

ლიტერატურა

1. რამიშვილი დ. ყოველდღიურ ცნებათა ფსიქოლოგიური ბუნებისათვის, ფსიქოლოგია, IX, თბ., 1954.
2. რუსულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1959.
3. უზნაძე დ. შრომები, ტ. III—VI, თბ., 1964.
4. უზნაძე დ. შრომები, ტ. VI, თბ., 1977.
5. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1986.
6. ყვავილაშვილი ვ. სტატისტიკური მეთოდების გამოყენება ფსიქოლოგიაში, თბ., 1974.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის დ. უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

ნოზარ ბარამიძე

ნაზისყოფისა და ღროის ფაქტორი შორეული მოტივაციური სტრუქტურის მქონე პიროვნულ კვივაში

ადამიანი თავისი ბუნებით პროსპექტული არსებაა. იგი წინ იხედება. მის საქმიანობას, ძირითადად, მომავლის ინტერესები განსაზღვრავს. ადამიანის ასეთი ბუნება ყველაზე უფრო კარგად ჩანს შორეული მოტივაციური სტრუქტურის მქონე ქცევაში. შორეულ მოტივაციურ ქცევას ჩვენ ისეთ აქტივობას ვუწოდებთ, რომელსაც უშუალო კავშირი არა აქვს აქტუალურ მოთხოვნილებებთან. ამ ქცევას არასდროს არ აღძრავს იმ მოთხოვნილების იმპულსი, რომლის დაკმაყოფილების პირობებსაც თვითონ ქმნის. იგი მიმართულია ისეთი შედეგისაკენ, რომელიც ახლა, ამავე ქცევაში კი არ მოიხმარება, არამედ მომავლისათვის არის განკუთვნილი. ამასთანავე, შორეული მოტივაციური ქცევის შედეგი შეიძლება გამიზნული იყოს როგორც თვით ქცევის სუბიექტის მომავლისათვის, ისე სხვა ადამიანების, კოლექტივის ან საზოგადოების ინტერესებისათვისაც. მაგრამ ის, რაც ადამიანის მომავალი ცხოვრების ამოცანებს შეესაბამება და საზოგადოების მოთხოვნებსაც პასუხობს, აუცილებლად ობიექტური ღირებულების მატარებელი უნდა იყოს, ე. ი. ქცევის სუბიექტის ახლანდელი მდგომარეობისაგან დამოუკიდებლად უნდა იაზრებოდეს, იქმნებოდეს და არსებობდეს, რომ აღნიშნული ფუნქცია შეასრულოს. ამრიგად, ადამიანის პროსპექტული ბუნების, მისი პიროვნული არსის საუკეთესო გამომხატველია ობიექტური (საზოგადოებრივი) ღირებულების შექმნისაკენ მიმართული შორეული მოტივაციური სტრუქტურის მქონე ქცევა. ასეთი ქცევის ერთადერთი აღმძვრელი და წარმმართველი ძალა არის ნებისყოფა, როგორც სპეციფიკურ-ადამიანური აქტივობის წყარო.

მაგრამ აღნიშნულიდან სრულიადაც არ გამომდინარეობს ის, რომ ადამიანი ძირითადად ობიექტური ღირებულებებით ხელმძღვანელობს და მისთვის უცნობა ან იშვიათია პირადი ინტერესებით, სუბიექტური ღირებულების მქონე მოტივებით აღძრული ქცევა. ცხადია, არა! ადამიანი რიგ შემთხვევაში აქტუალური მოთხოვნილებებით განსაზღვრული ქცევის სუბიექტია. ასეთ ქცევას ახლო მოტივაციური ბუნება, იმპულსური ხასიათი გააჩნია, რომლის სუბიექტიც ამ ქცევის აღმძვრელი მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას ესწრაფვის მხოლოდ. თუ ობიექტური, საზოგადოებრივი ღირებულებებით აღძრული შორეული მოტივაციური სტრუქტურის მქონე ქცევა ადამიანის პიროვნული არსის გამომხატველია, სუბიექტური ღირებულებით (უშუალო მოთხოვნილებებით) განსაზღვრული ქცევა, რომელიც თავისი ფსიქოლოგიური ბუნებით ახლო მოტივაციურ ხასიათს ატარებს, ადამიანის ბიოლოგიური საწყისის მაჩვენებელია.

როგორც ვხედავთ, ადამიანის ქცევა ყოველთვის რაიმე ღირებულებისაგან არის მიმართული. ერთ შემთხვევაში ეს ღირებულება შეიძლება იყოს სუბიექტური, მეორე შემთხვევაში კი ობიექტური. სუბიექტური ღირებულება, როგორც ვხედავთ, გამოდის იმპულსური ქცევის მოტივის როლში, ობიექტური ღირებულება კი — შორეული მოტივაციური სტრუქტურის მქონე ნებისმიერი ქცევის მოტივის ფუნქციას ასრულებს. დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ მართალია, ადამიანს უმეტეს შემთხვევაში გაცნობიერებული აქვს ამა თუ იმ ქცევის ღირებულება, მას კარგად ესმის, თუ რომელ ქცევას აქვს უფრო მეტი ღირებულება და რომელს — ნაკლები, მაგრამ მიუხედავად ამისა, იგი ყოველთვის როდი ახერხებს მეტი ობიექტური ღირებულების მქონე ქცევის განხორციელებას. იმ ფაქტორებს შორის, რომელთა გამოც ადამიანი, მიუხედავად თავისი სურვილისა, ყოველთვის ვერ ახერხებს უფრო მეტი ობიექტური ღირებულების მქონე ქცევის განხორციელებას და, მაშასადამე, მოცემულ კონკრეტულ მომენტში ვერ გვევლინება პიროვნული ქცევის სუბიექტად, ნებისყოფასთან ერთად, ჩვენი აზრით, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლი ეკუთვნის დროს. ადამიანის ქცევაზე, მის ყოველდღიურ საქმიანობაზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ორი ან მეტი შესაძლებელი ქცევიდან ადამიანი ხშირად იმ ქცევის სასარგებლოდ იღებს გადაწყვეტილებას, რომლის შედეგსაც ახლა ან უახლოეს დროში აქვს მისთვის მნიშვნელობა და ამით, ფაქტიურად, იგი უარს აცხადებს ისეთი ქცევის განხორციელებაზე, რომელსაც გაცილებით მეტი ღირებულება აქვს, მაგრამ რომლის შედეგიც შორეულ მომავალში შეიძლება იქნეს მოხმარებული. ეს ფაქტი, როგორც ექსპერიმენტმა გვიჩვენა, განსაკუთრებით შეიმჩნევა დაბალ ასაკში, მაგრამ ამას ადგილი აქვს უფროსებთანაც, რაც, აგრეთვე, გამოირკვა ჩვენს მიერ ჩატარებული ექსპერიმენტიდან.

ჩვენი ექსპერიმენტის ზოგადი პრინციპი ასეთია: ექსპერიმენტი აგებულია ისე, რომ იგი შესაძლებლობას აძლევს ცდისპირის თავისუფლად იმოქმედოს ერთ-ერთი მიმართულებით ორი განსხვავებული მიმართულებიდან, რომელთაგან ერთი შეესაბამება ახლო მოტივაციური ქცევის მიმართულებას, მეორე კი — შორეული მოტივაციური ანუ პიროვნული ქცევისას. იმის მიხედვით, თუ რომელს აირჩევს ცდისპირი, რა მიმართულებით მოქმედების გადაწყვეტილებას გამოიჩინოს იგი, შეინახავს თუ არა ამ გადაწყვეტილებას დროში და რამდენად მოახერხებს შემდეგში მის რეალიზებას, ჩვენ ვმსჯელობდით პიროვნული ხასიათის მქონე შორეული მოტივაციური ქცევის შესაძლებლობაზე ამა თუ იმ ასაკში ან ამა თუ იმ კონკრეტულ შემთხვევაში.

ექსპერიმენტი ჩატარებულა როგორც სკოლამდელი ასაკის (4—6 წლის) ბავშვებზე, ისე უფროსი ასაკის (მე-8 მე-10 კლასების) მოსწავლეებზეც.

სკოლამდელზე (საბავშვო ბაღის აღსაზრდელებზე) ინდივიდუალური წესით ჩატარებულ იქნა სამი სერიის ცდები. ცდებს, ჩვეულებრივ, ვატარებდით დილის საათებში.

ერთი სერიის ცდებში ბავშვი იღბა ასეთი არჩევანის წინაშე: მას საკუთარი სარგებლობისათვის შეეძლო წაეღო ნაკლებად მიმზიდველი სათამაშო მაშინვე (ახლა), ან უფრო საინტერესო სათამაშო სადილის შემდეგ. მაგრამ თუკი ბავშვი ახლა, ე. ი. დაუყოვნებლივ წაიღებდა ნაკლებად საინტერესო სათამაშოს, მაშინ იგი საერთოდ დაყარავდა უფრო მიმზიდველი სათამაშოს მიღების შესაძლებლობას. ამრიგად, ბავშვს უნდა გადაეწყვიტა ახლა წაეღო მის-

თვის ნაკლებდორებული სათამაშო და ამით საერთოდ უარი ეთქვა უფრო ღირებულის მიღებაზე, თუ თავი შეეკავებინა ყოველგვარი სათამაშოს ახლა წაღებაზე და სადილის შემდეგ მიეღო მისთვის უფრო სასურველი სათამაშო.

მეორე სერიის ცდებში ექსპერიმენტულ მასალად გამოვიყენეთ კანფეტები. აქაც ბავშვმა უნდა გამოიტანოს გადაწყვეტილება, მოახდინოს არჩევანი, რომლის წინაშეც მას აყენებს შემდეგი ინსტრუქცია: „ჩი შენს წინ, მაგიდაზე, დალაგებულია კანფეტები — ერთი ცალი ცალკე და ბევრი (4—5 ცალი) ცალკე. ერთ ცალ კანფეტს მე ვიძლევი ახლა, ბევრს კი მხოლოდ სადილის მერე. აირჩიე რომელიც გინდა შენ: ან ერთი ცალი კანფეტი ახლა, ან ბევრი სადილის შემდეგ. მე იმას მოგცემ, რომელსაც შენ აირჩევ და შეგიძლია შეჭამო იგი. მაგრამ იცოდე, რომ თუკი შენ ახლა წაიღებ ერთ კანფეტს, მაშინ სადილის მერე ვერაფერს მიიღებ, ხოლო თუ ახლა არაფერს არ წაიღებ, მაშინ შეგიძლია ნასადილევს მოხვიდე ჩემთან, მე ვიჭნები ამავე ოთახში და წაიღო ბევრი კანფეტი“.

ისმება კითხვა: რა უფლება გვაქვს ჩვენ აღნიშნული ცდების საფუძველზე ვილაპარაკოთ შორეული მოტივაციური სტრუქტურის მქონე პიროვნული ქცევის შესაძლებლობაზე ამა თუ იმ ასაკში? ვფიქრობთ, საქმის ვითარება აქ შემდეგნაირად უნდა წარმოვიდგინოთ: მართალია, ზემოაღნიშნულ ცდებში ბავშვი საბოლოოდ თავის აქტუალურ მოთხოვნილებას იკმაყოფილებს და ამ უკანასკნელისაკენ უშუალოდ მიმართული ქცევაც, ჩვენს მიერ აღიარებულია როგორც ახლო მოტივაციური ხასიათის მქონე იმპულსური ქცევა, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ მოთხოვნილების დაკმაყოფილებამდე ბავშვი წყვეტს გარკვეულ ამოცანას. კერძოდ, ახლა დაიკმაყოფილოს ეს მოთხოვნილება არასრულად, თუ შემდეგში უფრო სრულად? მოთხოვნილების იმპულსი ბავშვს უბიძგებს მისი დაუყოვნებლივ, რაც შეიძლება სწრაფად დაკმაყოფილებისაკენ. თუკი ბავშვმა მოახერხა ამ იმპულსის შეკავება, თუკი მან შეძლო უარის თქმა მოთხოვნილების ახლა, მაგრამ ნაწილობრივ დაკმაყოფილებაზე, შემდეგისათვის (მომავლისათვის) მისი უფრო სრული დაკმაყოფილების მიზნით და გააყევა, ასე ვთქვათ, არა გრძობის, არამედ გონების კარნახს, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ ბავშვის ქცევა განსაზღვრა შორეულმა მოტივმა, ე. ი უნდა ვაღიაროთ, რომ ამ შემთხვევაში ბავშვი მოქმედებდა როგორც ნებისყოფის სუბიექტი, როგორც პიროვნება.

სკოლამდელი ასაკის ბავშვებზე ჩატარებული იქნა მესამე სერიის ცდებიც. ექსპერიმენტული სიტუაცია ისეთია, რომ აქაც ერთმანეთს უბირისპირდება ბავშვის აქტუალური მოთხოვნილება და მისი, ჯერ კიდევ სუსტი პიროვნული ძალები, მოთხოვნილება და ნებისყოფა, ქცევის სუბიექტური და ობიექტური ღირებულება. ამჯერად ცდისპირებს ვაძლევდით ასეთი შინაარსის ინსტრუქცია: „მე სულ ახლახან შევიტყვე, რომ დედაშენი გამხდარა ავად. იგი ისედაც მორჩება, მაგრამ თუ შენ გინდა დედიკო მალე მორჩეს, წაუღე ეს კანფეტი („დათუნია“). ეს კანფეტი შეგიძლია შენ თვითონაც შეჭამო, მაგრამ თუ არ შეჭამ და დედას მიუტან, იგი მალე მორჩება. როგორც გინდა ისე მოიქეცი: გინდა შეჭამე ეს კანფეტი, გინდა დედას შეუწახე. ოღონდ გახსოვდეს: თუ ამ კანფეტს არ შეჭამ და დედას მიუტან, იგი მალე მორჩება“. ინსტრუქციის მოსმენის შემდეგ ბავშვს მიჰქონდა კანფეტი და ბრუნდებოდა ჯგუფში, სადაც აღმზრდელი, ისე, რომ ამას ბავშვი ვერ ამჩნევდა, აკვირდებოდა ბავშვის ქცევას.

ინტერესსმოკლებული არ იქნება, თუ ერთი ცდისპირის მაგალითზე მაინც გავითვალისწინებთ, როგორ ებრძოდნენ პატარები თავიანთ თავს, რომ შინაგანი

იმპულსები დაეძლიათ და პიროვნული, ე. წ. შორეული მოტივაციური ქცევა განხორციელებინათ, ე. ი. კანფეტი როგორმე შეენახათ იმისათვის, რომ ამ გზით დედა ავადმყოფობისაგან მალე განეკურნათ.

ნ. ლ. (5 წლისა და 11 თვის) ინსტრუქციის მოსმენის შემდეგ ერთგვარად მოიწყენს, კანფეტს იღებს და მიდის ჭავჭავში. ერთხანს განმარტოებით დვას, მერე კანფეტს ჯიბეში იღებს და ამხანაგებს უერთდება. თამაშს იწყებს, მაგრამ მალე ჩერდება, კანფეტს ჯიბიდან იღებს და ათვლიერებს. თავისთვის ამბობს: „რა კარგი კანფეტია“. შემდეგ ისევ ჯიბეში იღებს და გარედან უსვამს ხელს, ისე თითქოს ეალერსება. ცოტახანს ამხანაგების თამაშს ადევნებს თვალყურს, მაგრამ ეტყობა კანფეტი არ ასვენებს. მას ჯიბიდან იღებს, ერაი მხრიდან ქალაღს აცლის და ენით ლოკავს. მერე ისევ ქალაღში ხვევს, ჯიბეში იღებს და ზევიდან ცხვირსახოცს აფარებს. ამის შემდეგ თამაშს იწყებს, მაგრამ დიდხანს ვერ აგრძელებს. ბოლოს აღმზრდელთან მიდის და თხოვს: „სახლში წასვლამდე ეს კანფეტი შემინახეთ, დედიკოს უნდა წავუღო-ო“. აღმზრდელი ალერსით ეუბნება: „შენი კანფეტი შენ უნდა შეინახო-ო“. ბავშვი კანფეტს ჯიბეში იღებს და უხალისოდ იწყებს თამაშს. რამდენიმე ხნის შემდეგ ჩუმაღ გადის გარეთ. ორიოდე წუთის შემდეგ დამარცხებულის სახით ბრუნდება უკან და ჭდება განმარტოებით. აღმზრდელის შეკითხვაზე: „კანფეტი სად გაქვსო“, ამბობს: „შემომეჭამაო“ და იწყებს ტირილს.

ამ მაგალითში, სხვა მომენტებთან ერთად საგულისხმოა ისიც, რომ ბავშვი ამბობს „კანფეტი შემომეჭამაო“ ნაცვლად იმისა, რომ თქვას „შევჭამეო“. როგორც ვხედავთ, ბავშვი საკუთარ თავს არ თვლის ასეთი ქცევის მიზეზად, ქცევისა, რომელსაც აღნიშნული შედეგი მოჰყვა და რომელიც მას სრულიად არ მიაჩნია მიზეზშეწონილად. აქ ნათელია, რომ ექვსი წლის ბავშვს უძნელდება აქტუალური მოთხოვნილებიდან მომდინარე შინაგანი იმპულსების შეკავება მაშინაც კი, როცა იგი ამ იმპულსების შეკავების აუცილებლობას კარგად ხედავს. ამ მოვლენას, როგორც სამართლიანად მიუთითებდა შ. ჩხარტიშვილი, ექვსწლიანთა სწავლების დროსაც უნდა გაეწიოს სათანადო ანგარიში. ვფიქრობთ, ექვსწლიანებთან მუშაობისას, მასწავლებელმა, სასწავლო მასალის ათვისების აუცილებლობის ჩვენებასთან ერთად უნდა მოახერხოს ეს მასალა ჩართოს ბავშვის უკვე არსებული ინტერესების სფეროში, ანდა შესძლოს ბავშვი აღძრას ახალი სასწავლო თუ შემეცნებითი ინტერესები, მოახდინოს სწავლისათვის საჭირო ძალების აქტივაცია და სტიმულაცია.

რაც შეეხება ზემოაღწერილი ექსპერიმენტების საერთო შედეგებს (ექსპერიმენტი ჩატარებული იქნა სულ 90 ცდისპირზე), სამივე სერიის ცდებმა დაადასტურა ერთი ზოგადი ტენდენცია. კერძოდ, გამოირკვა, რომ ობიექტური ღირებულებით განსაზღვრული შორეული მოტივაციური სტრუქტურის მქონე პიროვნული ქცევის განხორციელება გარკვეულ დამოკიდებულებაშია ბავშვის ასაკთან. ასე მაგალითად, თუ ოთხწლიანთა მხოლოდ 25%-მა შეძლო ასეთი ქცევის განხორციელება, ხუთი წლის ბავშვების 49%-მა მოახერხა ეს, ექვსწლიანებთან კი 75%-ს მიადრია ამ მაჩვენებელმა. როგორც ვხედავთ, რაც უფრო პატარა ასაკისაა ბავშვი, მით უფრო ძნელია მისთვის ასეთი ბუნების მქონე ქცევის განხორციელება და პირიქით, ასაკის ზრდასთან ერთად შეაშინევედ იზრდება მისი განხორციელებისათვის საჭირო უნარიც. თუ დაუკვირდებით პიროვნული ბუნების მქონე შორეული მოტივაციური ქცევის შე-

მოაღნიშნულ განსაზღვრებას, გასაგები იქნება, რომ ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. საქმე იმაშია, რომ ვინაიდან პიროვნული ანუ შორეული მოტივაციური ქცევა, არსებითად, ნებისმიერი, ნებისყოფით განსაზღვრული ქცევაა, ბუნებრივია, რომ მისი განხორციელება ბევრადაა დამოკიდებული ნებისყოფის განვითარების დონეზე. რამდენადაც განუვითარებელია ნებისყოფა, იმდენად ძნელია ასეთი ქცევის განხორციელება. სწორედ ამიტომაც იგი ძნელად მისაწვდომი უმცროსი ასაკის ბავშვებისათვის.

ჩვენს მიერ ჩატარებულ ექსპერიმენტებში საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ სასკოლო ასაკის მოახლოებასთან ერთად შესამჩნევად იზრდება პიროვნული ანუ შორეული მოტივაციური ქცევის განხორციელების უნარიც. ეს გარემოება, ჩვენის აზრით, შემდეგში გადაიქცევა წარმატებული სწავლის ერთ-ერთ საფუძვლად, ვინაიდან სწავლა, როგორც დამოუკიდებელი ქცევა, არსებითად, პიროვნული ხასიათის, შორეული, საზოგადოებრივი მოტივაციური სტრუქტურის მქონე აქტივობაა. და მართლაც, უბრალო დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ სწავლა თავისი შედეგებითა და საერთო მიმართულებით მოსწავლის ხვალისდელი დღის ინტერესებს შეესაბამება. მისი მიზანი ყოველთვის მომენტური აწმყოს ფარგლებს სცილდება. სწავლა, როგორც ქცევის დამოუკიდებელი ფორმა, არასდროს არ ითვალისწინებს მოსწავლის აქტუალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას. სწავლის დროს ისეთი ღირებულება (ცოდნა-ჩვევა) იქმნება, რომელიც მომავლის გარემოებათა დასაკმაყოფილებლადაა მოწოდებული. მაშინაც კი, როდესაც მოსწავლის სასწავლო აქტივობა მთლიანად განსაზღვრულია ინტელექტუალური აქტივობის მოთხოვნილებით, იგი სწავლის მიზანს, საკუთარი აქტივობის გაძარტლებას ხედავს არა ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაში, არამედ გარკვეული ცოდნა-ჩვევის მიღებაში, რომლის საზოგადოებრივი ღირებულება თავიდანვე ასახულია (ჩაბეჭდილია, ფიქსირებულია) მის ცნობიერებაში. ამრიგად, სწავლა ყოველთვის პიროვნული ხასიათის მქონე აქტივობაა, რომლის წამყვან ძალას, როგორც წესი, წარმოადგენს თვითონ მოსწავლე, როგორც პიროვნება, როგორც ნებისყოფის სუბიექტი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ექსპერიმენტი ჩავატარეთ უფროსი ასაკის მე-8 მე-10 კლასების მოსწავლეებზეც. ექსპერიმენტმა გვიჩვენა, რომ პიროვნული ხასიათის მქონე შორეული მოტივაციური ქცევის განხორციელება დამოკიდებულია არა მარტო ადამიანის ნებისყოფის განვითარების დონეზე, არამედ იმ დროზეც, დროის იმ სიდიდეზეც, რომელიც მოსამზადებელი ქცევის აქტებსა და მოხმარების ქცევის აქტებს ერთმანეთს აშორებს, რომლითაც დაკმაყოფილების მომენტიც გააშუალებული.

ექსპერიმენტი ჩავატარეთ ქალაქის საშუალო სკოლის მოსწავლეებზე. ამჯერად მოვიტანთ მხოლოდ მერვე კლასის მოსწავლეებზე ორ სერიად ჩატარებული ცდების შედეგებს. ცდებში მონაწილეობა მიიღო სულ 45 მოსწავლემ. ცდები ორგანიზებული იყო ლატარიის ფორმით, დაახლოებით ისე, როგორც ამას ადგილი აქვს, მაგალითად, წიგნების ზოგიერთ მაღაზიაში, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ჩვენთან ე. წ. ლატარიის ბილეთები უფასო იყო. გათამაშებაში შეიძლებოდა 50 კაპიკის, 1 მანეთის და 3 მანეთის მოგება პირადი სარგებლობის სასწავლო ნივთების შესაძენად, წაგებით კი არაფერს არ აგებდა. იმის გამო, რომ ყოველი რაოდენობის ფულში კრისტალიზებულია მხოლოდ გარკვეული ღირებულება, მტკიცედ განსაზღვრული მსყიდველობითი

ოცი დღის შემდეგ, როგორც ვხედავთ, მეორე სერიის ცდები მხოლოდ იმით განსხვავდება პირველისაგან, რომ 3 მანეთის მიღების დრო გადაწეულია ორჯერ უფრო შორს, რაც შესაძლებლობას იძლევა ვნახოთ შეიცვლება თუ არა და რა მიმართულებით შეიცვლება პირველ სერიაში მიღებული შედეგები დროის ფაქტორში მომხდარი ცვლილების გამო.

პირველი სერიის ცდების შედეგების დამუშავებამ გვიჩვენა, რომ ყველა მოსწავლის ქცევა ვერ წარმართა ობიექტურმა ღირებულებამ. კერძოდ, მიუხედავად იმისა, რომ 50 კაპიკის და 1 მანეთის ობიექტური ღირებულება გაცილებით ნაკლებია 3 მანეთის ობიექტურ ღირებულებას და ეს კარგად იცინა ცდისპირებმა, მათი 40% მაინც ფაქტურად უარს აცხადებს 3 მანეთის მიღებაზე. ისინი ამჯობინებენ დღეს ან ზვალ მიიღონ უფრო ნაკლები, ვიდრე 10 დღის შემდეგ გაცილებით მეტი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ მოსწავლეების ქცევა განსაზღვრა არა ობიექტურმა ღირებულებამ, არა შორეულმა მიზანმა თუ მოტივმა, არამედ უფრო სუბიექტურმა ღირებულებამ, ახლო მოტივმა. ყოველივე ამის ერთადერთი საფუძველი კი იყო დრო. სწორედ დროის ფაქტორის ზემოქმედებით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ობიექტურმა ღირებულებამ დაკარგა ამ შემთხვევაში თავისი მამოძრავებელი ძალა და მოსწავლეთა მნიშვნელოვანმა ნაწილმა ვერ განახორციელა პიროვნული ხასიათის მქონე შორეული მოტივაციური ქცევა.

მეორე სერიის ცდების შედეგების ანალიზმაც გვიჩვენა, რომ დრო ადამიანის ქცევის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია. ამას კარგად ადასტურებს ექსპერიმენტის რაოდენობრივი მაჩვენებლები: მოსწავლეთა 55%-მა აირჩია 50 კაპიკი დღეს, 20%-მა მანეთი ზეგ, ხოლო 25 პროცენტმა 3 მანეთი ოცი დღის შემდეგ. როგორც ვხედავთ, 3 მანეთის მიღების დროის ორჯერ უფრო შორს გადაწევამ, ორჯერ და უფრო მეტად შეამცირა რიცხვი იმ მოსწავლეებისა, რომლებმაც ეს თანხა (3 მანეთი) აირჩიეს პირველ სერიაში და ამდენივეჯერ გაზარდა 50 კაპიკის მიღების მსურველთა რიცხვი მეორე სერიაში. მაშასადამე, დროის შუალედის გაზრდამ, მოხმარების (ჩვენს შემთხვევაში — ფულის მიღების) მომენტის დროში უფრო შორს გადატანამ შესაბამისად გააძინელა უფრო მეტი ღირებულების მქონე შორეული მოტივაციური ქცევის სასარგებლოდ გადაწყვეტილების მიღება და აიძულა მოსწავლეთა უმრავლესობა (მათი 75%) შედარებით ნაკლები ღირებულების მქონე, მაგრამ თავისი შედეგით ახლა ან უახლოეს დროში მოსახმარებელი ქცევა აერჩიათ.

საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ პირველ სერიასთან შედარებით 3 მანეთის გაცემის ვადის ორჯერ გაზრდამ ამდენივეჯერ კი არ შეამცირა მისი მიღების მსურველთა რიცხვი, არამედ უფრო მეტად. აქედან გამომდინარე შეიძლება ვთქვათ, რომ მისაღწევი ობიექტის, ასარჩევი თუ განსახორციელებელი ქცევის ღირებულება იცვლება (მცირდება ან იზრდება) სუბიექტისათვის არა დროის პროპორციულად, არამედ უფრო მნიშვნელოვნად, ე. ი. ღირებულება უფრო „მგრძნობიარეა“ ამ მხრივ.

როგორც ვხედავთ, ე. წ. „ზედროული“ და „ხესუბიექტური“ ღირებულების მქონე ქცევის განხორციელება, ადამიანის პიროვნული ძალების განვითარების დონესთან ერთად, ბევრად და მოკიდებული დროის ფაქტორზეც, რომლის ზემოქმედებითაც ხშირად ობიექტურ ღირებულებათა სუბიექტური გადაფასება ხდება და შესაბამისად იცვლება მათი მოტივაციური მნიშვნელობაც.

ასე მაგალითად, ჩვენს ცდებში ახლო მოტივაციური ქცევის განხორციელების სასარგებლოდ გადაწყვეტილების მიღების შემთხვევაში მოსწავლეთა ქცევის წამყვანი მოტივი იყო არა ობიექტური ღირებულება, არამედ ამ ქცევის სუბიექტური ღირებულება. ეს მოსწავლეები მიისწრაფოდნენ არა ისეთი აქტივობისაკენ, რომლის შედეგიც უფრო სრულყოფილად დააკმაყოფილებდა მათ მოთხოვნილებებს მომავალში, არამედ ისეთი აქტივობისაკენ, რომელიც შესაძლებლობას იძლეოდა თუმცა ნაწილობრივ, მაგრამ რაც შეიძლება უმოკლეს დროში დაეკმაყოფილებინათ აღნიშნული მოთხოვნილება. მაგრამ თუკი ეს ასეა, მაშინ უფლება გვაქვს ვთქვათ, რომ ამ მოსწავლეებთან აღვილი ჰქონდა არა შორეული მოტივაციური, არა პიროვნული ბუნების, არამედ ახლო მოტივაციური ქცევის ფაქტს. მათი აქტივობის ძირითადი წამყვანი ძალა იყო არა ნებისყოფა, არამედ — მოთხოვნილების იმპულსი და ამიტომ ეს აქტივობაც იმპულსური ქცევის ხასიათს უფრო ატარებდა, ვიდრე ნებისმიერისას. სწორედ იმპულსური ქცევის სუბიექტისათვის არის დამახასიათებელი მისწრაფება — რაც შეიძლება სწრაფად იქნეს დაკმაყოფილებული მოთხოვნილება, რომელიც ქცევის აღმძვრელია.

ამრიგად, ყოველივე ზემოთქმული ადასტურებს, რომ ადამიანის ქცევის ორგანიზებაში, სხვა ფაქტორებთან ერთად, მნიშვნელოვან მონაწილეობას ღებულობს დროც. ორი ან მეტი შესაძლებელი ქცევიდან ერთი რომელიმეს არჩევის შემთხვევაში ადამიანი ითვალისწინებს არა მარტო ამ ქცევის შედეგების ღირებულებას, არამედ ამ შედეგების მიღწევისა თუ მოხმარების დროსაც და ამის მიხედვით აკეთებს არჩევანს. მაგალითად, მერვე კლასის მოსწავლეებზე ჩატარებული ცდებით გამოირკვა, რომ ღირებულებათა საკმარისად ნათელი ცნობიერებისა და მოზარდების სოციალიზაციის განვითარების საკმაოდ დონის მიუხედავად, ისინი ყოველთვის როდი ღებულობენ გადაწყვეტილებას უფრო მეტი ობიექტური ღირებულების მქონე შორეული მოტივაციური ქცევის განხორციელების სასარგებლოდ. მართალია, მათი გარკვეული ნაწილი პიროვნული ხასიათის მქონე ასეთ ქცევას იწყნარებს და წარმატებით ასრულებს კიდევ, მაგრამ იმის მიხედვით, თუ რამდენად შორეულ მომავალს უბასუხებს ამ ქცევის შედეგი, მნიშვნელოვნად იცვლება მისი განხორციელების შესაძლებლობანიც. ეს ფაქტი, ვფიქრობ, მკაფიოდ მეტყველებს იმაზე, რომ ფსიქოლოგიურად დრო თავიდანვე ასახულია პიროვნების ცნობიერებაში და გადაწყვეტ ზეგავლენას ახდენს მისი ყოველი კონკრეტული ქცევისა თუ საერთო საქმიანობის ორგანიზებასა და მიმდინარეობაზე. ამიტომ, თუ როგორი იქნება საზოგადოებრივი (ობიექტური) ღირებულებებით განსაზღვრული შორეული მოტივაციური სტრუქტურის მქონე პიროვნული ქცევის შესაძლებლობანი ამა თუ იმ ასაკში, ამა თუ იმ კონკრეტულ შემთხვევაში, ეს ბევრადაა დამოკიდებული იმ დროზე, რომელიც მოსამზადებელი ქცევის აქტებსა და მოხმარების ქცევის აქტებს ერთმანეთს აშორებს, რომლითაც დაკმაყოფილების მომენტია გაშუალებული.

ჩვენს მიერ მიღებულ ექსპერიმენტულ შედეგებს, ვფიქრობთ, აქვთ არა მხოლოდ საკუთრივ ფსიქოლოგიური, ე. წ. ვიწრო თეორიული თუ პრაქტიკული ღირებულება, არამედ უფრო ფართო, ზოგადი ხასიათის მნიშვნელობა. ამას ადასტურებს თუნდაც ის, რომ აღნიშნული შედეგები უშუალო კავშირშია ადამიანის ფაქტორის გააქტიურების პრობლემასთან. ეს კავშირი ჩვენ შემდეგნაირად გვესმის: ვინაიდან ადამიანისათვის, მისი ასაკობრივი თუ სოციალური განვითარების ნებისმიერ საფეხურზე, სულ ერთი არაა როდის მოიმკის იგი თავისი

ქცევის, თავისი შრომითი საქმიანობის შედეგებს და აქ, როგორც ვხაზავთ, თავს იჩენს გარკვეული ფსიქოლოგიური კანონზომიერება, ცხადია, ეს კანონზომიერება უნდა გავითვალისწინოთ კიდევ არა მარტო სასწავლო თუ აღმზრდელობითი პროცესის ორგანიზაციის დროს, არამედ ჩვენი სამეურნეო, ეკონომიკური თუ სოციალური პოლიტიკის აგების შემთხვევაშიც და უფრო დიდი, გლობალური პოლიტიკის შემუშავების დროსაც. რას ვგულისხმობთ ნათქვამში კონკრეტულად? ზომ ფაქტია, რომ ადამიანთა შრომითი ენთუზიაზმი, წარმატებები საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში ბევრადაა დამოკიდებული იმ დროს სიდიდეზეც, თუ როდის მოვიმკით, როდის ვიხილავთ ჩვენი საქმიანობის შედეგებს. აქ, რა თქმა უნდა, არ იგულისხმება მხოლოდ ის ლოკალური შედეგი, რომელსაც აღწევს თითოეული მუშაკი თავის თბანზე, ან ის კონკრეტული გასამრჯელო, რომელსაც ღებულობს ადამიანი თავისი შრომისათვის. არა! აქ ძირითადად მხედველობაშია უფრო დიდი, საერთო, გლობალური მასშტაბის შედეგი, რომელსაც უნდა მივაღწიოთ ჩვენი ერთობლივი მეცადინეობის საფუძველზე ამა თუ იმ სფეროში (მეცნიერებაში, სოფლის მეურნეობაში, ჯანმრთელობის დაცვაში, განათლების სისტემაში...) და მთლიანად ცხოვრებაში. და თუ ამ დიდი შედეგების ან შედეგის რეალიზაცია გათვალისწინებულია ძალიან შორეული პერსპექტივისათვის და მათი მიღწევის შუალედურ რგოლებს ადამიანი კარგად ვერ ხედავს (ცხადია, არა მხოლოდ ვიზუალურად), ბუნებრივია, რომ ქრება ენთუზიაზმიც, სუსტდება ადამიანის ფაქტორიც. კიდევ უფრო უარესი ხდება მაშინ, როდესაც ადამიანთა მეცადინეობის მიუხედავად ეს შედეგი არ მიიღწევა დასახულ ვადებში ან მიუღწეველია, საერთოდ. ასე რომ, ადამიანის ფაქტორის გააქტიურებისათვის, სხვა მომენტებთან ერთად, საჭიროა ჩვენი მიზნების შორეულობის საზღვრები არ იყოს განუსაზღვრელი და ამ მიზნების მიღწევის რეალურობა ჩანდეს შუალედურ რგოლებში, ეტაპობრივად. მხოლოდ ამ გზით, ვფიქრობთ, არ ჩაქრება ადამიანთა შრომითი ენთუზიაზმი, არ დასუსტდება ადამიანის ფაქტორი. პირიქით — მოხდება მათი სტიმულაცია, გამაგრდება აქტივობის მოტივაციური საფუძვლები. ასე რომ, ადამიანის ფაქტორის გააქტიურებისათვის, უპირველეს ყოვლისა, ამ ფაქტორს მოვლა და გაფრთხილება სჭირდება, რაც თავის მხრივ, ადამიანის ქცევის ფსიქოლოგიურ კანონზომიერებების ცოდნა-გათვალისწინებასაც მოითხოვს.

Н. Х. БАРАМИДЗЕ

ФАКТОР ВОЛИ И ВРЕМЕНИ В ЛИЧНОСТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Человек по своей природе проспективное существо. Он смотрит вперед. Природа человека проявляется в личной деятельности, которая имеет отдаленную мотивационную структуру. Единственной побудительной и направляющей силой этого поведения является воля как специфически человеческий источник активности.

Проведенные нами эксперименты показали, что психологически время изначально отражено в сознании личности и оказывает решающее влияние на организацию и осуществление каждого его действия. Следовательно, каковы возможности личного поведения в том или ином возрасте, наряду с уровнем развития воли, во многом зависит и от величины того времени, которое отделяет друг от друга акты подготовительного поведения и акты потребления, которыми опосредован момент удовлетворения.

Дана попытка осмысления полученных экспериментальных данных в отношении проблемы активации человеческого фактора.

ონინა ჯიოჯი

არაცნობიერის წარმოშობის სათავეები და თანამედროვე
აღმნიანის პრობლემები

რაც უფრო შორს მივყვებით წარსულ ეპოქათა სიღრმეებს, მით უფრო ძლიერდება შთაბეჭდილება უცნაური შუქისა, რომელიც დაჰფენია სამყაროს, ხილულს ამ ეპოქათა აღმნიანისათვის, — სამყაროს, რომლის უდიდესი ნაწილი დღევანდელი აღმნიანისათვის ბნელითაა მოცული. ამ ბნელით მოცული სფეროს არსებობა დღესდღეობით გაცნობიერებულია, რაც გამოიხატება იმაში, რომ შექმნილია ცნება ამ სფეროს აღსანიშნავად: „არაცნობიერი“. ამ ცნების სიახლე კი იმაზე მიუთითებს, რომ ხსენებული შუქი, როგორც ჩანს, წელი თანდათანობით იხედა უკან, იმდენად წელა, რომ „ბნელეთის საუფლოს“ (ე. გ. იუნგი) — ამ „ახალი მიწის“ — აღმოჩენა მხოლოდ XX საუკუნის მიჯნაზე გახდა შესაძლებელი; სამაგიეროდ, ჩანს, დრო მომწიფებული იყო ამ აღმოჩენისათვის, — მისი აღიარება ხომ დიდი ხანია გასცდა ვიწრო მეცნიერების ფარგლებს. „არაცნობიერი“ და მასთან დაკავშირებული სხვა ცნებები, როგორცია, მაგ., „კომპლექსი“, საყოველღეო მეტყველების სიტყვებად იქცა.

იმისათვის, რომ ნათელი მოგვინოთ აღწერილ პროცესს კაცობრიობის ისტორიაში, უწინარეს ყოვლისა, საჭიროა უნარი (ძნელად მოსაპოვებელი უნარი) ობიექტური (და არა სუბიექტური, თუნდაც „ეპოქალურ-სუბიექტური“) ხედვისა. ასეთი „ეპოქალურ-სუბიექტური“ მიდგომის სავალალო შედეგებს აღნიშნავს ა. ი. გურვეიჩი: „...ის, რომ აღმნიანის ბუნება, და კერძოდ — ფსიქოლოგია, კონსტანტას წარმოადგენს მთელი ისტორიის მანძილზე, XVIII და XIX საუკუნის უდიდეს ისტორიკოსებსაც კი სწამდათ... ამის შედეგად თანამედროვე დასავლეთ ევროპელს ათავსებდნენ სხვა დროთა და კულტურათა აღმნიანის ადგილზე...“ [4, გვ. 19]. იგივე მდგომარეობაა ფსიქოლოგიაში: ტრადიციული ფსიქოლოგიის დამაარსებელი ვილჰელმ ვუნდტი, მაგალითად, ფაქტურად თანამედროვე აღმნიანის ფსიქოლოგიაზე დაყრდნობით და მისგან გამომდინარე ცდილობს მითოლოგიური აზროვნების ახლებური („ფსიქოლოგიური“ და ამდენად, მისი აზრით, ჭეშმარიტი) გავების მოცემას. მაგალითად, მისი აზრით. პრიმიტიული აღმნიანის წარმოდგენები ან „უშუალოდ აღქმადნი“ არიან და ან „ასოციაციებს ემყარებიან“; ასე, სიკვდილთან პრიმიტივის ფსიქიკაში ასოციაციურად დაკავშირებული უნდა იყოს სუნთქვა (სუნთქვის შეწყვეტა), და თუკი სულიც დაკავშირებულია სიკვდილთან, ე. ი. ის სუნთქვის შეწყვეტასთან იქნება (ასოციაციურად) დაკავშირებული: „...ამას შემდეგ თავისთავად, წარმოდგენათა ბუნებრივი ურთიერთკავშირის ძალით ემატება ასოციაციათა შემდგომი რიგები, რომელთა წყალბობითაც სულის შესახებ წარმოდგენები

შეიძლება სულ უფრო და უფრო დაშორდეს ამოსავალ პუნქტს. სუნთქვა განიხილება, როგორც პირიდან გამომავალი ღრუბელი. ამის წყალობით სულის მიერ სხეულის დატოვების პროცესი ასოციაციურად უკავშირდება ღრუბლების მოძრაობას. იქ, სადაც, რაღაც სხვა აფექტების აღმძვრელ მოტივთა გავლენით, ღრუბელი აპერცეპირდება, როგორც ცოცხალი, იქ ის, თავის მხრივ, შეიძლება შეუერთდეს წარმოდგენას გაფრენილი ჩიტის შესახებ ანდა, სულ სხვა პირობებში — ცაზე ამომავალი ან ჩამავალი მზის შესახებ წარმოდგენას და ა. შ. ასე იქმნება მითები მიცვალებულთა ფრინველის, სულთა ხომალდის შესახებ, დაბოლოს, სულების რწმენის მრავალი კავშირი სოლარულ და ლუნარულ მითებთან“ [3, გვ. 48].

ამგვარი შეცდომები რომ არ გავიმეოროთ, მთელი ჩვენი ძალებით უნდა შევეცადოთ, დავინახოთ ის ფაქტი, რომ წარსულ ეპოქათა ადამიანი იმდენად განსხვავდება თანამედროვე ცივილიზებული ადამიანისაგან, რომ ჩვენ, როგორც წესი, არც კი ძალგვიძს მისი გაგება, მასთან (წარსულ ეპოქათა ადამიანთან) „შთაგრძნობა“. ამ გაგების აუცილებელი (და არა საკმარისი) პირობა კი ისაა, რომ კრიტიკულად და ინტელექტუალისტურად არ მივუდგეთ ამ ეპოქათა მონაპოვართ, „პრიმიტიულობის“ ძიებაში გართულნი: ისინი ხომ, კ. გ. იუნგის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „პრიმიტიულის“ (ინტელექტუალისტური გაგებით, სხვა გაგებით „პრიმიტიულობა“ კი ამ ძეგლებისა — ის, რომ ინტელექტუალისტური ჩაღრმავება სწორედ რომ ზედმეტია ამ ძეგლთა გაგებისათვის და რომ ისინი უშუალოდ ამბობენ თავიანთ სათქმელს — რატომღაც ხშირად გვაფიწყდება) გარდა ყველაფერია. როგორც ი. ს. კონი აღნიშნავს, „როდესაც ძველი ბერძენი პოეტი არქილოქე (VII ს. ჩვ. წ. აღ-მდე) წერდა: „Сердце, сердце: Грозным строем встали беды пред тобой. Ободришь и встретить их грудью, и ударим на врагов!“ — ეს შინაგანი დიალოგი წმინდა ფსიქოლოგიური კი არ იყო, არამედ მას „ფიზიკური“ კონტექსტი ჰქონდა: „გული“ და „სული“ იმ დროისათვის თვითმყოფად ცოცხალ არსებებად ითვლებოდნენ, რომლებთანაც შესაძლო იყო საუბარი, არა გადატანითი მნიშვნელობით, არამედ პირდაპირი გაგებით“ [5, გვ. 117]. „სამყარო „ღმერთებითაა სავსე“, როგორც თალესი და პერაკლიტე ამბობენ“ [13, გვ. 19], და, რაღა თქმა უნდა, არა მხოლოდ ისინი. ჰომეროსთან „ღმერთები უყურებენ კაცთა სისხლიან ბრძოლებს, როგორც ჩვენ ვუყურებთ ჭადრაკის პარტიას“ [13, გვ. 5]. ღმერთები (თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, გარე ძალები, — თუკი შინაგან ძალებად საკუთრივ ადამიანისიეულს ვიგულისხმებთ) უშუალო კონტაქტში არიან ადამიანთან, იმდენად, რომ თავად ადამიანისეული, პიროვნული არც კი ჩანს, ამ ძალთაგან დამოუკიდებლად, ადამიანის მოქმედებაში. ადამიანი ამ გარე ძალთა მოქმედების იარაღია, და სხვაგვარი ყოფა წარმოუდგენელია. ანტიკური და წინანტიკური წყაროებიდან პირდაპირ გამოსჭვივის ადამიანის ასეთი შერწყმულობა კოსმოსთან: როგორც წესი, ადამიანის მიერ რაიმეს განზრახვას, ფიქრს ამ განზრახვის შესახებ და მის სისრულეში მოყვანას უშუალოდ განაპირობებენ გარე სამყაროს ძალები (ღმერთები თუ სხვა ზებუნებრივი არსებები); ამ ძალთა ზემოქმედება ადამიანზე იმდენად უშუალოდ ხორციელდება, იმდენად ღრმავ კავშირი ადამიანისა კოსმოსთან, რომ ზღვარი შინაგანსა (ანუ საკუთრივ ადამიანურსა) და ამ გარეგანს შორის არც კი განიცილება: გავიხსენოთ, მაგალითად, მეფე ოიდიპოსის ბედი, ანდა ის, თუ როგორ ხდება პარისის

„მიერ“ განზრახვა მშვენიერი ელენეს მოტაცებისა, ან ის, თუ როგორ მიმდინარეობს — ღმერთთა უშუალო მონაწილეობით — ტროას ომი, რომელიც ამ განზრახვის განხორციელებას — ისიც ღმერთების უშუალო მონაწილეობით — მოჰყვება; აქ ხომ ფაქტიურად გარე, ზებუნებრივ ძალთა ქმედებასთან გვაქვს საქმე, ისე, რომ ადამიანის — მიწიერი არსების — როლი მინიმუმამდეა დასუსტი. „თავად გმირობაც კი არ არის მთლიანად გმირის პირადი დამსახურება, ვინაიდან ის ყოველთვის რაღაც გარე ღვთაებრივ ძალთა ჩარევის შემწეობით ხორციელდება. გმირი მხოლოდ აღასრულებს იმას, რაც ბედით მას უწყობია, — და მუტი არაფერი. ადამიანი გმირი კი არ ხდება, არამედ იბადება გმირად ღმერთთა ნებით... ყველა თავის საქციელს ჰომეროსის გმირები ღმერთთა პირდაპირი ჩარევითა და ნებით ხსნიან“ [5, გვ. 148]. და ასეთი ხედვა „პოეტური“ კი არაა მხოლოდ, არამედ ეპოქალურად დამახასიათებელ ხედვას წარმოადგენს; ვთქვათ, ხელოვანი თავად კი არ ითვლებოდა თავის ნაწარმოებთა შემქმნელად, არამედ იგი მხოლოდ მატერიალურ ხორცშესხმას აძლევდა იმთავითვე არსებულ ღვთაებრივ ფორმას თუ იდეას. ეს სწორედ რომ ხედვა იყო, რეალური განცდა და არა ჰიპოთეზა. თუკი ახლა შევეცდებით, ამ ეპოქათა ადამიანის ცხოვრებაში გამოვჩინოთ ის, რასაც დღეს ჩვენ არაცნობიერს ვუწოდებთ, სრულიად გასაგები აღმოჩნდება ამ ეპოქათა „სიბრძნე“ არაცნობიერის სფეროს მიმართ: ასეთი რამ, არც თუ ისე შორეულ წარსულშიც კი, როგორც ჩანს, უბრალოდ... არ არსებობდა. ადამიანი ცხოვრობდა „ღვთისა და ადამიანთა თვალწინ“ [იხ. 5].

საინტერესოა, როგორ ხდება თანდათანობით ამ მდგომარეობის ცვლილება. ჯერ კიდევ ძველ ბერძენთათვის მითიური იმავინაცია „არის „ხატებათა გამომწვევი საკრალური სიტყვის შემწეობით“, სადაც ადამიანი ჰპოვებს ერთიანობას და მშვიდობას თავის ხილულ სამყაროსთან“ [13, გვ. 3], სადაც „ადამიანი გაგებულა როგორც კოსმოსის ნაწილი“ [13, გვ. 6], „ბუნების ნაწილი“ [13, გვ. 12], მისი „ინტეგრალური და ორგანული წევრი“ [13, გვ. 18]. „ანტიკაში ადამიანი ინტერპრეტირებულია არა როგორც პიროვნება მის სუბსტანციაში, არამედ როგორც ნივთი. ეს არ ნიშნავს, რომ პიროვნების პრობლემა აქ საერთოდ არ არსებობდა. ის არსებობდა, და ძალზე ინტენსიურადაც. მაგრამ ინტერპრეტირებულია რა, როგორც ნივთი, პიროვნება აქ გაგებულია, როგორც ბუნების გამოვლენა, როგორც ემანაცია კვლავ იმავე გრძნობადი-მატერიალური კოსმოსისა, და არა როგორც სპეციფიკური და თავისთავადი სუბსტანცია, რომელიც ბუნებაზე მალა და გრძნობადი-მატერიალურ კოსმოსზე ღრმავ“ [7, გვ. 67].

როგორც ი. ს. კონი აღნიშნავს, „ინდივიდის გამოცალკეება და მასში საკუთარი განსაკუთრებულობის ცნობიერების განვითარება ისტორიული პროცესია“ [5, გვ. 111], რომელიც მიმდინარეობდა გვაროვნულ-თემურ კავშირთა რღვევასთან, სახელმწიფოს წარმოშობასთან ერთად, რასაც თან სდევდა ნათესაურ კავშირ-ურთიერთობათა შესუსტება. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ძველთაგან ტაბუდადებული სიტყვების — „მე“-სა და საკუთარი სახელების, პიროვნებისა და პიროვნული თვისებების აღმნიშვნელი ცნებების სიტყვათხმარებაში თანდათანობითი შემოსვლის ისტორია [იხ., მაგ., 5, გვ. 133—138]. ასე, პერსონას (რომელიც თავდაპირველად „თეატრალურ ნიღაბს“ აღ-

1 იგულისხმება „ფიზიკურად შეგრძნებადი“ (ი. წ.).

ნიშნავდა) ცნების განვითარების ისტორია კარგად ასახავს იმ ფაქტს, რომ წარსულ ეპოქათა ადამიანი სწორედ რომ გარკვეულ, მასზე დაკისრებულ როლს ასრულებდა საზოგადოების საერთო ცხოვრებაში (შევიდართ ეს მდგომარეობა თანამედროვე, ინდივიდუალიზმის ეპოქის ვითარებას!). ადამიანი თავის თავს ასახელებდა, როგორც მავანის შვილს, მავანის მამას და ა. შ., ატარებდა თავისი გვარის (ტომის), წინაპართა (ან მისგან წარმოებულ) სახელს. შუა საუკუნეებშიც კი ადამიანზე „დაკისრებული“ როლის მაქსიმალურად ტიპობურად შესრულება და მისი „ერთგულდება“ იყო ადამიანის სიჭკველეთა ნიშანი [იხ. 5], როლის თავისებურება და არა რაიმე სხვა განაპირობებდა „პიროვნულ“ განსხვავებებს; ინდივიდუალიზმის გამოვლინებები ისჯებოდა არა ერთეულთა, არამედ ერთსულოვნად მთელი საზოგადოების მიერ (გვიანი შუა საუკუნეების პროგრესულ საზოგადოებრივ მოძრაობათა ხელმძღვანელებიც კი ვერ აღწევდნენ თავს ძვალსა და რბილში საუკუნეთა მანძილზე გამჭდარ მტრულ განწყობილებას ინდივიდუალიზმის მიმართ).

შუა საუკუნეებში, მართალია, უკვე იშვიათად ვაწყდებით ზებუნებრივ არსებათა უშუალო ხილვის აღწერას, მაგრამ ჯერ კიდევ მყარადაა შემორჩენილი გრძნობა სამყაროს ღვთაებრიობისა და საკუთარი ჩართულობისა ამ ღვთაებრივი სამყაროს ყოფაში. „თავად სამყარო შუასაუკუნეობრივ ადამიანთა მიერ აღიქმებოდა და იაზრებოდა როგორც ერთიანობა, და მამასადამე, მისი ყველა ნაწილიც შეიცნობოდა არა როგორც დამოუკიდებელი, არამედ როგორც ნატეხი ამ მთელისა და მის ანაბეჭდს ატარებდა“ [1, გვ. 296]. „აზრი ერთიანობის შესახებ, შესაძლოა, უმჯობესია ითქვას — ერთიანობის გრძნობა, რომელიც შუასაუკუნეობრივი კულტურის ყველა კომპონენტთა საძირკველში ძეგს, ყველაფერში, დეტალებშიც კი, გამოსჭვივის“ [4, გვ. 298]. პიროვნება ჯერ კიდევ ვერ უპირისპირდება სამყაროს, და მისი პარამონიული ჩართულობა სამყაროში ჯერ კიდევ არ დარღვეულა, რადგან არ დარღვეულა მისი საკუთარი მთლიანობა. „ძველბერძნულში არ არსებობს ექვივალენტი თანამედროვე ცნებებისა: „ნება“ ან „პიროვნება“... ძველ ფილოსოფიურ-ლინგვისტურ კამათში იმის შესახებ, თუ რომელი გამოთქმა უფრო ზუსტია — „მე ვფიქრობ“ (რომელიც ხაზს უსვამს აზროვნების პროცესის აქტიურობას, სუბიექტურობას) თუ „მე მეფიქრება“, (რომელიც ხაზს უსვამს მის უნებლიე ხასიათს), — ანტიკურობა აშკარად პასიური საწყისის განსხეულებაა“ [5, გვ. 147—148]. არც აქ არის ჯერ კიდევ „შინაგანი, ინტიმური სამყარო გამოყოფილი გარე, ქცევითი სამყაროსაგან“ [5, გვ. 162]. მაგრამ გარკვეული განვითარება აქაც შეიმჩნევა: „განსხვავებით ქრისტიანული განგებისაგან, რომელშიც არის რაღაც უმაღლესი, თუმცა გაუგებარი აზრი, ძველ საბერძნეთში ბედი იაზრება როგორც ბრმა, ბნელი“ [5, გვ. 149]. „(ტრაგედიაში) სუბიექტი უკვე არ იფანტება საკუთარ ქმედებაში, მაგრამ მისი სრულუფლებიანი ავტორიც ჯერ არ გამოხდარა“ [5, გვ. 151].

ამავე ისტორიული განვითარების შედეგია „ემოციურ-ექსპრესიულ (სულიერი სიახლოვე, ვაგება, ინტიმურობა) და ინსტრუმენტულ (ერთობლივი მოვალეობები და დახმარება) ღირებულებათა გამოყოფა მეგობრობაში“, მაგალითად [5, გვ. 163], ე. ი. ემოციურ და ნებელობით სფეროთა დიფერენციაცია; ისახებოდა დამოუკიდებელი აზროვნებაც (რაც გამოიხატებოდა გაჩენაში მეცნიერებისა, რომელიც რელიგიური დოგმებით შეზოჭილობისაგან თავის დაღ-

წევას ცდილობდა, პროგრესულ მოძრაობებში, დაწყებული, ძირითადად, XVI საუკუნიდან — თუმცაღა მისი ძირები უფრო ადრე უნდა ვეძიოთ — და ა. შ.), — მაგრამ ყოველივე ეს ხდებოდა ძალიან ნელა². „შუასაუკუნეობრივი ინდივიდი ცხოვრობს საზოგადოებაში, რომლისთვისაც უცნობია რამდენადმე განვითარებული „გაუცხოება“. ამიტომ მას ახასიათებს საზოგადოებრივი პრაქტიკის მთლიანობისა და განუყოფლობის ის საზომი, რომელიც იკარგება უფრო განვითარებულ და დიფერენცირებულ ბურჟუაზიულ საზოგადოებაზე გადასვლისას. ყოველგვარი პროგრესი ყოველთვის და გარდაუვლად დიალექტიკურია. ის ხორციელდება ამა თუ იმ ღირებულებათა დაკარგვის ხარჯზე, რომლებიც ცხოვრებასთან უფრო უშუალო მიმართებას განასხეულებდნენ“ [4, გვ.326]. პროგრესი, განხორციელებული შუა საუკუნეების მიწურულს, გამოიხატებოდა დამოუკიდებელი, აბსტრაქტული აზროვნების უნარის მოპოვებაში კაცობრიობის დიდი ნაწილის მიერ, დაკარგული ღირებულება კი — ეს იყო ის პარმონიული ემოციონალური მთლიანობა, რომელზედაც ზემოთ ვლამარაკობდით. დამოუკიდებელი (ფაქტიურად, გრძნობითი და ნებელობითი სფეროებისაგან დამოუკიდებელი) აზროვნების ჩამოყალიბებასთან ერთად უდიდესი ნაბიჯი იქნა გადადგმული პიროვნების ფორმირების პროცესში, რაც აგრეთვე აისახა დიდ გარდაქმნებში, დაწყებული XVI საუკუნიდან: ჰუმანიზმში, რეფორმაციასში, განმანათლებლურ მოძრაობაში, საფრანგეთის რევოლუციასში და ა. შ., — ეს მოძრაობები ხომ შეუძლებელი იქნებოდა, თანდათან ფეხზე რომ არ დამდგარიყო პიროვნება, რომელიც — რამდენადაც ეს იმ დროისათვის შესაძლებელი

2 „ცნობიერების განვითარება თითქმის არაბუნებრივი ძალისხმევია. ამაში პრაქტიკების მაგალითზეც შეიძლება დავრწმუნდეთ, რომელთაც სულ უმცირესი საბაზიკე ჰყიფნიოთ (ანდა ისიც არ სჭირდებათ) — და უეცრად „აქ აღარ არიან“. მათ შეუძლიათ საათობით ისხდნენ უსაქმოდ, და თუ შეეცდებიან: „რას ფიქრობ?“ — განაწყენდებიან, რადგან მათ მიაჩნიათ: „მხოლოდ გეი ფიქრობს — მხოლოდ მას აქვს თავში ფიქრები. ჩვენ არ ვფიქრობთ“. და თუ ოდესმე ფიქრობენ, ისინი უფრო მტკილით სჩადიან ამას, ანდა გულით. ზანგთა ზოგიერთი ტომი დარწმუნებულია, რომ ფიქრები მტკილშია, რადგან ისინი მხოლოდ იმ ფიქრებს ამჩნევენ, რომლებიც ღვიძლის, კეკის ან ნაწლავების ფუნქციას არღვევენ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მათთვის მხოლოდ ემოციური ფიქრებია ცნობილი... ეს ხალხი ჯერ კიდევ მონოთეოსის ხანაშია, — მაშინ ხომ დიაფრაგმა (Diaphragma, phren — სული (Geist)) იყო ფსიქიკური აქტივობის ალაგად მიჩნეული“ [10, გვ. 18—19].

ცხადია, აქ ყველგან ლაბარაკია იმაზე, თუ რა არის ტიპური ამა თუ იმ ეპოქისათვის და არა მასში უეცველად არსებულ ერთეულ გამოწვევებსზე. ასე, ანტიკური ხანის ცალკეულ ფილოსოფოსთა აზროვნების მანერა უკვე მკვეთრად განსხვავდება ძველ კულტურათა მიერ შობილი სიბრძნისაგან თუნდაც უკვე იმით, რომ ის ცოდნაა, აზროვნების შემწეობით მოპოვებული და არა სიბრძნე, რომელიც შინაგანსა და გარეგანს შორის საზღვრის არარსებობის შედეგად (იხ. ზემოთ) უშუალოდ ეძლეოდა ადამიანს. შტრა: „თუკი მიგვევებით სურათს, რომელსაც გეხატავს არისტოტელე, რათა თავის მოძღვრებას ყველა მანამდე არსებული უკიდურესი პოზიციების სინთეზის ღირებულება მიანიჭოს, შთაბეჭდილება შეგვექმნება განსაკუთრებულად არადღისმოსაფერი დამოკიდებულებისა სამყაროსა და ადამიანის საციოხთა მიმართ, შეგვექმნება შთაბეჭდილება აზროვნებითი ელემენტის დამოუკიდებლობისა, რომლის განვითარება აღმოსავლურ სამყაროში რელიგიური მიზეზებით, ისევე როგორც ღრმად ფესვავადგმული ფეოდალური კულტურის მიზეზთა გამო შეფერხებული იყო“ [14, გვ. 179]. აგრ.: „პიროვნული საწყისი საერთოდ ახასიათებს ისტორიას, თუმცა არა ერთნაირ ხარისხში, — არამედ ყველა ცივილიზაციიდან მისი განვითარებისათვის ყველაზე კეთილსმყოფელი ისაა, რომლის ფუძემდებლებიც ევროპაში ძველი ბერძენები იყვნენ, რომლის შემკვიდრე კი გახდა ყველა ქრისტიანული ერი ევროპის როგორც დასავლეთი, ისევე აღმოსავლეთი ნახევრისა“ [6, გვ. 14].

6. „მაცნე“, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, 1989, № 3

იყო — ცნობიერად დაუპირისპირდებოდა სამყაროს და „ცხოვრების აღორძინებასა და გარდაქმნას“ მოითხოვდა [6, გვ. 10]. ამ მოძრაობათა სულისჩამდგმელი ძალები სწორედ ინდივიდუალიზმი, გარდაქმნისაკენ მისწრაფება და კრიტიკულ აზროვნებაზე დაყრდნობის მცდელობა [იხ. 6, გვ. 11, 12], და ეს ძალები იყო სწორედ ის, „რამაც კაცობრიობის მოდგმის ცალკეული არსებულ კულტურული ჯგუფის ეგზემპლარი, საზოგადოებრივი ორგანიზმის ატომი აქტივიზირებდა, — განვითარებულ მე-დ თავისი ორიგინალური ფიზიონომიით, თავისი აზრით, გრძნობითა და ნებით“ [6, გვ. 13]. „ის, რაც დასავლეთ ევროპის ახალ ისტორიას ზოგადსაკაცობრიო, უნივერსალურ და წარუვალ მნიშვნელობას ანიჭებს, მდგომარეობს სწორედ პიროვნების კულტურულ ზრდასა და საზოგადოებრივი უფლებებისათვის მის ბრძოლაში, მის მუშაობაში ამოცანაზე ისეთი მსოფლხედვისა, რომელიც გამართლებული იქნებოდა პირადი აზრით, მის მისწრაფებაში ადამიანის ღირსი საზოგადოებრივი ფორმების შექმნისა“ [6, გვ. 15]. „შუა საუკუნეები და ახალი დრო დასავლეთში — რომლის განვითარება უფრო მეტი სიჩქარით ხდებოდა, ვიდრე ევროპის მეორე ნახევრისა... — ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან, როგორც ეპოქა კოლექტიურისა და ტრადიციულის სიჭარბისა და ეპოქა პიროვნული საწყისის გამოჩენისა ისტორიულ სცენაზე“ [6, გვ. 15]. ახალ დროში ხდებოდა „გაღვიძება პიროვნული თვითშეგნებისა და ამის გავლენით განხორციელდა სულიერი და საზოგადოებრივი მოძრაობები, რომლებიც მომდინარეობდნენ სწორედ პიროვნების მისწრაფებიდან ახალი კულტურული და სოციალური ფორმებისაკენ“ [6, გვ. 176]. ჩვენის აზრით, სწორედ ეს იყო წინაპირობები არაცნობიერის წარმოშობისა. აზროვნებამ გაარღვია ის ემოციურ-მთლიანობითი ჰარმონია, სადაც ინტელექტს მხოლოდ მოსამსახურის ფუნქცია ჰქონდა დაკისრებული და სადაც არაცნობიერის არსებობისათვის ადგილი არ მოიძვევებოდა. საკუთარი ჰარმონიულობის დაკარგვასთან ერთად კი ადამიანმა დაკარგა სამყაროს ღვთაებრივი ჰარმონიულობისა და საკუთარი ჩართულობის განცდაც ამ ღვთაებრივ ჰარმონიაში: თანდათანობით ადამიანი სრულიად გამოეყო თავდაპირველად მასთან ესოდენ უშუალოდ დაკავშირებულ გარე ძალთა სამყაროს (იხ. ზემოთ) და მარტო დარჩა ფიზიკურ სამყაროში. ახლა იგი თავის აზროვნებით, გრძნობით თუ ნებელობით პროცესებს ზებუნებრივი არსებების სახით ვეღარ აღიქვამს. სამაგიეროდ, მას ახლა ძალუქს, ცნობიერების სხივი წარმართოს ამ „ფარდაჩამოფარებულ“ სამყაროსაკენ და ახალი შუქით გააბრწყინოს იგი (თუ როგორ შეიძლება ამის განხორციელება, ამის შესახებ დაწვრილებით იხ. მაგ., 11).

„ადამიანის ცხოვრების მეხუთედი თუ მესამედი ან, იქნებ, ნახევარიც კი სანახევროდ არაცნობიერ მდგომარეობაში მიმდინარეობს. ჩვენი ბავშვობის პირველი ხანა არაცნობიერად გადის, ყოველ დამით არაცნობიერში ვიძირებით, და მხოლოდ განსაზღვრულ შუალედებში... ვფლობთ მეტ-ნაკლებად ნათელ ცნობიერებას. კაცმა რომ თქვას, ისიც საკითხავია, თუ რამდენად ნათელია ეს ცნობიერება“ [10, გვ. 16].

ადამიანი მიდის ქუჩაში. ერთბაშად კარგ ხასიათზე დგება: შუბლი ეხსნება, რაღაც უხარია. ამ დროს კი მან არა თუ ის, თუ რატომ დადგა კარგ ხასიათზე, არამედ შეიძლება საერთოდ ისიც კი არ იცოდეს, რომ კარგ ხასიათზე დადგა (მაგალითად, თუ იგი ფიქრებშია წასული ანდა ვანმეს ესაუბრება).

ანდა, ვთქვათ, ადამიანი სტუმრად მიდის. ცდილობს, კარგ გუნებაზე იყოს, — მაგრამ სულ უფრო მეტად ე უფლებათა უზასიათობა, რომლის მიზეზი, შესაძლოა, არც კი იცოდეს, სად უნდა ექიოს.

ადამიანი აზროვნებს. განა მან იცის, რატომ დაიწყო მან მაინცადამაინც ამ პრობლემაზე ფიქრი, ან საიდან მოუვიდა თავში მაინცადამაინც ეს აზრი და არა სხვა? რატომ მიიღო მის აზრთა მიმდინარეობამ სწორედ ეს მიმართულება და არა ნებისმიერი სხვა?³ საიდან მოევლინა მხსნელი იდეა, როდესაც მისი აზრები ჩიხში მოექცნენ? (ეს იდეა ხომ მაშინაც შეიძლება მას გაუჩნდეს, როცა აღარ ფიქრობს ამ პრობლემაზე, ის კი არა და, ასეთ შემთხვევაში უფრო მოსალოდნელიც კია იდეის გაჩენა, — ამის ხომ არაერთი მაგალითია ცნობილი⁴ [იხ. 8]. დაბოლოს, რა იცის, რომ მის მიერ გამოტანილი დასკვნა სწორია? ვაჰ ხომ ლოგიკის სახელმძღვანელოთა მიხედვით არ შეუძლებელია ამ დასკვნის გამოტანის მთელი მსვლელობა? რატომაა დარწმუნებული, რომ მისი აზროვნება ლოგიკურ შეცდომებს არ უშვებს? (ლოგიკა ხომ რთული მეცნიერებაა!) ან ლოგიკის სახელმძღვანელოთა ავტორებმა საიდან იციან, რომ მათ მიერ ჩამოყალიბებული კანონები სწორია? (ეს ხომ მოჯადოებული წრეა: ლოგიკის კანონთა ჩამოსაყალიბებლად აზროვნებაა საჭირო, აზროვნებას კი ლოგიკის კანონების ცოდნა სჭირდება) [8]. ანდა, რა უცნაური განცდა ახლავს თან იმ ზემოთ ხსენებული „მხსნელი იდეის“ აღმოცენებას: ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ ის სწორია უკვე მანამდე, სანამ მის სისწორეს შევამოწმებდეთ. კი მაგრამ, საიდან ვიცით, რომ ის სწორია?⁵ ჩვენ არა მარტო ეს არ ვიცით, არამედ უმეტეს შემთხვევაში არც ის ვიცით, რომ არ ვიცით და გგონია, რომ ყველაფერი ეს ჩვენი ცნობიერების პროდუქტი და დღესავით ნათელი რამაა.

ადამიანი რაიმე მოქმედებას ახორციელებს. ვთქვათ, სეირნობს, ერთობა ანდა დიდი ხნის მივიწყებულ მეგობარს წერილს სწერს. მოქმედებაში ხომ სა-

3 „ერთხელ, შეწყვეტილი საუბრის განახლების დროს, მე შევნიშნე, რომ მე და ჩემი თანამოსაუბრე ერთ და იმავე დროს ერთ და იმავე ახალ სახაზე ვფიქრობდით. — იტყვიან, თითქოს თითოეული ჩვენგანი იმ იდეის ბუნებრივ განვითარებას მისდევდა, რომელზეც ჩვენი საუბარი შეწყდა... მაგრამ ზედმიწევნითმა ანალიზმა ამ შემთხვევაში სასულიად მოულოდნელ შედეგამდე მივიყვანა... შეამდებარე ასოციაციების წყება ურთოვროებისაგან რადიკალურად განსხვავდებოდნენ... აქ — ეს ზოგადი იდეა უცნობი მიზეზით არის გამოწვეული“... [1, გვ. 71].

4 ირაციონალურის მონაწილეობის შესახებ მეცნიერული თუ მხატვრული შემოქმედების პროცესში ფართო ლიტერატურა არსებობს. ნალჩაიანს [8], მაგალითად, განიხილავს რა სხვადასხვა მეცნიერთა მონაცემებზე, ჰიპოთეზებსა თუ გამოთქვებზე დაყრდნობით ამ პროცესს, მოჰყავს კ. პოპერის სიტყვები: „ყოველი აღმოჩენა შეიცავს „ირაციონალურ ელემენტს“ თუ „შემოქმედებით ინტუიციას“ ბერესონისეული გაგებით“, და განაგრძობს: „ასევე ლაპარაკობს აინშტაინი „იმ უაღრესად ზოგადი კანონების ძიების შესახებ... რომლებიდანაც საშუაროს სურათი შეიძლება წმინდად დედუქციის გზით იქნეს მიღებული“. არ არსებობს ამ... კანონებისაკენ მიმავალი წმინდად ლოგიკური გზა, — ამბობს იგი. ისინი შეიძლება მიღწეული იქნენ მხოლოდ ინტუიციით, რომელიც წაგავს რაღაც ისეთს, როგორცაა გამოკვდილების ობიექტებთან შთაგრძნობა [8, გვ. 19—20].

კვლავ აინშტაინი: „მთელი მეცნიერული მუშაობის საფუძველს წარმოადგენს რწმენა იმაში, რომ სამყარო მოწესრიგებული და შეცნობადი არსია. ეს რწმენა რელიგიურ გრძნობას ეყრდნობა. ჩემი რელიგიური გრძნობა — ეს არის მოწინააღმდეგეობითი აღფრთოვანება იმ წესრიგით, რომელიც სუფევს ჩვენი სუსტი გონებისათვის მისაწვდომ მოძირო ნაწილში რეალობისა“ [9, გვ. 143].

5 იხ. 9, გვ. 142: „...ზოგჯერ მე ვგრძნობ, რომ სწორ გზაზე ვდგავარ, მაგრამ არ ძალმიძს საკუთარი დარწმუნებულობის ასნა...“ [იხ. აგრ. 8].

ოცრადაა გადახლართული ზემოთ აღწერილი ორი შინაგანი სფეროს — გრძნობისა და აზროვნების — აქტივობა. ასე რომ, ამ სფეროში კიდევ უფრო მეტად უნდა „ერიოს ხელი“ არაცნობიერს, — აქ ხომ ზემოთ ხსენებული ორი სფეროს არაცნობიერობას ერთვის თავად ნების, როგორც ასეთის, კიდევ უფრო მეტად არაცნობიერი ხასიათი. ავიღოთ ჯერ თუნდაც ნებელობითი ქცევას ძირითადი ელემენტის — გადაწყვეტილების გამოტანის პროცესის — თითქოსდა, ერთი შეხედვით ცნობიერი ხასიათი და დავუკვირდეთ მას: რატომ გადაწყვეტა ამ ადამიანმა, მაგალითად, წერილის დაწერა, ან სეირნობა? რატომ იქმს ამას მიანიცდამაინც ახლა? შეიძლება ვიფიქროთ: გადაწყვეტილების გამოტანას ხომ მოტივი უდევს საფუძვლად, მოტივის გაცნობიერება კი შესაძლებელია. მაგრამ რომელი არგუმენტი, რომელი აზრი თუ გრძნობა იქნება ჩვენთვის მოტივი, ანუ: რომელი აღმოჩნდება ჩვენთვის უფრო ღირებული, და რატომ — ამის ვარკვევა კი გაკვირვებულს. ზოგჯერ თითქოს დღესათვის ნათელია ჩვენთვის, თუ როგორ უნდა მოვიქცეთ (აზრის თუ გრძნობის წყალობით), და მიანიც ან „რატომღაც“ ვერ ვიქცევით ჩვენი გადაწყვეტილებისამებრ ანდა, მიუხედავად სრული სიცხადისა, ყოვლად პარადოქსულ გადაწყვეტილებას ვღებულობთ, ისევე „რატომღაც“. ჩვენთვის ყველასათვის ცნობილია დ. უზნაძისეული მაგალითი თეატრში წასვლის თაობაზე [2, გვ. 182 და შემდგ.]: კი, ჩვენ ვფიქრობთ, „ავწონ-დავწონით“ ურთიერთსაწინააღმდეგო არგუმენტებს და გადაწყვეტილებაც ამ აწონ-დაწონვის საფუძველზე გამოგვაქვს. მაგრამ როგორ ხდება ეს აწონ-დაწონვა? სად არის გირები, რომლებიც ისეთი უნივერსალურია, რომ მათი საშუალებით შეგვიძლია ერთმანეთს შევადაროთ ჩვენი გრძნობის (გრძნობის თუ სხვა სურვილის) და ჩვენი აზრითი არგუმენტების წონა? ანდა სიტუაციებში, როცა სწრაფი გადაწყვეტილება უნდა მივიღოთ, როცა გადაწყვეტილების მიღებისათვის საერთოდ არ გვაქვს დრო ასაწონ-დასაწონად და ხშირად ჩვენთვისვე მოულოდნელ, ჩვენი ბუნებისათვის თითქოსდა უცხო, უჩვეულო გადაწყვეტილებას ვიღებთ, ან როცა უბრალოდ ბევრს არ ვიტყვებთ თავს იმაზე ფიქრით, თუ როგორ მოვიქცეთ და ასე თუ ისე, „ნებისმიერად“, — სინამდვილეში კი სწორედ ნებისმიერად, ჩვენი ნებისდა მიხედვით — ვიქცევით, (რაც საკმაოდ ნათლად აჩვენა, მაგალითად, ზ. ფროიდმა თავის წიგნში „ყოველდღიური ცნობების ფსიქოლოგია“), მაშინ როგორღაა საქმე? განა ჩვენი ეს ქცევა, ისევე როგორც ე. წ. იმპულსური ქცევა ჩვენი არაცნობიერი ნების გამოხატულება არაა? ანდა, მაგალითად, ადამიანის ქცევა ხალხის მასაში, რომლის კარდინალური განსხვავებულობა ადამიანის, ასე ვთქვათ, ჩვეულებრივი ქცევისაგან საყოველთაოდ ცნობილია, ფენომენოლოგიურად ხომ მისი ნებისაგან გამომდინარეობს, მისი ნების გამოხატულებაა, მიუხედავად იმისა, თუ რას

6 აინშტაინს მოჰყავს არტურ შოპენჰაუერის სიტყვები: „ადამიანი შეუძლია აკეთოს ის, რაც ჰნებავს, მაგრამ მას არ შეუძლია ჰნებავდეს თავისი სურვილისა და მიხედვით“. იხ. აგრ.: „ყოველი ჩვენთაგანი ერთგვარი გზაჯვარედინია, რომელზედაც სხვადასხვა რამ ხდება. თავად გზაჯვარედინი სრულიად პასიურია...“ [12, გვ. 156].

7 კლავ აინშტაინი: „მასათა ფსიქოლოგია — ეს გასაგებად ძნელი რამაა. ეშინობ, რომ ისტორიკოსებს ისტორიის დაწერისას არასოდეს მიუღიათ მხედველობაში მასათა ფსიქოლოგია. ხდომილობებს ისინი რეტროსპექტიულად უყურებენ, ამოდიან რა იდიდან, თითქოს მათ შეეძლოთ განსაზღვრა მიზეზები, რომელთაც მოჰყავდა ესა თუ ის ცნობილი ხდომილობა. სინამდვილეში კი, ამ აშკარა მიზეზთა გარდა, არსებობს განსაზღვრისათვის მიუწვდომელი ფაქტორები მასათა ფსიქოლოგიისა...“ [9, გვ. 145—146].

მივიჩნევთ ამ ქცევის ამხსნელ მექანიზმად — მასათა ფსიქოლოგიას (ლუ ბონი, ფროიდი), კოლექტიური არაცნობიერის არქეტიპებს (კ. გ. იუნგი) თუ განწყობას (დ. უზნაძე).

„გრძნობათა მიმართ ჩვენ ისე ავტონომიურნი არა ვართ, როგორც აზროვნების, აღქმისა და წარმოდგენის მიმართ⁸ ვართ. პირიქით, შეიძლება ითქვას, ისინი არიან ავტონომიურნი ჩვენს მიმართ... გრძნობა... გვევლინება, როგორც უცხო ძალა... მე შემიძლია ნებისმიერ თემაზე ვიფიქრო; მაგრამ მე არ შემიძლია, ჩემი ნებისდა მიხედვით რაიმე გრძნობა ვიგრძნო — ასე რომ იყოს, ცხოვრება ბევრად უფრო იოლი იქნებოდა...⁹ აზროვნებაში ჩვენ შეგვიძლია იმპროვიზირება, — ოღონდ როდესაც მართლა ვაზროვნებთ, ე. ი. ახალს რასმე ვიზარებთ, თუნდაც რომ ეს იშვიათად ხდებოდეს... გრძნობაში ჩვენ არ შეგვიძლია იმპროვიზირება... ჩვენ ზოგჯერ ძალგვიძს, ძალიან თუ მოვიწოდო-მეთ, ახალი ცნებების ჩამოყალიბება; მაგრამ ახალი გრძნობების შექმნა, — შესაძლებელია კი საერთოდ ასეთი რამ?..“

ნაზარეს შეგვიძლია დაეკვირდეთ, უშუალოდ მისი წარმოქმნის შემდეგ. გრძნობათა დაკვირვების შემთხვევაში კი იძულებული ვარ დაველოდო, სანამ გრძნობითი ტალღა უმეტესწილად არ ჩაცხრება... თუკი ყოველდღიურ გრძნობით ცხოვრებაზე დაკვირვება შემდეგ, მისი ჩაწყნარების შეძლეგ მაინც არის შესაძლებელი, ...ჩვეულებრივი ნებელობითი ცხოვრება, როგორც ასეთი, საერთოდ დაუკვირებადია. ნებელობით ქცევას შემიძლია დაეკვირდე მის მიზანდასახულობაში — იქნება ეს წარმოდგენა თუ აზრი. ეს წარმოდგენა თუ აზრი უნდა მქონდეს, სანამ ნება ჩაერთვება და ქცევას განახორციელებს... ნანებების (Gewollte) განხორციელების შემდეგ მე შემიძლია ვიხილო შედეგი. თავად ნება ამ შემთხვევაშიც არაცნობიერ-ზეცნობიერი რჩება, — თუკი ის საერთოდ ჩემი ნებაა, თუკი მე რაიმეს თავისუფალი ინიციატივით ვიქმ ან, ყოველ შემთხვევაში, ასე განვიციდი. ასევე ბნელი რჩება ნებელობითი აქტი, როცა მე რაიმეს გარეგნული საბაბით ანდა ნდომის (ძლიერი მოთხოვნის) (Begierde) გამო ვაკეთებ“ [11, გვ. 14, 15, 16].

უზარმაზარია არაცნობიერის სამეფო. დღეს ჩვენ მის შესახებ ვლაპარაკობთ, ბუნებრივია, როგორც რაღაც თავისთავად ცხადზე. მაგრამ არც ის უნდა დაგვაიწყდეს, რომ იყო დრო, როდესაც არ არსებობდა ცნება „არაცნობიერი“ და არც მისი შესატყვისი სინამდვილე (თუკი მთელ სინამდვილეს, ცნობილს წარსულ ეპოქათა ადამიანისათვის, არაცნობიერს არ ვუწოდებთ, — რისი შესაძლებლობაც ჩვენ გვაქვს მხოლოდ დღეს, როდესაც ჩვენთვის ნაცნობი ვახდა დამოუკიდებელი აზროვნების უნარზე დაყრდნობილი შუქი ჰუმპარტი ცნობიერებისა). ხოლო რაკილა, აღწერილი პროცესის გამო, დღევანდელი ვითარება მკვეთრადაა წარსულისაგან განსხვავებული, ბუნებრივია, რომ კაცობრიობის წინაშე დღეს ახალი პრობლემები და, შესაბამისად, ახალი ამოცანები დგება. ასე, დღეს მასიური მოვლენაა ფსიქიკური დაავადებები, რომლებიც სხვა-

⁸ ავტორი აქვე აღნიშნავს აღნიშნულ ფუნქციათა მიმართ ჩვენი ე. წ. ავტონომიურობის უზღუდულობასაც.

⁹ „...ემოცია, როგორც იტყვიან ხოლმე, „თან გვიერთებს“, არას გვეკითხება; ჩვენს ღრმად პატივცემულ „მე“-ს განზე სწევენ, და რაღაც სხვა იღებს სადავეებს ხელში... „მე“-ს კონტროლი პრაქტიკულად აღარ არსებობს. ეს ის მდგომარეობაა, როდესაც ადამიანს თავისივე შინაგანი იმონებს, ისე რომ ამის საწინააღმდეგოდ მას არაფერი შეუძლია იღონოს“ [10, გვ. 33—34].

დასხვა, მეტად თუ ნაკლებად რთული ფორმით იჩენენ თავს, და რომლებთანაც ძალზე ხშირად კავშირშია ეგზისტენციალური პრობლემატიკა — ეტიოლოგიურადაც კი. ვ. ფრანკლის მიხედვით, თანამედროვე ეპოქაში ყველაზე მეტად გავრცელებადი და პროგრესირებადი ე. წ. ნოოგენური ნევროზები, ე. ი. „ნევროზები, რომელთა შემთხვევაში ფაქტიურად ნაკლებად გვაქვს საქმე ფსიქიკურ (seelische) ავადმყოფობასთან, არამედ — უფრო მეტად — სულიერ (geistige) გასაჭირთან, და თანაც, არა იშვიათად, უფსკრულსებური უაზრობის გრძნობის გამო“ [15, გვ. 18]. „ჩვენი ეპოქა ეგზისტენციალური ფრუსტრაციის ეპოქაა“ [15, გვ. 11]. სწორედ დაუქმყოფილებელი, „მშვიერი“ აზროვნება მიზეზი იმისა, რომ ხდება გრნობითი ცხოვრების დეგრადირება (რისი გამოხატულებაცაა ცინიზმი და ნიჰილიზმი), რაც იოლად გადაიზრდება ნების დაკნინების სხვადასხვა ფორმებში, როგორცაა ალკოპოლიზმი, ნარკომანია.

ამ ახალ პრობლემათა გადასაჭრელად ვეღარ გამოდგება ძველი გზები, რომლებიც მრავლად მოიპოვება კაცობრიობის გამოცდილებაში რელიგიის სხვადასხვა ფორმებისა თუ სხვადასხვა სისტემების სახით. დღევანდელ, კითხვის დამსმელ ეპოქაში, ინტელექტუალიზმის აყვავების ხანაში სწორედ აზროვნება ჩვენი უმთავრესი იარაღი. გზა „უკან, ტრადიციებისაკენ!“ არ არსებობს, და რომც არსებობდეს, ეს პროგრესული გზა არ იქნებოდა. აზროვნებაზე დაყრდნობით უნდა დაავაფუძნოთ ჩვენ დღეს ის, რაც წარსულში რაღაც თავისთავად ცხადი რამ იყო, — მაგალითად, ეთიკის ნორმები. თუ როგორ უნდა მონდეს ეს, — ამის განხორციელების გზები უხვადაა ნაჩვენები ფსიქოთერაპიულ ლიტერატურაში (იხ. თუნდაც ჩვენს მიერ გამოყ. ლტ.). ამასთან, პიროვნების ცნების თანდათანობით ცენტრალურ ფიგურად ქცევასთან ერთად ფსიქოთერაპიაში (ნაცკლად მეთოდის ცნებისა) თანდათანობით მკვიდრდება „სხვისი“ მეთოდის მიმართ ტოლერანტობა ანუ, როგორც ფრანკლი ამბობს, ფსიქოთერაპიული სისტემის გახსნილობა (ლიაობა), „... (ფსიქოთერაპიის) მეთოდის არჩევანი . . . ორუცნობიან განტოლებაზე დაიყვანება:

$$\psi = x + y$$

x არის კლიენტის უნიკალური პიროვნება და y არის ასევე უნიკალური პიროვნება თერაპევტისა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ყველა და ყოველი მეთოდი ყველა და ყოველ კლიენტთან ერთი და იგივე წარმატებით ვერ გამოიყენება, და არც ყველა და ყოველ თერაპევტს ძალუძს ყველა და ყოველი მეთოდის ერთნაირი წარმატებით ფლობა. რაც შეეხება მეთოდის კლიენტისადმი „მორგებას“, ნება მომეციოთ დავიმოწმო ადამიანი, რომელმაც ნევრასთენიის ცნება შემოიტანა ფსიქიატრიაში — Beard; მან ერთხელ ასე თქვა: „თუკი თქვენ ნევრასთენიის 2 შემთხვევას ერთი და იგივე გზით მკურნალობდით, სულ მცირე — ერთი მათგანისათვის არასწორად გიმკურნალიათ“. და რაც შეეხება მეთოდის „მორგებას“ ვინმეზე როგორც თერაპევტზე, ნება მომეციოთ კიდევ ერთი კლასიკოსის ციტირებისა — როდესაც იგი ლაპარაკობდა მეთოდზე, რომელიც მან შემოიტანა ფსიქიატრიაში: „ეს ტექნიკა აღმოჩნდა ერთადერთი შესაფერისი მეთოდი ჩემი ინდივიდუალობისათვის; მე არ ვრისკავ უარყო, რომ ექიმმა, რომელიც ჩემგან განსხვავდება, შეიძლება განსხვავებული მიდგომის

ალიარებისავე იგრძნოს თავი მოწოდებულად თავისი პაციენტებისა და მის წინაშე მდგარი ამოცანის მიმართ“. კაცი, რომელმაც ეს თქვა, იყო ზიგმუნდ ფროიდი (Sigmund Freud, quoted from Sandoz Psychiatric Spectator)“ [15].

ლიტერატურა

1. უზნაძე დ. ფილოსოფიური შრომები, წიგნი II, „ანრი ბერგსონი“, თბილისი, 1986.
2. უზნაძე დ. შრომები, ტ. 3—4.
3. Вундт В. Миф и религия, изд. Брок ауз-Ефрон, С-Петербург.
4. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры, М., 1984.
5. Кон И. С. Открытие «Я», М., 1978.
6. Кареев Н. Философия культурной и социальной истории Нового времени, С.-Петербург, 1893.
7. Лосев А. Ф. Человек. «Философские науки», № 10, 1988.
8. Налчаджян А. А. Некоторые психологические и философские проблемы интуитивного познания, М., 1972.
9. Эйнштейн А. Собрание научных трудов, т. 4, М., 1967.
10. Yung C. G. Über Grundlagen der Analytischen Psychologie. Rascher V., 1969.
11. Kühlewind G. Vom No malen zum Gesunden. V. Freies Geistesleben. GmBH, Stuttgart, 1983.
12. Lévi-Strauss C. Mythos und Bedeutung. V. Suhrkamp, Frankfurt an Main, 1980.
13. Mueller G. E. Philosophy of literature. New York.
14. Plessner H. Die Frage nach der Conditio humana. V. Suhrkamp, 1976.
15. Viktor E. Frankel. Die Psychotherapie in der Praxis. V. Piper, München—Zürich, 1986.

И. О. ДЖИОЕВА

ИСТОКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ БЕССОЗНАТЕЛЬНОГО И ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

Резюме

Как в процессе индивидуального развития человека, так и в процессе развития человечества существует фаза, когда человечество еще не обладает сознанием в полном смысле этого слова, так как оно еще не в силе противопоставить себя внешнему миру. В этой фазе развития человечества человек непосредственно воспринимает внешние силы в виде божественных существ, движущих жизнь вселенной и действующих также в нем самом, в его собственной жизни. Ситуация изменяется вместе с процессом становления индивидуальной личности в то время, как постепенно исчезает способность восприятия непосредственного воздействия внешних сил на жизнь, но даже в средневековом мировидении сохраняется чувство гармоничной включенности в единый божественный мир. В Новое время происходит дифференциация психической целостности, особенно развивается способность мышления, отделяясь от других сфер — от сфер чувства и воли. Сегодня налицо индивидуальная личность со способ-

ნობილი ლოგიკისი მისლი, ა ტაკე ბესზნატელნი მისლენი, კორიე პროვიალესი ვო ვსეხ ტრეხ სფერახ ჭელოვეჩესკი დეაქტელნიტი. სტავსეე ნეავესისიმ, მისლენი პერესტალი უდოვლეთვორიე ჭელოვეჩი ვ თი სტეპენი, ვ კაკიე ეტი იმელი ტოგდა, კოგდა სფერე მისლენი, ჭეოვსა ი ვოლი პრედსტავლიაი ედინსტვო, ი ჭელოვეჩი კილ ვ ეთი გარმონიჩნი ცელსტნოსტი. ეტი პრივოდის კ ბოლეზნენნიმ სოსტოიანიამ ვ სფერე ჭეოვსა (ნიგილიზმ, ცინიზმ) ი ვოლი (ალკოგოლიზმ, ნარკომანიე), ა ჭაოტი ი კ პსიხიკესიმ ზაბოლევაიამ. ნო უ სეგოდნიაშნიე ჭელოვეჩი. ობლადოეიე ოტრახოტანიე სპოსობნოსტი მისლენი, ესე ვოზმოსჟნოსტი უგლუბის ვსოუ ვნუტრენნიუ კიშნიე ი ნაპრავის ლუჩი სოზნანიე ნა პრობლემე, სტოიაშიე პერედ ნიმ. პუტი კ ეტოუ იმეოთსე ჭოთა ბი ვ პსიხოტერაპევტიკესკი ლიტერატურე. ა ოპიეტი პსიხოტერაპიი უჩის ბიტი ტოლერანტნიმ კ «ჭუჟომუ» მეთოდუ ი სტავის ვ ცენტრე ვნიმანიე ინდივიდუალნოსტი, ა ნე მეთოდ.

წარმოდგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის დ. უზ-
ნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

გუგული მალრაძე

უმცირესობის ძველის კონსინტენტობა, როგორც სოციალური გავლენის ფაქტორი

სოციალური გავლენის პროცესების შესწავლა დღევანდელ სოციალურ ფსიქოლოგიაში უპირატესად მიმდინარეობს კონფორმიზმის პოზიციებიდან [4; 5; 9]. კონფორმიზმი — ესაა ცვლილება ინდივიდის ქცევაში შეხედულებასა თუ განწყობაში, რომელიც ხდება რეალურად წარმოსახული ჯგუფის გავლენით.

ჩვენს მიერ ამ მიმართულებით ჩატარებული კვლევის შედეგებიდან აღმოჩნდა, რომ კონფორმულობისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ჯგუფისათვის ინდივიდის განწყობისეულ დამოკიდებულებას. არის თუ არა ინდივიდი აქტიურ განწყობისეულ დამოკიდებულებაში ჯგუფის მიმართ და როგორია ეს განწყობა — განაპირობებს დამოუკიდებელ, ანტიკონფორმულ თუ კონფორმულ ქცევას.

შესაბამისად, ტრადიციული გავება სოციალური გავლენის, როგორც ერთი მიმართულების მიმდინარე პროცესის — სადაც ინდივიდი, უმცირესობა, არის მხოლოდ გავლენის სამიზნე, უმრავლესობა, ჯგუფი კი არის გავლენის წყარო, — არაა მართებული.

ზეგავლენა უნდა განიხილოთ როგორც ორი მიმართულებით მიმდინარე პროცესი: გავლენა ხდება უმრავლესობის უმცირესობაზე, და უმცირესობიდან უმრავლესობაზე. გავლენა თანაზიარი პროცესია, რომელიც მოიცავს გავლენის წყაროს და სამიზნის ქმედება-უქუქმედებას [8]. უმრავლესობა რომელიც ცდილობს თავს მოახვიოს უმცირესობას თავისი ნორმები და შეხედულებანი, ამავე დროს ამ უმცირესობისგან დაწოლასაც განიცდის, რაც იმაში გამოიხატება, რომ როცა უმცირესობა არ ეთანხმება უმრავლესობას, უმრავლესობამ უნდა გაიგოს უმცირესობის მოტივები და თვალსაზრისი, თავის თავზე აიღოს ამ მოტივების და თვალსაზრისების რეგულირება და მოდიფიკაცია. როცა უმრავლესობის რაიმე პროგრამას, შეხედულებას ეწინააღმდეგება უმცირესობა, უმრავლესობის ჩვეული ტაქტიკაა თავის პროგრამაში შეიტანოს უმცირესობის მიერ შემოთავაზებული რამდენიმე აზრი, რომ უმცირესობას ჩამოართვას განსხვავებულობა და მოუსპოს საწინააღმდეგოდ მოქმედების შესაძლებლობა. მაგრამ დგება ფსიქოლოგიური პრობლემა: რატომაა და როგორაა, რომ სოციალურ მოქმედ პირს, განსაკუთრებით თუ ის უმცირესობის პოზიციაშია, ძალუძს მოახდინოს ზეგავლენა? უმცირესობის გავლენის შესახებ არსებული გამოკვლევების [8] და ჩვენი მოსაზრებების საფუძველზე შეიძლება გამოეთქვათ რამდენიმე ვარაუდი, რომელთაგან ზოგიერთი ჩვენი ექსპერიმენტული კვლევის ამოცანა გახდა.

საზოგადოების, როგორც მთელის აქტივობა, ყოველთვის ბოლოვდება ნორმების დაფუძნებით და უმრავლესობის პასუხის მტკიცედ, მყარად განსაზღვრით. ნორმები, დალაგებული ძალიან სერიოზულიდან ძალიან ტრივიალურამდე მიჯნავენ დადებით სფეროს უარყოფითისგან და ყოველი მოქმედება იღებს სოციალურ (ნორმატულ) ან ასოციალურ (გადახრად) ხასიათს, იმ სფეროსთან დამოკიდებულებაში, რომელშიც ის წინასწარ იყო დადგენილი. ეს კატეგორიებად დაყოფა აბსოლუტური არ არის. ასოციალური ან გადახრადი ქცევებიც არიან წარმოდგენილი ადამიანის ცნობიერების არეში, მაგ. ტრანსპორტის მოძრაობის რეგულირების ნორმები ყველასთვის ცნობილია, მაგრამ არც თუ იშვიათია მისი დარღვევა. ჯგუფის წევრთა ცნობიერებაში ცოცხლად შენახული კონფლიქტი ნორმებს და ალტერნატიულ ქცევას შორის. ამა თუ იმ ალტერნატიული ქცევის განხორციელების სიხშირე ბევრადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენადაა ჯგუფში ინტერნალიზებული ნორმები და სოციალური პასუხები. მაგ. ტრანსპორტის მოძრაობის წესების დარღვევა გაცილებით მეტია ჩვენში, ვიდრე ცენტრალური ევროპის ქვეყნებში, ამ შემთხვევაში უმცირესობა (ნორმების დამრღვევი) გავლენას ახდენს უმრავლესობაზე იმის მეოხებით, რომ ჯგუფებში ნაკლები ხარისხითაა ინტერნალიზებული ეს ნორმები, უმრავლესობის ცნობიერებაში ფართოდაა წარმოდგენილი ალტერნატიული ქცევის შესაძლებლობა და ამის გამო უმრავლესობა უფრო შემწყნარებელია. მაგრამ თუ უმცირესობა შეეცდება ზეგავლენა მოახდინოს საზოგადოებაზე იმ მხრივ, რომ იერიში მიიტანოს ძალიან მკაცრად ინტერნალიზებულ ნორმებსა და პასუხებზე, იგი ბევრად ძლიერ წინააღმდეგობას ხვდება უმრავლესობის მხრიდან. სწორედ ის, რომ შინაგანი კონფლიქტი ალტერნატიულ ქცევასა და ჯგუფის ერთსულოვან ნორმას შორის ცოცხლად შენახული ცნობიერებაში ერთ-ერთი შესაძლებელი მიზეზია უმრავლესობაზე უმცირესობის გავლენისა.

მეორე ფაქტორი, რომელიც უმცირესობის მხრიდან უმრავლესობაზე გავლენის ხელისშემწყობად შეიძლება ჩაითვალოს, არის ის, რომ ადამიანებში არსებობს თანხმობის მიღწევის მოთხოვნილება. კლასიკური თვალსაზრისის მიხედვით, ფსიქიკურ და სოციალურ რეალობას შორის არსებული კონტრასტის გამო დასკვნების გეკეთების და შეხედულებების განმტკიცებისათვის პირველი (ფსიქიკური) მოითხოვს მხოლოდ სენსორული ან ტექნიკური აპარატების ჩარევას, მაშინ როცა მეორე (სოციალური რეალობა) მოითხოვს ჯგუფის თანხმობას, მაგრამ ამ თვალსაზრისის დაზუსტება ესაჭიროება. ფსიქიკურ მოვლენების მიმართ მოქმედებს სელექციური პროცესი, რომელიც იძლევა რეალობის რამდენიმე განზომილებას. ზოგს აქვს მიდრეკილება მატერიალური სამყაროს ორგანიზება მოახდინოს ფერების, სუნის, გემოს და ა. შ. ტერმინებში იმ დროს, როცა სხვებს აქვთ ტენდენცია ფოკუსირება მოახდინონ სივრცეზე, წონაზე, სიჩქარეზე და ა. შ. ამასთან სხვადასხვაგვარად დანახული გარემოს სტრუქტურაზე გავლენას ახდენს ენა და სოციალური სწავლება. რა თქმა უნდა, ტექნიკური ინსტრუმენტები საშუალებას აძლევენ ინდივიდს გააკეთოს დასკვნები გარემოს შესახებ თვითონ, მაგრამ ამ ინსტრუმენტების გამოყენებაც გულისხმობს თანხმობას, რადგან ინსტრუმენტის მოქმედების ხერხი უნდა შეთანხმებული იქნეს ყველას მიერ. ამრიგად, ცალკე მყოფ ინდივიდს ამ მოწყობილობების გამოყენების და დასკვნების გაკეთებისას, შეცნობილი აქვს და ითვალისწინებს თანამედროვეთა ატიტუდებს. ე. ი. თანხმობა მონაწილეობს

ფსიქიკური რეალობის შემეცნებაშიც. განსხვავება ფსიქიკურ და სოციალურ რეალობას შორის იმაშია, რომ ერთ შემთხვევაში შეთანხმებას აქვს არაძირითადი როლი, მეორე შემთხვევაში კი იგია ძირითადი. როდესაც ეზომავთ ან ვადარებთ სიგრძეებს, შეთანხმება ერევა მხოლოდ არააბრდაპირ, რადგან ვიცით, რომ სადღაც არსებობს მეტრის სტანდარტი, რომელიც ცხადად და არაორაზროვნად განსაზღვრავს ამ გაზომვებს და ამასთან ვიცით, რომ ნებისმიერი ნორმალური მხედველობის ინდივიდს შეუძლია გვითხრას განსხვავება ტოლ და არატოლ ხაზებს შორის. მეორეს მხრივ, როცა დგება საკითხი პიროვნების ხასიათის თვისებების შეფასების, მოცემულ ქვეყანაში სასჯელის სიმკაცრის ან დემოკრატიზაციის განხორციელების შესახებ, შეთანხმებას სხვებთან ძირითადი როლი ენიჭება სოციალური რეალობის შეფასებაში.

თანხმობის ძალა დამოკიდებულია ერთსულოვნების ხარისხზე. რამდენადაც უმცირესობას ყოველთვის შეუძლია ამ შეთანხმების უარყოფა, ეს აძლევს მას მნიშვნელოვან სიძლიერეს. უმრავლესობა დიდ ენერჯიას ხარჯავს, რათა დაიცავს ერთსულოვნებას. ამასთან, თუ გადამხრელი ვერ ახერხებს შეცვლას, ჭკუფს ყოველთვის შეუძლია მისი გარიცხვა და ეს შესაძლებლობა მნიშვნელოვნად ამცირებს უმცირესობის წონას. შესაძლებლობა იმისა, რომ გადაამხრელს დაატოვებინონ ჭკუფი და ამით გააძლიერონ თანხმობა, არსებობს, მაგრამ ადამიანებს საკმაო მიზეზები გააჩნიათ დარჩენენ ჭკუფში და არ დატოვონ იგი მტკიცეულ შემთხვევებშიც კი. ჭკუფის შეცვლა ადამიანს უძნელდება, რადგან არ იცის რა ალტერნატივები შეიძლება იყოს ასეთ დროს, ამასთან არსებობს ფსიქიკური ინერცია, რის გამოც ადამიანი დიდი ენერჯიას ხარჯვით ცდილობს შეინარჩუნოს ურთიერთობა და გააგრძელოს უიმედო დავალებების შესრულებაც კი, ვიდრე მიატოვოს ჭკუფი. ესეც ერთ-ერთი მთავარი მიზეზია ავტორიტეტისადმი მორჩილებისა. მაგრამ ამ მოვლენებს მეორე მხარეც აქვს. ადამიანს ტენდენცია აქვს გადაადგილდეს გარკვეული ჭკუფების მიმართულებით, რადგან ეს ჭკუფები ახორციელებენ (გამოხატავენ) მის მოთხოვნილებებს და იღვალებს, განამტკიცებენ მნიშვნელოვან ღირებულებებს. ადამიანის დარწმუნება, რომ დარჩენს ჭკუფში და მუქარა, რომ განიდევნება ჭკუფიდან, ერთმანეთის გვერდით არსებობენ. ბალანსი თანაბარია. ჭკუფის დატოვების შესაძლებლობა განსაკუთრებული მოვლენაა, უმრავლეს საზოგადოებაში ინდივიდის ან ქვეჯგუფის გაძევება ან წასვლა შედარებით იშვიათია და ეს არ შეიძლება იყოს საერთო პროცედურა. ძირითადად უმრავლესობა ცდილობს გადაადგილოს რაიმე უმცირესობის მიმართულებით, არა აქვს მნიშვნელობა რამდენად მცირე იქნება ამ მიმართულებით გადადგმული ნაბიჯები, ან თუ რამდენადაა შესაძლებელი რეალურად მიიახლოვოს უმცირესობა (ამის მაგალითია პატიმრების რეაბილიტაცია ან ემიგრანტების ინტეგრაცია). ასე რომ, უმცირესობის უთანხმოება დამაბრკოლებელია თანხმობის მიღწევისთვის და ეს უზრუნველყოფს უმცირესობის ზეგავლენის არსებობას.

სოციალური გავლენების ტრადიციული კვლევებიდან მიჩნეულია, რომ წინააღმდეგობის გამწევი ინდივიდები ან უმცირესობა არაა მიმზიდველი, დაბალი პატივისცემით სარგებლობენ და უარყოფილნი არიან, ასეთ სიტუაციაში ბუნებრივია დასკვნა, რომ მათ არ აქვთ შესაძლებლობა რაიმე გავლენა იქონიონ უმრავლესობაზე. ექსპერიმენტებმაც უჩვენეს, რომ პოპულარობის მხრივ გადამხრელი უკანასკნელ ადგილზეა, მაგრამ სიზუსტე მოითხოვს ვეძებოთ: პოპულარობის ეს უკმარობა აბრკოლებს ზეგავლენის შესაძლებლობას? ეს თვალ-

საზრისი არაა დასაბუთებული. სინამდვილესთან ახლოა აზრი, რომ სწორედ იმიტომ, რომ ის გადამხრელია, მას მეტად შეუძლია ზეგავლენის მოხდენა, ვიდრე ნორმის დამკველ პიროვნებას. შეიძლება ამის შესახებ გამოთქვათ ზოგიერთი ვარაუდი: ე. წ. ნორმალური ადამიანები და ნორმატიული ქცევები წარმოადგენენ სუბერ-ეგოს ავტორიტეტის დიდ ხარისხს, იწვევენ რა ცხოვრების ავტომატური, მკაცრად რეგლამენტირებული ასპექტების აღმოცენებას — ჩვეულებრივობის, წინასწარ განსაზღვრულის, ავტომატურის, ნაცნობი მოვლენების, სიტყვების, ყესტების სახით. მათთან კონტრასტში გადახრადი პიროვნებები და ქცევები გვთავაზობენ სუბერ-ეგოს უარყოფის შესაძლებლობას, იწვევენ რა იმპულსური სურვილების გამოთავისუფლებას, გვიჩვენებენ უცნობის, ახლის და საოცრის მისაწვდომობას. გარდა ამისა, გადახრელი სიმბოლოა აკრძალულისა, რომლის მიმზიდველობის სიძლიერე კარგადაა ცნობილი. ამასთან უმცირესობის მხრიდან ზეგავლენაში უნდა აღინიშნოს ე. წ. სოციალური ბრალის მნიშვნელობა. გადახრელების და უმცირესობის დიდი ნაწილი წარმოადგენს დაქვემდებარებულ მდგომარეობაში მყოფ ჯგუფებს, განიცდიან სხვადასხვაგვარ დისკრიმინაციას: ეკონომიურს, სოციალურს, რასობრივს, ეროვნულს, პოლიტიკურს. მათ აშკარად თუ ფარისევლური მანერით ჩამორთმეული აქვთ გარკვეული უფლებები. ასეთი კონფლიქტი პრინციპებს და რეალობას შორის არა მხოლოდ ქმნის უმრავლესობის წევრებში შინაგან კონფლიქტებს, არამედ წარმოშობს დანაშაულის გრძობასაც. მაგ. (ქრისტიანისთვის მონის ყოლა, დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული დისკრიმინაცია და ა. შ.). მრავალი ადამიანის სინდისი შემსუბუქებას პოულობს იმ რელიგიურ და თეორიულ გამართლებებში, რომლებითაც საკმაოდ მარადებრიან მღვდლებს, იდეოლოგების და სოციალური მეცნიერებების მიერ და რომლებიც ამ ფუნქციას ძლიან კარგადაც ასრულებენ. მაგრამ ჯერ კიდევ არიან და იქნებიან ადამიანები, რომლებიც მიიმედ ვანიცდიან, რომ ეს გამართლებები არაა საკმარისი და მათი შინაგანი დაძაბულობა შეიძლება შესუსტდეს მხოლოდ დისკრიმინაციაში მყოფი ჯგუფების თვალსაზრისის და ცხოვრების გზისადმი მიმხრობით. ამიტომაც, რომ ზოგი ახალგაზრდა უარყოფს თავის სოციალურ უპირატესობას, ტოვებს უზრუნველყოფილ ცხოვრებას, შუასაუკუნეების ბერების მსგავსად ხდება მათხოვარი ან შეიძლება შეეცადოს საკუთარ კლასთან გაწყვიტოს კავშირი, ან მიემხროს და გახდეს პოლიტიკურად დისკრიმინირებული კლასების ბრძოლის მონაწილე და ა. შ. რათა მოახდინოს უმცირესობასთან ასიმილაცია. აქ შეიძლება ჩათრეული იქნეს სამართლიანობის გრძობა, პოლიტიკური შეხედულებები, ფილოსოფიური პოზიციები და ა. შ. ეს ანალიზი არაა ამომწურავი, უბრალოდ მიუთითებს, რომ დაპირისპირებულობა იდეალურს და რეალურს შორის საზოგადოებაში ქმნიან პირობებს, რომელშიც საზოგადოების მიერ პერიფერიისკენ ხელნაკრავნი ახერხებენ იყვნენ მიმზიდველნი და მოახდინონ გავლენა.

ექსპერიმენტებმა უჩვენეს, რომ უმცირესობა შეიძლება არ იყოს მოწონებული, მაგრამ იმსახურებდეს აღფრთოვანებას გაბედულებისთვის, ორიგინალობისთვის, ვულწრფელობისთვის და ა. შ. და ეს უხსნის მას უმრავლესობაზე ზემოქმედების გზას. ნიშანდობლივია ისიც, რომ არაპრივილეგირებულ, დამარცხებულ, ძალზე უბედურ ადამიანებს შეუძლიათ აღძრან ძლიერი ემოციები და სიმპათიები, როცა ისინი უპირისპირდებიან ძლევამოსილს და ბედნიერს.

ფაქტორების მთელი რიგი — ალტერნატიული ქცევების ცნობიერებაში არსებობა, ერთსულოვანი შეთანხმების მოტივაცია, აკრძალულის დარღვევის შესაძლებლობა, სოციალური ბრალის განცდა და ა. შ. მიუთითებენ, რომ გადამხრელს, უმცირესობას შეიძლება ჰქონდეს ზეგავლენის მოხდენის ისეთივე კარგი შანსი, როგორც უმრავლესობას. ამდენად, დგება აუცილებლობა გადახედოთ სოციალური ზეგავლენის ფენომენისადმი ტრადიციულ მიდგომას და წამოვაცნოთ პიპოთეზა რომ ჯგუფის ყოველი წევრი შეიძლება წარმოადგენდეს ზეგავლენის პოტენციურ წყაროს და მიმღებს. ასეთი მიდგომა მოითხოვს საკითხების მთელი რიგის გარკვევას, მათ შორის: რატომ და როგორ შეუძლია უმრავლესობამ და უმცირესობამ მოახდინოს ზეგავლენა, არის თუ არა ეს გავლენები თვისობრივად განსხვავებული. რა პირობებში იღებს ზეგავლენა ინოვაციის ან კონფორმულობის ფორმას, ინდივიდუალური საშუალებების რა თვისებებს მიეყვებათ ცვლილებებამდე ჯგუფში ან საზოგადოებაში და ა. შ. ამჟამად გაგაცნობთ ჩვენი ექსპერიმენტების ზოგიერთ შედეგებს [3], ერთ-ერთი ექსპერიმენტის მიზანი იყო გვეჩვენა რა ინდივიდუალურ თვისებებს შეუძლია გამოიწვიოს უმცირესობის ზეგავლენა ჯგუფზე.

ექსპერიმენტული სიტუაცია შემდგენიარად იყო აგებული: ცდისპირებს ვასმენინებდით ფირზე ჩაწერილ დისკუსიას, რომელშიც მონაწილეობდა 3 პიროვნება: A, B, C. პიროვნება A იცავდა გარკვეულ დებულებას, B და C მის სწინააღმდეგოს. დისკუსიის განმავლობაში პიროვნება B გადაიხრებოდა ხან A, ხან C პიროვნების მხარეზე და ბოლოს იცვლიდა თავის საწყის პოზიციას A პიროვნების პოზიციის სასარგებლოდ, პიროვნება C ბოლომდე იცავდა თავის პოზიციას. ცდისპირებს ევალუბოდათ მოესმინათ ეს დისკუსია და შეეფასებინათ რამდენად სიმპათიური იყო დისკუსიის თითოეული მონაწილე.

ცდის შედეგებმა უჩვენა, რომ ყველაზე მაღალი შეფასება მიიღო A პიროვნებამ, რომელიც უმცირესობას წარმოადგენდა და რომელმაც შეძლო უმრავლესობიდან ერთ-ერთი (B) გადაეყვანა თავის პოზიციაზე. შემდეგი ადგილი სიმპათიების მიხედვით მიიღო პიროვნება C-მ, რომელიც უმრავლესობას წარმოადგენდა და რომელმაც ბოლომდე დაიცვა თავისი საწყისი პოზიცია. ყველაზე დაბალი შეფასება მიიღო პიროვნება B-მ, რომელიც ამჟღავნებდა მერყეობას და ბოლოს გადავიდა უმცირესობის პოზიციაზე. ჩაატარეთ ცდების II სერიაც დებულებების შინაარსის გავლენის გამოსარიცხად. მივიღეთ იგივე შედეგები.

ამ ექსპერიმენტის შედეგებმა გვიჩვენა, რომ პიროვნებას, რომელიც მტკიცედ იცავს თავის აზრს, უმცირესობის მდგომარეობაში მყოფსაც შეუძლია ჰქონდეს მნიშვნელოვანი გავლენა და იგი მაღალი სიმპათიით სარგებლობს. რითი ახდენს გავლენას უმცირესობის მდგომარეობაში მყოფი ცდისპირი? იგი არაა წარდგენილი, როგორც რაიმე ძალის მფლობელი, არც როგორც ექსპერტი, არც როგორც ავტორიტეტი, იგი ისეთივე პიროვნებაა, როგორც დანარჩენი ორი, ამასთან იგი უმცირესობას წარმოადგენდა. ჩვენი აზრით, უმცირესობა გავლენას ახდენდა იმით, რომ იგი დასაწყისიდანვე მტკიცედ იწყებს თავისი პოზიციის დაცვას, ჩანს, რომ იგი დარწმუნებულია თავისი პოზიციის სისწორეში, არ ეპუება უმრავლესობას, იერიში მიაქვს უმრავლესობის პოზიციაზე. ე. ი. უმცირესობის ქცევის სტილი კონსისტენტურია, მტკიცეა, თანმიმდევრული, სწორედ ამით გამოირჩევა იგი, შეიძლება თუ არა ჩაითვალოს, რომ ინდივიდის ქცევის სტილია წამყვანი გავლენის მოხდენაში?

შეხედულება იმის შესახებ, რომ უმცირესობის გავლენაში მთავარი როლი ენიჭება მისი ქცევის სტილს, ეკუთვნის ს. მოსკოვიჩს. ქცევის სტილი (მოსკოვიჩის განმარტებით) ეხება ქცევის ან შეხედულების ორგანიზაციას და მათ გამოვლენის დროს და სიძლიერეს, მაგრამ აქვე გვინდა დავუმატოთ, რომ ჩვენი შემდგომი გამოკვლევები გვაძლევს საფუძველს ვამტკიცოთ, რომ ქცევის სტილი მხოლოდ ვერ გამოიწვევს უმცირესობის გავლენას, იგი სხვა ცვლადთან (ან ცვლადებთან) კომბინაციაში იძლევა მხოლოდ სასურველ შედეგს.

ერთი და იგივე ქესტების ან სიტყვების განმეორება ერთ შემთხვევაში ბადებს რიგიდულობას ან სიჯიუტეს. სხვა შემთხვევაში შეიძლება გამოხატავდეს დარწმუნებულობას. სიჯიუტე და დარწმუნებულობა შეიძლება გამოხატული იქნეს სხვადასხვაგვარად: განმეორებებით, უარყოფით, სიტყვების ან ქესტების ინტენსივობით. თითოეული ამთგანი ფუნქციონირებს, როგორც სოციალური გარემოსადმი სუბიექტური მიდგომის მდგომარეობა. ისინი წარმოადგენენ სუბიექტური გამოცდილების ობიექტურ ნაწილს და სუბიექტური სტრუქტურის ნაწილს, ისინი მიუთითებენ ფონზე, რომელიც აადვილებს სოციალურ გარემოსთან ურთიერთობას. ქცევა ვლინდება არა როგორც პირდაპირ მოცემული, არამედ როგორც საფუძველმდებარე შინაარსის დაშიფრული ფრაგმენტები. ეს საფუძველმდებარე შინაარსი ზოგჯერ დაფარულია და ვიზუალური ფრაგმენტები ახდენენ გაშიფრვას და შინაარსის მიცემას. ნებისმიერ ქცევას აქვს ორი ასპექტი: ერთი ინსტრუმენტული, რომელიც შეიცავს და მოგვაწვდის გარკვეულ ინფორმაციას ქცევის ობიექტის შესახებ, მეორე არის სიმბოლური და იძლევა ინფორმაციას მოქმედის მდგომარეობაზე. ქცევის სტილს აქვს ორივე — სიმბოლური და ინსტრუმენტული ასპექტი, მიმართული თავისი ფორმით მოქმედზე, შინაარსით — მოქმედების ობიექტზე. შესაბამისად ქცევის სტილი წარმოშობს დასკვნებს ამ ორი ასპექტის მნიშვნელობის შესახებ. ქცევის სტილი შეიცავს მნიშვნელობას და იწვევს ქცევას, რაც ამ მნიშვნელობის ფუნქციაა. პიროვნებას ან ჯგუფს ქცევის სტილის გამოცნობის და იდენტიფიცირებისთვის სჭირდება 3 პირობა:

1. უნდა იცოდეს მიმართება ქცევის სუბიექტის შინაგან მდგომარეობას და გარეგან სტიმულებს შორის, რომელსაც ისინი იყენებენ. დარწმუნებულობა არის გამოხატული მტკიცებითი, სანდო ტონით. მაგ. განზრახვა არ წავიდეს დათმობაზე გამოხატულია სათანადო ქცევის კონსისტენტობით.

2. გამოიყენოს სიგანალები სისტემატურად და მუდმივად, რომ აიცილოს გაუგებრობა ქცევის მიმღებთან.

3. შეინარჩუნოს ერთი და იგივე მიმართება ქცევებს და მნიშვნელობებს შორის ინტერაქციის განმავლობაში — სხვა სიტყვებით, დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ სიტყვები არ შეიცვლიან მნიშვნელობას მთელი ინტერაქციის დროს. მოსკოვიჩის აზრით, ობიექტურად შეიძლება აღწერილი იქნეს ქცევის 5 სტილი: 1. ძალაუფლებით აღჭურვილობა. 2. ავტონომია. 3. კონსისტენტობა. 4. რიგიდობა. 5. უსაფრთხოება. რამდენადაც მათ შორის კონსისტენტობა მიჩნეული აქვს როგორც ყველაზე მნიშვნელოვანი, ჩვენ არ განვიხილავთ ამჟამად დაწვრილებით თითოეულ მათგანს და მოგაწვდით ჩვენი ექსპერიმენტული გამოკვლევის შედეგებს, რომლის მიზანი იყო უმცირესობის გავლენაში ქცევის სტილის კონსისტენტობის მნიშვნელობის გარკვევა [1].

ექსპერიმენტული პროცედურისას ცდისპირს ეძლეოდა გამოყენებითი ფსიქოლოგიის პრობლემების მიმოხილვა. მას ვუეზნებით, რომ „ინფორმაციის გა-

დაცემის თანამედროვე პირობებში, რაც ასე მნიშვნელოვანია საპაეო და კოს-
 მოსურ ნავიგაციაში, ოპერატორმა უნდა წაიკითხოს ინფორმაცია რადიო-ეკრან-
 ზე. მნიშვნელოვანია განისაზღვროს, როგორ კოდს ანიჭებენ ადამიანები უპირა-
 ტესობას, რომ გაუმჯობესდეს ინფორმაციის გადაცემა. ამ საკითხის ერთი მხა-
 რის შესწავლა დაგვევალა ჩვენ. თქვენ მოგეცემათ კონკრეტული დავალება.
 ცნობილია, რომ აეროდრომის კონტროლის ოპერატორებმა ერთდროულად
 უნდა მართონ რამდენიმე თვითმფრინავი, რომლებიც ემზადებიან აფრენის ან
 დაფრენისთვის. აეროდრომის უსაფრთხოებისთვის ამ ოპერატორების მუშაობა
 რაც შეიძლება მარტივი უნდა იყოს. ინფორმაცია, რომელსაც ისინი იყენებენ
 (ალტიტუდი, პოზიცია, სიჩქარე და ა. შ.) უნდა წარედგინათ მათ რაც შეიძლება
 მარტივი გზით, უმეტესად შესაბამისი სიმბოლოებით და სიტყვებით, ისე რომ
 მათ შეეძლოთ ზუსტი და სწრაფი გადაწყვეტილების გაკეთება“. ცდისპირებს
 ვთხოვთ სწრაფად გააკეთონ გარკვეული სტიმულების კლასიფიკაცია 4 ასპექ-
 ტით: ფერი (წითელი ან მწვანე), ზომა (დიდი ან პატარა), ფორმა (მრგვალი ან
 კუთხოვანი), მოხაზულობა (წყვეტილი ან მთლიანი ხაზი). სტიმულები წარმო-
 ადგენენ შესაბამის ნახატებს, თითოეულ ნახატს აქვს 4 სწორი პასუხის შესაძ-
 ლელობა. ცდისპირებმა უნდა მისცენ მხოლოდ ერთი პასუხი, რომელიც მათ
 რაღაც მიზეზის გამო ყველაზე შესაფერისად მიაჩნიათ მოცემულ პირობებში.
 ექსპერიმენტული სერია შედგება 64 ნახატისაგან, რომლებსაც ისე აჩვენებენ,
 რომ მხოლოდ ერთი განზომილება რჩება მუდმივი ერთი ნახატიდან მეორეში.
 მაგ. თუ I ნახატი ისეთი ფიგურა, რომელიცაა დიდი, მწვანე, მრგვალი, წყვე-
 ტილი, შემდეგი ნახატი უნდა იყოს: დიდი, წითელი, კუთხოვანი, მთლიანი. შემ-
 დეგი: პატარა, წითელი, მრგვალი, წყვეტილი და ა. შ. ჯგუფში არის 4 ან 5 პი-
 რი, რომლებიც სხედან ოთხკუთხა მაგიდის 3 მხარეზე. მეოთხესთან დგას ექსპე-
 რიმენტატორი, რომელიც უჩვენებს ნახატებს. წინასწარ გაფრთხილებული I
 ცდისპირი იძლევა კონსისტენტურად „ფერის“ პასუხებს. საკონტროლო ჯგუფ-
 ზი ასეთი გაფრთხილებული არ არის.

ცდის შედეგებმა უჩვენეს, რომ საკონტროლო ცდებში დაახლოებით თა-
 ნაბრად ნაწილდება ცდისპირთა პასუხები (მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევაში
 ფერის პასუხები ოდნავ მეტია და შესაბამისად იკლებდა ფორმის პასუხები).

ექსპერიმენტულ ცდებში, როცა I ც. პ. ყოველთვის „ფერის“ პასუხებს
 იძლევა, საგრძნობლად მოიმატა ფერის პასუხებმა, საშუალოდ 25 ვახდა
 საკონტროლოს 16-თან შედარებით. შესაბამისად დაიკლო ფორმის პასუხებ-
 მა (საშუალოდ 8) და ხაზის პასუხებმა (საშუალოდ 15) ე. ი. უმცირესობის
 წარმომადგენელი ცდისპირის დაქინებითა პასუხებმა (ქცევის კონსისტენტო-
 ბამ) მოახდინა გავლენა ჯგუფის დანარჩენ წევრებზე (უმრავლესობაზე). თუ
 ჩვეულებრივ პასუხების განაწილება 4 კატეგორიის მიხედვით თანაბარი იყო,
 საკონტროლოში გაცილებით იმატა „ფერის“ პასუხებმა.

როგორ შეიძლება ავხსნათ ის ფაქტი, რომ უმცირესობას შეუძლია გავ-
 ლენის მოხდენა, თუ მისი ქცევა კონსისტენტურია. კონსისტენტობა შეიძლება
 განხილული იქნეს, როგორც მინიშნება განსაზღვრულობის, გადაწყვეტილების
 სიმტკიცის, არაკომპრომისული არჩევანის დაკისრების. თითოეული ინდივიდი
 ცდილობს წარმოადგინოს სოციალური გარემოცვის და მასალის რაიმე ორგა-
 ნიზაცია, ვახადოს მის შესახებ თავისი ცოდნა უფრო ღირებული, დაამტკიცოს
 ის წესები, რომელიც მათ მიიღეს გარემოსთან ურთიერთობაში, მივიდნენ

გარკვეულ წესებამდე რეალობის შესახებ, გააკეთონ წინასწარმეტყველება და დააწესონ კონტროლი მასზე იმით, რომ წუთიერი და ცვალებადი ქცევები და მოვლენები გამოაცალკეონ მათი მუდმივი და უცვლელი საფუძვლებიდან.

ასეთი დასკვნები წარმოადგენენ დროებით და მიზნობრივ შედეგებს სიატუაციოში, სადაც ყველაფერი შეიძლება იყოს შემთხვევითი და შეფარდებითი. მატერიალური ობიექტები, განზრახვები, გრძნობები, უნარები აღძრავენ ოპერაციებს, რომლებიც მოიცავენ შედარებას, კლასიფიკაციას, სტიმულების შერჩევას. ეს მოქმედებს ობიექტის განზომილების, ფერის, სიჩქარის მიხედვით დახასიათებაზე და განზრახვაზე გარკვეული მიზნებისთვის მისი გამოყენების შესაძლებლობის შესახებ. როცა საქმე ეხება პიროვნებას, მისი დისპოზიციური შესაძლებლობის შესახებ დასკვნის პროცესები მოდიან მოქმედებაში.

პაიდერმა [6] ჩამოთვალა შემდეგი პირობები სოციალური და ფიზიკური არსის დიფერენციაციისთვის და აღწერა, როგორ აძლევს პიროვნება ამ არსს მყარ განმასხვავებელ ნიშნებს: ა) ეფექტის არსებობა არის შენიშნული, როცა მისი სავარაუდო მიზეზი არ არის. ბ) პიროვნების ან ობიექტის მიერ წარმოებულ ეფექტზე რეაქცია რჩება ინვარიანტული, მიუხედავად სხვადასხვა ფორმებისა, რაც შეიძლება მიღებული იქნეს პიროვნების ან ობიექტის მიერ. გ) პასუხები, რომელიც ეთანხმება სხვა ინდივიდის პასუხებს; იგივე სიტუაციაში ისეთივე მიმართებაშია მოცემული ობიექტებთან მიმართებაში. განსხვავებულობა, კონსისტენტობა დროში, კონსისტენტობა მოდალობაში და შეთანხმებულობა არის ის 4 კრიტერიუმი, რომელიც ნებას გვაძლევს განვასხვავოთ ეფემერული, ცვალებადი (ფენოტიკური) და მუდმივი, პერმანენტული (გენოტიპური) ნიშნები ისევე, როგორც მათგან მიღებული ინფორმაცია [7].

თუ გავაგრძელებთ ამ აზრს, ნათელი გახდება, რომ კონსისტენტობა თამაშობს გადამწყვეტ როლს გარემოდან ინფორმაციის მიღების და ორგანიზაციის პროცესებში. კონსისტენტობა იღებს ან შინაგანი, ინტრა-ინდივიდუალური კონსისტენტობის (კონსისტენტობა დროში ან მოდალობაში), ან გარეგანი ინტერ-ინდივიდუალური, სოციალური კონსისტენტობის როლს. ეს ორი რამ რეალურად შეადგენს ერთ რამეს. კონსისტენტობა დროში და მოდალობაში არის უბრალოდ შეთანხმების სახე, რომელსაც ინდივიდი ამყარებს შინაგანად, რომ მოახდინოს სხვადასხვა სახის ინფორმაციის და ქცევების ჰარმონიზირება, შეთანხმება, თავისთავად კი არის კონსისტენტობის ფორმა, რომელსაც ეძიებენ სხვადასხვა ინდივიდები. კონსისტენტობის ორივე სახე მოქმედებს პასუხის ვარიანტობის რედუქციაზე. რედუქცია არის ჩვეული, ცხადი გამოვლენა ქცევის მოდელისა, რომლის დროსაც გამოვლინდებიან სასურველი და საჭირო ნიშნები და დგინდებიან სოციალური და მატერიალური სამყაროს ინვარიანტული განზომილებები ე. ი. ნორმები, რომლებიც განსაზღვრავენ ქცევას. ამასთან, ადამიანები გრძნობენ, რომ კონსისტენტობა ამცირებს პასუხის ვარიანტილობას და ესეც ზრდის კონსისტენტობის მნიშვნელობას.

ადვილია დავინახოთ, რატომაც ქცევის კონსისტენტობა გავლენიანი. ერთის მხრივ, ის გამოხატავს ძალიან ძლიერ დარწმუნებულობას ისეთ შემთხვევებში, როცა შეხედულებები ჩვეულებრივ არამყარია ან წარმოადგენენ გაბატონებული შეხედულებების ალტერნატივებს. მეორეს მხრივ, ინდივიდები, რომლებიც ახორციელებენ კონსისტენტურ ქცევას, არა მხოლოდ ჩანან, როგორც თავის თავში ღრმად დარწმუნებულნი, არამედ იძლევიან აგრეთვე გარანტიას, რომ მათთან დათანხმებით შეიძლება მტკიცე და ხანგრძლივი ერთსუ-

ლოვენების მიღწევა. კონსისტენტობა აგრეთვე მიმზიდველია იმით, რომ პასუხობს საერთო სურვილს უფრო ნათელი და მარტივი გახადოს შეხედულებები ან შეფასებები და განსაზღვროს არაორაზროვნად ის რეალობები, რომელთა წინაშე დგას ინდივიდი.

ამგვარად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ უმცირესობის მხრიდან გავლენის მოხდენის შესაძლებლობა გარკვეულად განპირობებულია მისი ქცევის კონსისტენტობით. მაგრამ ჩვენი აზრით, კონსისტენტობა, როგორც უმცირესობის გავლენისთვის მნიშვნელობის მქონე ცვლადი, უსათუოდ უნდა იქნეს განხილული ქცევის სხვა უფრო ფუნდამენტურ ცვლადებთან კომბინაციაში. კერძოდ, ჩვენი ექსპერიმენტების შედეგების ანალიზის საფუძველზე გავვიჩინა მოსაზრება, რომ გავლენა (იქნება ეს უმრავლესობის თუ უმცირესობის მხრიდან), განპირობებულია იმ ფონური განწყობის თავისებურებებით, რაც ინდივიდს გააჩნია უმცირესობის თუ უმრავლესობის მიმართ. სხვა საქმეა გარკვევა იმისა, თუ რა ქმნის ამ განწყობას ერთ ან მეორე შემთხვევაში, ახლა კი მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ ჩვენი აზრით, ქცევის კონსისტენტობა გავლენის მომხდენი ცვლადია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის მოქმედებს პიროვნების დადებითი განწყობის ფონზე.

ლიტერატურა

1. დოლიძე მ. ქცევის კონსისტენტობის მნიშვნელობის შესახებ. სადიპლომო ნაშრომი, 1987 (ზელნაწერი).
2. შალვაძე გ. სოციალურ ჯგუფისადმი განწყობა და კონფორმულობა. თბილისი, მეცნიერება. 1980.
3. ციციქოშვილი რ. უმცირესობა, როგორც გავლენის წყარო. სადიპლომო ნაშრომი. 1985 (ზელნაწერი).
4. Asch S. E. Status of Independence and Conformity: A minority of one against on unanimous majority. Psych. mon. 70. 1956.
5. Crutchfield R. S. Conformity and Character. Am. Psych. 10. 1965.
6. Heider. The Psychology of Interpersonal Relations. John Wiley. N. I. 1958.
7. Kelley N. N. and Thibaut I. W. Group Problem Solving in Lindzey G and Aronson E (Eds), Handbook of Social Psychology. Addison-Wesly. 1968.
8. Moscovichi S. Social Influence and Social Change. Acad. Press. 1976.
9. Sherif M. and Hovland G. I. (1961) Social judgment. W. N. 1961.

Г. А. МАГРАДЗЕ

КОНСИСТЕНТНОСТЬ ПОВЕДЕНИЯ МЕНЬШИНСТВА КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНОГО ВЛИЯНИЯ

Осуществляемое меньшинством социальное влияние в определенной степени обусловлено consistency его поведения. Однако, на наш взгляд, consistency как важный фактор оказываемого меньшинством влияния, должна рассматриваться в контексте с другими более фундаментальными характеристиками поведения. В частности, на основе проведенных экспериментов возникло соображение, что влияние (будь то со стороны большинства или меньшинства) определяется особенностями той фоновой установки, которая имеется у индивида в отношении меньшинства или большинства.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის დ. უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

7. „მაცნე“, ფილოსოფიისა და ფსიქოლოგიის სერია, 1989, № 3

Р. Г. КАБУЛОВ

ЭЛЕМЕНТЫ ПСИХОТЕРАПИИ В «ВИТЯЗЕ В ТИГРОВОЙ ШКУРЕ» Ш. РУСТАВЕЛИ

(ПО ПЕРЕВОДУ П. ПЕТРЕНКО, ТБИЛИСИ, ИЗД. «МЕРАНИ», 1984 г.)

«Чтобы действительно знать предмет, надо охватить, изучить все его стороны, все связи и опосредствования» [1, с. 72].

Можно предположить, что одно из величайших произведений мировой литературы «Витязь в тигровой шкуре» Ш. Руставели, исследуемое уже несколько веков, не раскрыло все свои стороны, связи и опосредования. И что это может быть так, подтверждается и тем, что сам Руставели относил поэзию к царству мудрости высокой и считал, что поэтическое произведение может по-настоящему увлечь человека только в том случае, если в нем дана «мыслей ширь».

Глубокий знаток человеческой психики, тонкий мастер передачи сложнейших движений души, великий гуманист, безгранично веривший в могущество человека и в то же время видевший все его слабости, Руставели не мог не посвятить определенную часть своей поэмы вопросу формирования у человека веры в себя. Руставели был непоколебимо уверен в благородстве, красоте, в высоком достоинстве человеческой природы. Он заставляет обратиться человека к себе, к своим возможностям, увидеть окружающий мир и значение этого мира для человека. В этом суть гуманизма Ш. Руставели, который состоит и в том, что своим произведением он подготавливает людей к правильному поведению в трудных ситуациях жизни, внушает им веру в победу. Недаром Илья Чавчавадзе устами одного из героев своего рассказа говорит о руставелевском творении, что «в горячую минуту, посреди напастей, в нужде безысходной строки ее укрепят твой разум, принесут утешение, укажут верную дорогу» [4, с. 172].

Любовь народа к творению Руставели определялась не только поэтическими достоинствами поэмы, но и тем, что народ считал её своим неразлучным спутником в горе и радости, неиссякаемым источником мудрости.

Психотерапия относится к числу наиболее древних методов лечения. Главное её оружие — слово, главное её искусство — человеческого общения. Один из крупнейших отечественных психотерапевтов Ю. В. Каннабих сущность психотерапии видел в планомерном использовании психических факторов. Под психическими факторами понимаются мысли различного содержания, передаваемые человеку при помощи живой речи, письма, печатного слова и других способов общения и взаимного влияния. Целью такого специального общения является пробуждение в последнем заранее намеченных психических

состояний, способных оказать благотворное действие на болезненные процессы или отдельные симптомы психического или соматического характера.

В поэме Ш. Руставели можно встретить элементы гуманистической психологии. Для системы Роджерса, который является одним из основателей гуманистической психологии, характерно применение психотерапии в двух сферах — собственно психотерапии, и в практике психологической помощи здоровым людям, столкнувшимся с различными трудностями в жизни.

В поэме в основном имеет место психопрофилактика и психологическая помощь здоровым людям [2, с. 18—48].

Гуманистическая психология — это изучение человека свободного и, значит, ответственного за свои поступки (в психологическом плане). Известно, что восприятия индивида определяют его поведение, он реагирует на реальность, каковой она ему кажется. Как только происходит изменение в восприятии личностью окружающей действительности и самой себя, меняется и само поведение.

Мудрых знать обязан каждый, их совет одноглас:
 Надо быть мужчине твердым и поменьше сеять слез;
 Надо в горестях окрепнуть, словно каменный утес!
 В жизни каждый переносит то, что сам себе принес. (865)
 Кто изменит провидение, кто изменит бытие?
 Нежеланное имею, что желанно — не мое.
 Все смеркается на свете, сам он — сумерек тканье.
 Изливается из чаши лишь налитое в нее. (1082)

В поэме часто встречаются общие философско-психологические положения, исполнение которых гарантирует здоровую, радостную, активную жизнь. Гуманистическая психология утверждает, что по своей природе человек таков что «пишет большего, чем безопасное статическое существование». Основная тенденция состоит в том, чтобы реализовать наивысший потенциал, даже перед лицом внутренних проблем и внешних сопротивлений. Все герои поэмы относятся к тем, кто ищет большего, преодолевая внешние и внутренние трудности, хотя они, в общем-то многое имеют.

Я, с богатствами излишней избегающий возни
 Дома много их оставил, мне не надобны они.
 Ваших также не желаю, ими пользуйтесь одни;
 Делу трудному, иному посвятить решил я дни. (1044)

Ориентация и реориентация в ценностях являются одной из попыток укрепить высшую систему ауторегуляции. Вопрос ценностей становится предметом всеобщего внимания психотерапевтов.

Если иерархия ценностей находится в согласии с закономерностью человеческого существования, индивидуальные ценности такие же, как признанные в обществе; если эти ценности относятся к ценностям высшего порядка, то они предохраняют человека от психических «повреждений» и являются прекрасными ауторегуляторами. Люди с прочной системой социально приветствуемых ценностей гораздо лучше переносят все муки и даже смерть. Поэтому ориентация и реориентация личности в смысле требуемой системы ценностей является одной из самых важных форм психотерапевтических целей. В

этом смысле поэма Ш. Руставели есть не что иное, как интенсивный процесс формирования высоких моральных ценностей человека:

Никогда отрады злато златолюбцу не дает;
Лишь со скрежетом зубовым в землю алчущий сойдет.
Злато входит и уходит, все не сходится расчет!
Жадность к миру дух привяжет, отвлекая от высот. (1185)

При построении психотерапевтической беседы все логические убеждения должны быть стройными, последовательными, отражать картину переживаний. Широкое использование поэтических параллелизмов, аллитераций и метафор усиливает психотерапевтическое воздействие на читателя:

Трудно справиться с печалью, а веселие — не труд. (945)
Кто свои целует вздохи, истомясь, теряет цвет. (698)
Кто тебе защитой будет, если ты себе не щит! (1079)
Если выказано горе — облегченье настает. (913)
Если я ему откроюсь — вдруг сокроется, вспылит;
Если скроюсь — будет разум грозным пламенем обвит.
Нет, откроюсь, возликую, иль не вынесу обид.
Как того излечит лекарь, кто не скажет, что болит? (107)
Верить в будущее свято подобает мудрецу (1038)
Друга верного послушай, на коня теперь садись.
От безрадостных видений поскорей освободись;
Нежелаемое сделай, обрати ты очи вывь, —
Чтобы светлые надежды в темном сердце родились! (870).

Приемы психотерапии предусматривают решение следующих задач: 1. снятие эмоциональных напряжений; 2. повышение психической и физической активности; 3. мобилизация психических ресурсов на борьбу с недугом. Все эти элементы в выше приведенных выдержках имеются.

Известный русский врач XIX века М. Я. Мудров писал: «Зная взаимные влияния друг на друга действия души и тела, долгом почитают заметить, что есть и душевные лекарства, которые врачуют тело. Они почерпаются из науки мудрости, чаще из психологии. Сим искусством печального утешишь, сердитого умягчишь, нетерпеливого успокоишь, робкого сделаешь смелым, скрытого — откровенным, отчаянного — благонадежным, сим искусством сообщается та твердость духа, которая побеждает телесные боли, тоску метания» [3, с.244].

Воля, сердце и сознание цепью связаны одной, —
Если воля исчезает, остальных берет с собой.
Человек, утратив сердце, жизнью брезгает людской.
Ты не знаешь, что за мукой он терзаем огневой! (838)

В поэме широко применяются элементы рациональной психотерапии, когда на основе логической аргументации раскрываются причины психологических кризисов и на этой же основе строятся приемы лечения.

Чтобы формулы внушения воздействовали на человека в большей степени, Руставели часто использует авторитет мудрости и поведение мудрых людей.

Вслед за телом губят душу двоедушье и обман (780)
 Коль во лжи лежит начало всех несчастий и утрат,
 Как могу в беде покинуть друга лучшего, чем брат?
 Надругательство над дружбой — это с мудростью разлад:
 Ведь с божественным порядком нас науки единят. (781)

Близко к рациональной психотерапии, когда человеку разъясняют причины и сущность его страданий, стоит имаготерапия, которая опирается на идеальные образы поведения и примеры, приведенные из жизни или из литературных произведений:

Ты объехал все на свете: горы, доли, глушь и гладь,
 Неужели человека не нашлось тебе под стать,
 Чтобы мог он от безумья разум твой оберегать?
 Ты умрешь, она погибнет — разве в этом благодать? (270)
 Чем утешиться смогу я? Без единственной как быть?
 В жажде смерти не прерву я этой жизни жалкой нить,
 Ибо смерть моя могла бы облик солнца омрачить
 Лучше с жизнью примириться, боль слезами облечить (825)

В своей поэме Ш. Руставели как бы ставит задачу предупреждения психогенных причин возникновения и осложнения болезней, т. е. поэма выполняет функции профилактики и психогигиены — науки об укреплении психического здоровья. Психогигиена разрабатывает систему мероприятий, направленных как на предотвращение психических травм, так и на то, чтобы сделать психическую сферу человека более устойчивой к пребыванию в трудных условиях. С этой целью Руставели показывает ряд условий, которые могут привести к психическим нарушениям:

1. Я — как ворон на навозе, хоть рожден как соловей (1241)
2. От меня вдали ты счастлив, без тебя мне счастья нет.
Опостылел опустевший, омраченный этот свет! (996)
3. Ту достойно не прославишь, не родившись мудрецом.
Об исчезнувшей мечтаю, истомясь в краю чужом.
С той поры звероподобен, и живущий со зверьем,
Кроме гибели от бога не прошу я ни о чем, (649)
4. Разговор с людьми дурными только горе принесет. (738)
5. Был вчера в Эдеме тополь посажен и орошен.
А теперь кинжалом острым я безжалостно пронзен.
Истязаемое сердце взято пламенем в полон
Все дела земного мира лишь бессвязный, лживый сон (706)
6. Не разыскивая друга, станешь сам себе врагом. (844)
7. Та в ответ: Тебя прошу я, будь не гневен и не зол
Так как бог в твои визири лишь меня одну возвел,
Лучше свой, тебе на благо, утвержу я произвол;
Неумеренность постыдна, ты же меру перешел. (273)

Приводятся в поэме и условия, комфортные для психики (щадящий режим).

То, что богу нежеланно, не исполнится во век.
 Коль цветков не видит солнца, то наряд его поблек.
 Льнут к чудесному все очи и сомкнуть не могут век,

Без него и я не в силах до конца дожить свой век. (784)
 Он свое увидел солнце, скорбь исчезла, словно сон (1580)
 Роза снова расцветает возле света и тепла! (1422)

Показаны в поэме и «аутонатренированные» герои:

Сердце в горе стало тверже, чем гранитная гора. (576)
 Иль возвышенная мудрость небесами ей дана,
 Горе горем не считает, радость — радостью она,
 Для нее беда и счастье — сказка чудная одна;
 Мысль ее на крыльях белых в синеву устремлена. (1172)

Многие сегодняшние психотерапевты утверждают, что психотерапевт и гипнотизер внутренне ничем не отличаются от других людей. Надо полагать, что это не совсем так. Ш. Руставели, описывая портреты тогдашних «психотерапевтов», находит эти отличия:

Ах, во многом не подобен человеку человек! (941)
 Люди каджами зовут их потому, что этот род
 На высотах достигает волхования, высот,
 Всем вредит и досаждаст, недоступный для невзгод.
 Тот ослепшим возвратиться, кто на каджей нападёт (1235)
 Чудеса они являют, поражают слепотой;
 На ладьи врагов бросают злых смерчей свистящий строй.
 По волнам шагают смело, воду делают сухой.
 Знойный полдень затемняют, освещают мрак ночной (1236)
 Потому так называют окружающие их,
 Хоть они не бестелесны, вроде всех людей земных (1237)

Ш. Руставели еще в то время заметил всемирный психический закон разноправия. Закон, по которому никто не может получить больше «положенного»:

«О, сестра, — сказал прекрасный, — где же счастье без помех?
 Слезы мир берет в оплату за веселие и смех. (907)

ЛИТЕРАТУРА

1. В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 32.
2. А. Д. Зурабашвили. Персоналогические проблемы в грузинской литературе. Тбилиси, 1973 (на груз. яз).
3. Мудров М. Я. Избранные произведения, М., 1949.
4. Чавчавадзе Илья. Стихи, поэмы, повести, рассказы. Тбилиси, 1987.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
 დ. უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტმა

ახალი თარგმანები

პროფესორ მამალე ტატიშვილის მიმკვიდრეობიდან

ფ. ნიკო

ესე იტყოდა ზარატუსტრა*

გნება, სნეულთა და ხსნა

(კომენტარი „ესე იტყოდა ზარატუსტრას“ მეორე ნაწილისა)

თანდროულობით უქმყოფილო ნიქსე ხშირად მეტად მძიმე შეფასებებს გვაფავზობს. მაგალითად, მონაკვეთში „დიდ მოვლენათათვის“ ადამიანი დახასიათებულია როგორც სნეულთა: „მიწას... გარსი აქვს, და ამ გარსს სნეულბანი. ერთ ამ სნეულბათაგანს, მაგალითად, „ადამიანი ეწოდება“. აქვეა დახასიათებული მეორე „სნეულბა“ — „ცეცხლის ძალი“ — წარმომადგენელი „აღმომხეტქ-შომამხეტქ ეშმაკთა, რომელთა არა მხოლოდ მოხუც დედაკათ უშინიათ“.

„ცეცხლის ძალი“ სიმბოლო „რევოლუციური“, მგრეველი, სოციალურ განახლებაზე პრეტენზიის მქონე მოძრაობებისა, რომელთა შედეგი, ზარატუსტრას აზრით, მხოლოდ ხმაური და ნგრევაა: „თქვენ იცით ღრიალი და ნაცრით დაბნელება! საუკეთესო მკეცხარნი ზარათ და საუკეთესოდ შეისწავლეთ ხელოვნება შლამის ათუხთუხებისა“. „ცეცხლის ძალი“ გაყვირის თავისუფლებაზე, მაგრამ რაიმე დადებითი, ჭეშმარიტი, მაღალი ღირებულების დადგენა არ მოსდევს ამ ყვირილს. და ეს იმიტომ, ფიქრობს, ზარატუსტრა, რომ ცეცხლის ძალი სინამდვილეში არ არის მიწის ერთგული: ის „ღრიალ ბევრ საყვებს იღებს ზედაპირისაგან“ და სულაც არ ლაპარაკობს „ნიეთთა წიაღიდან“, „მიწის გულიდან“. ცეცხლის ძალი არც ისე „ღრმაა“, როგორც გეგჩვენება. ცეცხლის ძალი ზედაპირულია: ის გაჰყვირის, ანგრევს და ამით სურს დიდ მოვლენად მოგვაჩვენოს თავი, მაგრამ იქ, სადაც მოვლენა არ არის შესვავადგმული მიწაში, სიცოცხლეში, საქმე თავდება „ღრინცელოთ და კვამლით“ და არა ახალი ღირებულებების აღმოჩენით. ზარატუსტრასთვის კი დიდი მოვლენები სწორედ ახალი, სიცოცხლის ერთგული ღირებულებების დამდგენი პროცესებია: „უდიდესი მოვლენანი — ესაა არა ჩვენი დიდი ხმაურები, არამედ ჩვენი ყველაზე ჩუმი საათები, არა ახალი ხმაურის გამოგონების, არამედ ახალ ღირებულებათა აღმომჩენთა გარშემო ტრიალებს ქვეყანა; იგი ჩუმად ტრიალებს“.

ადამიანი იქნება „სნეულბა“, თუ მსგავსად ცეცხლის ძალისა „ზედაპირით“ — იმ ქვეყნით ისაზრდობებს, თავის ცხოვრებას „მიწის“ ჭეშმარიტ სიღრმეს არ შეუსაყვირებს. ამ ორი სნეულბის — ცეცხლის ძალისა და ადამიანის — დაძლევის გზა ზეცაცისაყენ მიმავალი გზაა. ამ გზის მაჩვენებელია მეორე ცეცხლის ძალი, რომელიც ნიქსეს თანახმად, „მართლა მიწის გულიდან ლაპარაკობს“, მიწის გულიდან, რომლისგანაც იღებს „ოქროსა და სიცილს“. „მიწის“ ძაბილი ძალუმ სიცოცხლისაყენ, ნიპილიზმიდან თავის დაღწევისაყენ, თავისი თავის დაძლევისაყენ მოუწოდებს ადამიანს. ამავე მონაკვეთში ნიქსე უცნაურ ამბავს ჰყვება: მეზღვაურებმა შეამჩნიეს ჰაერში კაცი, რომელმაც მათთან მოახლოებისას წარმოსთქვა: „დროა! დიდი ხანია დროა!“ ეს კაცი ზარატუსტრათა: ის ლაპარაკობს იმაზე, რომ დრო დადგა ადამიანის განკურნებისა, დრო დადგა იმ ჭეშმარიტების გაცხადებისა, რომელიც ადამიანს სწორ გზაზე დააყენებს, ნიპილიზმის მიერ შექმნილ ღირებულებათა ვაკუუმისაგან გაათავისუფლებს.

* დასაწყისი იხ. „მაცნე“, 1988, №№ 1, 2, 3, 4; 1989, №№ 1, 2.

თავად სწეული ადამიანის ტიპურ სახეს მკითხველი ეცნობა მონაკვეთში „მისანი“. მისანი — ესაა ადამიანი, რომელსაც ძვალში და რბილში გაჯდომია ნიპილიზმი, ე. ი. რომლისთვისაც გუთუფსურებულა ყველა მალაღი ღირებულება. აი, მისი სიტყვები: „ამაო იყო ყოველი დაწელო, ჩვენი ღვინო შხამად იქმნა, ცუდმა თვალმა ყვითლად გაამბო ჩვენი მინდებრა და გულნი. დაწმრით ყველა; და თუ ცეცხლი დაგვეცა, განვიბნევით. ვით ნიყარს: ღიაბ ჩვენ თვით ცეცხლიც დავლაოთ. ყველა წყარო დაშრა ჩვენთვის, ზღვამაც უკან დაიხნია. ნიადაგი მზად არის რღვევად, ხოლო წიადს არა ჰსურს ჩაგვეყლაბოს...“ შემთხვევითი არ არის, რომ მისანის საუბარმა უდიდესი ზეგავლენა მოახდინა ზარატუსტრანზე: მწუხარე და მოჭაბუკილი დაბეტილობდა და თავად დაემსგავსა სწეულთ. ეს ასე უნდა მომხდარიყო, რაღვან მისანის სიტყვებში ჭეშმარიტებაც იმაღებოდა: ღმერთი მართლაც მკვდარია, იდეალურმა ღირებულებებმა მართლაც დაჰკარგეს ფასი. მაგრამ ზარატუსტრა არ არის პასიური ნიპილიზმის მომხრე: ნიპილიზმით უნდა დაავადდეს და შემდეგ განიყურნოს. სიზმარი, რომელსაც ხედავს ზარატუსტრა, სწორად ამას გუებუნება. სიზმარში ზარატუსტრა უარყოფს ცხოვრებას და სიკვდილის კოშკის დარაჯ ვახდება: ის დარაჯობს საფლავებს, სიკვდილის კუბოებს, ძლეულ სიცოცხლეს. ერთ ღღეს კოშკის კარს სამჯერ დასცხეს. „ვის მიაქვს ფერფლი თვისი მთად?“ — გაიფიქრებს დარაჯი. ძღერმა ქარიშხალმა გაალო კარი და შავი კუბო შემოისროლა. კუბო დამსხვრა გაისმა სიცილი: „ბავშვთა, ანგელოსთა, კრატთა, მასხართა, ბავშვისტოლ პეველათათასი უფმურთ ზარახარებდა, დამცინოდა და მისტყენდა“ — ამბობს ზარატუსტრა. სიზმრის ამხსნელი — ზარატუსტრას მოწაფე — ეუბნება თავის მისწავლებელს, რომ ქარი, რომელმაც გაალო კოშკის კარები, და კუბო, საყვ მოცინარი არსებებით — ეს თავად ზარატუსტრაა. ღამისა და საფლავების დარაჯ ზარატუსტრას — ნიპილისტს და უილაჯოს, უბირასპირდება სიცოცხლის „დარაჯი“ მოცინარი ზარატუსტრა. ეს თავად ზარატუსტრამ მიიტანა თავის უყრფლი — საკუთარი სენი ნიპილიზმისა — მთად. მან იბოვა საკუთარი თავი, როცა მიავნო ვნას სიცოცხლის, „მიწის“ ერთგულებისა.

ადამიანის კიდევ ერთი სენი აღწერილია მონაკვეთში „ხსნისათვის“: ადამიანი დაქუცმაცებულია, დამსხვრეულია, მთლიანობას მოკლებულია: ის ან ერთი დიდი თვალია, ან დიდი პირი, ან დიდი მუცელი. ასე იყო წარსულში და ასეა დღეს: „და უკეთუ თვალი ჩემი აწმყო დან წარსულთი რბის: მზად მზგავსა ჰხედავს — ნამუსრს და ნამსხვრებს და საშინელ შემთხვევათ — ხოლო არა ადამიანთ“. ამ სწეულ ადამიანს, ზარატუსტრას თანხმად, სწეული სული აქვს, უკეთ, სწეული მსოფლმხედველობა — ესაა „შურისგების სული“.

ჰიდევგერი საყვებით სწორია, როდესაც წერს: „შურისგება აქ არ არას თემა მორალისა და შურისგებისაგან ხსნა — ამოცანა მორალური აღზრდისა. ასევე არაა შურისგება და შურისმძიებლობა საგანი ფსიქოლოგიისა. შურისგების არსებას და მნიშვნელობას ნიცშე მეტაფიზიკურად უყურებს (1. 104).

„შურისგების სული“, რომელზეცაა ლაპარაკი მონაკვეთში „ხსნისათვის“, ნიცშეს ესმის როგორც ნების უძლეურების თავისებური გამოვლენა ადამიანში, სახელდობრ, გამოძლევენება იმისა, რომ ნებას არა აქვს ძალა წარსულზე: „ესე, მხოლოდ ესეა თვით შურისგება: ნების უნებობა წინადმდეგ დროისა და მისი „ესე იყო“ — სადმი“. რაც იყო, იმას ეერ შეეცლი. ეს უძლეურება ნების ტანჯვა და მწუხარება. ეს ტანჯვა კი თავის გამოთავაღოს მოულობს შურისგებაში: ნებას „არ ძალეს სძლიოს დრო და დროის სრბოლა, — ესეა ნების მწირი მწუხარება“ და, რათა განათვისუფლდეს ამ მწუხარებისაგან, ის შურს იძიებს დროის სრბოლით ქმნილ სამყაროზე, სჯის მას — არსებობა, სიცოცხლე დანაშაულად, ტანჯვად და მარადიულ სასჯელად ცხადდება. „ყველაფერი წარსდება, ამაღ ყველაფერი ღირსისა წარხლომად“ — ამტიცებს შურისგების სული. ამქვეყნიური, დროში არსებული სამყარო ღირებულების არმქონედ გაიპზრება. ტრადიციული აზროვნების საკმაოდ გავლენიანი წარმომადგენლები ზშირად ხსნას ნების უარყოფაში ჰედავენ — გავისხენით თუნდაც არტუტ შოპენჰაუერი.

ნიცშე ხსნას არ ეძებს არც იმქვეყნიურში, იდეალურში, დროის გარეშე არსებულში და არც ნების დაძლევაში. ხსნა ამქვეყნიური პროცესისა და გულისხმობს ყველა სენთაგან ადამიანთა განურჩევას. ნიცშესთვის „სენი“, როგორც აღნიშნავს იასპერსი, იმის მანქნეებელია, რომ ადამიანის განვითარება რადიკალურ ცდომილებებზეცა დაფუძნებული. იასპერსის თანხმად, ნიცშეს თვალსაზრისით, ადამიანი ვახდა „ადამიანად“ მხოლოდ ილუზიისა და სიბრძნის გამო [2, 128]. სენის მოშორება ნიშნავს ცდომილებების მოშორებას, ცალმხრიობების დაძლევას, შურისძიების სულისაგან თავის დახსნას. ეს უკანასკნელი კი გულისხმობს ნებისა და დროის დაპირისპირების გაუქმებას. ზეკაცი როგორც სრული გამოხატულება ამ დაპირისპირებაში გაუქმებისა არის ამავე დროს სრული გამოხატულება ადამიანის ხსნისა. ზეკაცი არ იმზირება

იმპევენიურისავენ, ის მთლად „ამპევენიურია“, მაგრამ მთლიანია, სრულია, შურისძიების სულისაგან თავისუფალია: მისთვის სამყარო, არსებობა, სიცოცხლე მეტაფიზიკურად უდანაშაულო და ამღვანდ, არც სასჯელია.

რადგან ხსნის გზა ზეკაცისავენ სელის გზაა, ნათელია, ნება მომავლისკენ უნდა იყოს მიმართული. როგორღა წარსულის „საქმე“? წარსული მართლა ისაა, რაც ერთბელ იყო და აღარ დაბრუნდება? დრო მართლაც სწორხაზოვანია? ეს არის კითხვები, რომელთა პასუხი ზარატუსტრას უკვე აქვს, მაგრამ რომელთა გამხელა მას უკერის: ჭეშმარიტება დროის შესახებ ძნელად გადასატანია. მონაკვეთი „უამი უწყნარესი“ ამ ვითარებას გადმოგვემს როგორც სიჩუმის საუბარს ზარატუსტრასთან. „ეს იცი შენ ზარატუსტრა, და ამას არ ამბობ!“ — მიმართავს სიჩუმე ზარატუსტრას, აქ იგულისხმება ჭეშმარიტება დროის არსების შესახებ. პასუხი ასეთია: „ეს ვიცი, ხოლო ამის თქმა არა მსურს!“ და კიდევ: „ჰე მსურს, ხოლო ვით შეეძლო მისენ მხოლოდ ამისაგან! ესე არ ძალმიძს“.

გადაწყვეტილება დროის შესახებ ჭეშმარიტების გაცხადებისა უნდა მომწიფდეს, უნდა მომწიფდეს მარტოობაში. ზარატუსტრა ტოვებს თავის მოწაფეებს. ამ განშორებაზე თხრობით მთავრდება ნიცშეს თხზულების მეორე ნაწილი.

თამაზ ავაჩიძე

ლიტერატურა

- 1. Heidegger M. Vorträge und Aufsätze. Teil I, Tübingen, 1967.
- 2. Iasgers K. Nietzsche, Berlin, 1950.

ამაღლებულთათვის

წყნარია ფსკერი ჩემი ზღვისა: ვინ იფიქრებდა, რომ იგი მასხარა უხამსებს ფარავს!

უძრავია სიღრმე ჩემი: ხოლო იგი ციაგებს მცურავი ამოცანებით და ღიმლით.

დღეს ერთი ამაღლებული ვნახე, ზეიმიანი, სულით მონანიე: ჰოი, ვით დასცინოდა ჩემი სული მის უმზგავსობას!

აღმართული გულით და მათი მზგავსი, რომელნი ჰაერს ისუნთქავენ: ესე იდგა იგი, ამაღლებული და სდუმდა:

დახუნძლული საზარელი ჭეშმარიტებებით, თავისი ნანადირევით და მდიდარი დაფრწილი ტანსაცმლით; მრავალი ეკალი ეკიდა აგრეთვე მას — ხოლო არც ერთი ვარდი არ შემიმჩნევია.

ჯერ სიცილი და მშვენიერება არ შეესწავლა. დამწუხრებული დაბრუნდა ეს მონადირე მმეცნების ტყიდან.

ბრშოლიდან დაბრუნდა იგი ველური ცხოველებით: მისი ჯმუხობით კვლავ ველური ცხოველი გამოიყურება — დაუძლეველი!

იგი იქაა კვლავ, ვით ვეფხი, რომელს ნახტომი ჰსურს. ხოლო არ მიყვარს ნე ეს დაძაბული სულები, არ მეგემება ყველა ეს გულჩათხრობილი.

და თქვენ მეუბნებით, მეგობრებო, რომ არ კამათობენ გემოვნებისა და ფერადებისათვის? ხოლო მთელი ცხოვრება კამათია გემოვნებისა და ფერადებისათვის.

გემოვნება: იგი წონაა, სასწორის თეფში და მწონავი. და ვაი სულდგმულს, რომელი არ კამათობს წონისათვის, სასწორის თეფშისა და მწონავისათვის და ისე მოისურვებს ცხოვრებას.

უკეთუ ეს ამაღლებული მოიქანცება თვისი ამაღლებით: მაშინ აღმართება მისი მშვენიერება და მხოლოდ მაშინ ვიგემებ მას და მეგემება.

და მხოლოდ მაშინ, როდესაც იგი თავის თავს ზურგს შეაქცევს, თავის ჩრდილს გადაახტება — და ჭეშმარიტად! — თავის მზეში.

ძლიერ დიდხანს იჯდა იგი ჩრდილში, ფერი წაუხდა სულით მონანიეს დაწვებს: თითქოს მოკვდა იგი სიმშლით თავისი მოლოდინისას.

მის თვალეზში კვლავ მძულვარებაა და ზიზღი მის ტუჩებზე. ეხლა მართალია ისვენებს, ხოლო მისი მოსვენება მზეში არ წამოწოლილა.

ჯერ არს მისთვის ყოფა მზგავსად მოზვერისა, მის ნეტარებას უნდა მიწის სუნი ჰქონდეს და არა მიწისადმი ზიზღისა.

ვისურვებდი მას თეთრ მოზვრად, ოდეს იგი ფრუტუნით და ბლავილით გუთნის წინ მიდის: და მისი ბლავილი უნდა აქებდეს ყოველს მიწიერსა.

შავბნელია მისი გამოხედვა: სულის ჩრდილი თამაშობს მასზე. კვლავ დაჩრდილულია მისი თვალეზის აზრი.

თვით საქმე მისი კვლავ ჩრდილია მასზე; ხოლო ხელი ჩრდილავს მისით მოქმედს, მას ჯერ თავისი საქმე არ უძლევია.

ვით მიყვარს მისი ზურგი მოზვრისა: აწ მსურს დავინახო ანგელოსის თვალეზი.

კვლავ თავისი გმირული ნება უნდა დაივიწყოს: მსურს იყოს ამაღლებული და არა მხოლოდ მაღლნარი: — თვით ეთერმა უნდა აამალოს იგი, უნებო!

იგი სძლევდა უხამსებს, იგი ამოიცნობდა ამოცანებს: ხოლო ჰხამს მისდა ძლევა საკუთარ უხამსების და ამოცანებისა. იგინი მან ზეციერ ბავშვებად უნდა გარდაქმნას.

კვლავ მის მშეცნებას ღიმილი არ უსწავლია და უშუროდ ყოფნა; მისი მოზვავებული ვნება კვლავ არ დამშვიდებულა თავისი მშეგნიერებით.

ჭეშმარიტად, არა მაძღრობით ჰხამს დამწუხრება და დაძირვად მისი სწრაფვა, არამედ სილამაზით! მშეგნიერება თან სდევს მაღალ განწყობილთა დიდსულოვნებას.

ხელით თავზე: ესე უნდა ისვენებდეს გმირი და ესე სძლევდეს თავის დასვენებას.

ხოლო სწორედ მშეგნიერებაა ყველაზე ძნელი გმირისათვის. უძლეველია მშეგნიერება ყოველი ძალმომრე ნებისათვის.

ცოტა მეტი, ცოტა ნაკლები: სწორედ ეს არის აქ ბევრი, ეს არის ყველაფერი.

მოდუნებული კუნთებით გაჩერება და მოშვებული ნებით: ესეა უძნელესი ყველა თქვენთვის, თქვენ, ამაღლებულნი!

როცა ძალაუფლება ხდება მოწყალე და ხილვადში ეშვება, მე ასეთ დაშვებას სილამაზეს ვუწოდებ.

არავისგან ვითხოვ სილამაზეს, როგორც შენგან, ძლიერო: შენი სიქველეც ყოს შენი უკანასკნელი თვითდათურგვან.

ყოველ ბოროტების უნარიანად მიმაჩნისარ: ამიტომ მოგთხოვ სიქველეს.

ჭეშმარიტად, ხშირად დავცინოდი სუსტთ, რომელთ თავი ქველად მიაჩნდათ, რადგან უძლური ხელები აქვთ!

ჰხამს შენდა სათნოების სვეტად სწრაფვა: რამდენად მაღლა მიდის, იმდენად ლამაზია და ნაზი, ხოლო შიგნით უფრო მაგარი და გამძლე.

დიად ამაღლებულო, ერთ დროს უნდა ლამაზი შეიქმნე და საკუთარი სილამაზის წინ ხარკე გეჭიროს.

მაშინ შენი სული ათრთოლდება ღვთაებრივი სწრაფვით; და თაყვანისცემა იქნება შენ ამაოებაში!

ესეა სწორედ სულის საიდუმლოება: მხოლოდ მაშინ, როდესაც გმირმა იგი მიატოვა, მას სიზმარში ზეგმირი უახლოვდება. —

ესე იტყოდა ზარატუსტრა.

ბანათლავალი კჰაჰინისათვის

ძლიერ შორს გავფრინდი მომავალში: შიშმა შემიპყრო.

და ოდეს გარშემო მივიხედე, მხოლოდ დრო იყო ჩემი ერთადერთი ტოლი. მაშინ გამოვეშურე უკან, სახლისაკენ და კვლავ და კვლავ სწრაფად: მაშინ მოვედი თქვენთან, თქვენ, თანამედროვენო, განათლების ქვეყანაში. პირველად შეგამჩნიეთ კეთილ სურვილებით: ჭეშმარიტად, სევდით გულში მოვედი მე.

ხოლო რა დამემართა? მიუხედავად შიშისა, — უნდა გამეცინა! აროდეს უნახავს ჩემს თვალს ესეთი რამ აჭრელებული!

ვიცინოდი და ვიცინოდი, მაშინ როდესაც კვლავ ფეხები და მასთან გული მიკანკალებდა: „აქ არის სწორედ ყველა ფერადთა ქოთნების სამშობლო!“ — ესთქვი მე.

ორმოცდაათი ფერადით შეღებილი სახეებით და ასობით: ესე ისხედით თქვენ ჩემდა საოცრებად, თქვენ თანამედროვენო!

და ორმოცდაათი სარკით თქვენ გარშემო, რომელნიც მლიქვნელობდნენ თქვენ წინაშე და გბაძავდნენ.

ჭეშმარიტად, უკეთეს ნიღაბს ვერ ატარებდით, თქვენ თანამედროვენო, ვიდრე თქვენი საკუთარი სახეა! ვის შეეძლო თქვენი ცნობა!

საესე წარსულის ნიშნებით და ეს ნიშნებიც დაფარული ახალი ნიშნებით: ესე კარგად დაგიფარავთ თავი ყველა ნიშნების განმარტებელთაგან!

და თუნდაც თირკმლის მკვლეელი იყოს: ვინ დაიჯერებდა, რომ თქვენ თირკმლები გაქვთ? თქვენ თითქოს ფერადებისაგან ხარტ ქმნილნი და შეკონიწებულნი ფურცლებისაგან.

ყოველნი დრონი და ხალხნი ჭრელად იცქირებიან თქვენი ჩადრიდან; ყველა ზნე და რწმენა ჭრელად ლაპარაკობს თქვენი მიხრა-მოხრით.

ვინც თქვენ ჩადრებს, წამოსასხამებს, ფერადებს და ენსტებს ჩამოგაცილით: სწორედ იმდენი შერჩება ხელთ, რათა ამით ფრინველები დააფრთხოს.

ჭეშმარიტად, მე თვით დამფრთხალი ფრინველი ვარ, რომელმა თქვენ ერთხელ გაშიშვლებული დაგინახათ და შეუფერადებელი; და მე გავფრინდი, ოდეს ამ ჩონჩხმა სიყვარული მანიშნა.

უკეთესი იყო დღითი მუშის ხელობა საიქიოს და აჩრდილებთან წარსულისა! — მეტად სრულნი და ზორციანი არიან საიქაოენნი! ვიდრე თქვენი! ესეა, ესეა, სიმწარე ჩემი წილისა, რომ ვერ ამიტანხხარტ, ვერც შიშველნი და ვერც ჩაცმულნი, თქვენ თანამედროვენო!

რაც შემაპრწუნებელია მომავლისათვის და რაც ოდესაც გზაბნეულ ფრინველთ აშინებდა, ჭეშმარიტად, გულთან მეტად ახლო და სანდოა, ვიდრე თქვენი „სინამდვილე“.

რადგან ამას იტყვით თქვენ: „ჩვენ შორის ყველაფერი სინამდვილეა რწმენისა და ცრურწმენის გარეშე“; ესე გულამაყობთ — ჰე და კვლავ უგულოდ!

ღიახ და როგორ შეგიძლიათ თქვენ რწმენა, თქვენ, აპრელებულნი! —
 თქვენ, სახნო ყოვლისა, რაც ოდესმე სწამდათ!

თქვენ, მოძრავნი უარყოფანი თვით რწმენისა და ყოველ აზრთა ნაკუნთა.
 მ ო რ ვ ე ნ ე ბ ა ნ ო: ესე გიწოდებთ თქვენ, ვითომ ნამდვილნი!

ყოველი დრონი ლაყბობენ ერთმანეთის წინააღმდეგ თქვენ სულში; და
 ყველა დროთა სიზმრები და ლაყბობა უფრო ნამდვილნი იყვნენ, ვიდრე თქვენი
 სიფხიზლეა!

ბერწნი ხართ, ა მ ი ტ ო მ გაკლიათ თქვენ რწმენა. ხოლო ვისთვისაც მძიმე-
 დობა ჯერ არს, მას მარად ცოცხალი სიზმრებიც უნახავს და ვარსკვლავის
 სასწაულიც — და რწმენა ჰქონია რწმენისა! —

ნახევრად გაღებული ჭიშკარი ხართ თქვენ, სადაც მესაფლავეები იცდიან,
 და ესეა თქვენი სინამდვილე: „ყველაფერი ღირსია წარხლომად!“

ჰე, სდგეხართ ჩემ წინაშე, ბერწნი, როგორ ჩაგვარდნით ფერდები! და
 ზოგიერთ თქვენგანს ეს თვითაც შეუძნეხვია.

და უთქვამს: „ალბათ ღმერთს ძილის დროს ჩემთვის რაღაც წაუერთმევია?
 გეშმარიტად, საკმაოა ამით დედაკაცის შექმნა!“

საკვირველია ჩემი ფერდების გამხდრობა!“ ესე უთქვამს უკვე ზოგ თა-
 ნამედროვეს.

ღიახ, სასაცილო ხართ ჩემთვის, თქვენ თანამედროვენი! და განსაკუთრე-
 ბით ოდეს თქვენი თავი გაკვირვებთ.

ვაი მე, უკეთუ ვერ შევძლებდი სიცილს თქვენი გაკვირვებისათვის და
 შევსვამდი თქვენი სასამისით ყველა საზიზღრობას!

ხოლო მსურს შეღავათით მოგეპყროთ, რადგან რაღაც მძიმე მაქვს
 სატარები; და რას მაწუხებს მე, უკეთუ ჭიები და მფრინავი მატლები ჩემ
 ტვირთზე დასხდებიან.

ჭეშმარიტად, ამით არ დაგმძიმდები! და არა თქვენით მეწევა მე დიდი
 დადილობა.

ჰე, სად უნდა ავიდე კვლავ ჩემი სევდით! ყოველი მთიდან ვუცქერი მე
 მამათა და დედათა მიწა-წყალს.

ხოლო სამშობლო არსად მიპოვნია, უბინაო ვარ მე ყოველ ქალაქში და
 ყოველ ჭიშკრისაგან განშორებული.

უცხონი არიან ჩემთვის და სასაცილო თანამედროვენი, მათთვის მომი-
 წევდა ამას წინათ გული; და განდევნილი ვარ მამათა და დედათა მიწაწყლიდან.

ესე მიყვარს მხოლოდ ჩემი შვილებების ქვეყანა, აღმოუჩენელი,
 შორეულ ზღვებში. მის ძიებისათვის მოვუწოდებ კვლავ და კვლავ ჩემ იალქანს.

ჩემ შვილებთან გამოვისყიდი, რომ მე მამათა შვილი ვარ; და მთელი მო-
 მავლით — გამოვისყიდი ა მ თ ა ნ ა დ რ ო უ ლ ო ბ ა ს ! —

ესე იტყოდა ზარატუსტრა.

უაიწო მხედნებისათვის

გუშინ, როდესაც მთვარე ამოვიდა, მეგონა მზესა შვავდა: ესე მძიმედ
 იწვა იგი ცისკამარაზე.

მაგრამ მატყუებდა თავისი ფეხმძიმობით, და უფრო დავიჯერებ, რომ
 მთვარე მამაკაცია, ვიდრე დედაკაცი.

ნამდვილად, იგი ნაკლებად ემზგავსება მამაკაცს, ეს მორცხვი, ღამის მეოცნებე. ქეშმარიტად, ბოროტი სინდისით დახეტილობს იგი სახლების სახურავებით.

რადგან იგი ნდომით გავსებულია და იჭვიანი, ეს ბერი მთვარეში, ნდომით საესება მიწისა და მიჯნურთა ყველა სიტკბოებისათვის!

არა, არ მიყვარს ეს ზეადი კატა სახურავებზე! მეზიზღება ყველა, ვინც ნახევრად ღია ფანჯრებს ეპარება!

სათნოდ და მღუმარედ დახეტილობს იგი ვარსკვლოვან ხალიჩაზე: ხოლო არ მიყვარს მე ფეხაკრეფით მოსიარულე მამაკაცი, რომლის ფეხები დეზებს არ აწკარუნებს!

ყოველი პატიოსნის ნაბიჯი მეტყველებს! კატა კი მიიპარება, მიწას ეკვრება. შეხედე, ვით კატა უსინდისო, ამოდის მთვარე. —

იგავს ამას გეტყვით თქვენ, გრძნობიარე ფარისეველნო, თქვენ „წმიდად მშეცნენო“ თქვენ გეძახით მე ლირწო!

თქვენც გიყვართ მიწა და მიწიერი: კარგად ამოგიცანით! — ხოლო სირცხვილია თქვენ სიყვარულში და უკეთური სინდისი, — მთვარის მზგავსნი ხართ თქვენ!

თქვენი სული დააჯერეს მიწიერის ზიზღისათვის და არა თქვენი წიაღი: ხოლო იგი უძლიერესია თქვენ შორის!

და ერცხვინება თქვენ სულს, რომ იგი თქვენი წიაღის ანბარაა და გაურბის თავის საკუთარ სირცხვილს ფარული და ცრუ გზით.

„ჩემთვის უძვირფასესი იქნებოდა — ესე გეტყვით თქვენ თქვენი მატყუარა სული — ცხოვრებას უნდომელად ვუტკირო და არა ვით ძაღლმა, გადმოგდებული ენით:

„ბედნიერება მხოლოდ მზერით, მკვდარი ნებით, არა იერიშით და სიხარბით თავაქრძობისა — ცივი და ნაცრისფერი მთელი სხეულით, ხოლო მთვარის მთვრალი თვალებით!

„უტკბესი იქნებოდა ჩემთვის — ესე აცდენს თავს მცდარი — სიყვარული მიწისა, ვით იგი მთვარეს უყვარს, და მხოლოდ თვალებით ვხვდებოდე მის მშვენებას.

„და ამას ვუწოდებ ყველა ნივთთა უბიწო მშეცნებას, რომ არაფერს მოვისურვებდე ნივთთაგან: გარნა ვიწვე მათ წინაშე ვით სარკე ასთვლიანი“.

ჰეი, თქვენ ორგულნო მგრძნობიარენო, თქვენ ლირწო! უბიწოება გაკლიათ წადილისათვის: ამად აეს იტყვით წადილისათვის!

ქეშმარიტად, არა ვით მქმედთ, მწარმოებელთ, ქმნალობით მხიარულთ გიყვართ თქვენ მიწა!

სად არის უბრალოება? იქ, სად წარმოშობის ნებაა. და რომელს თავის ზე მქმედობა სურს, იგია ჩემთვის უწმიდესი ნებითა.

სად არის მშვენიერება? იქ, სადაც ჩემთვის ჯერ არს ყოვლითა ნებით სურვილი; სად ცხოვრება მსურს და წარხლომა, რათა ხატი არა მხოლოდ ხატად ჰყოფდეს.

სიყვარული და წარხლომა ესე ერთმანეთს ეტოლება მარად. ნება ცხოვრებისათვის: ესე მზად ყოფაცაა სიკვდილად. ამას გეტყვით თქვენ, მხდალნო!

ხოლო თქვენ ცვედან, ბეც გამოხედვას „მჭკრეტელობად“ მსურს წოდება და რასაც მხდალი თვალები შეეხება, მხამდეს „მშვენიერის“ სახელით! ჰე, თქვენ შემრყვენლნო კეთილშობილ სახელთა!

ხოლო ესეა თქვენი წყევა, თქვენ უმანკონო, თქვენ უბიწო მმეცნენო, რომ აროდეს შუავდეთ: თქვენ რომ ცისკარზედაც იწვეთ სავესენი და მაკენი!

ჴეშმარიტად, ბაგე თქვენი სავესეა კეთილშობილი სიტყვებით: და უნდა ვიწამოთ, რომ გული თქვენი გადმოდუღდს, თქვენ მატყუარანო?

ხოლო სიტყვანი ჩე მნი მცირენი არიან, სიტყვანი იძულებულნი, მახინჯნი: სიამოვნებით ვკრებ მე ნამუსრევსა თქვენი ტაბლისაგან გადმოცვივებულსა. ამით მაინც შემიძლია მართალი ვითხრათ თქვენ, ორგულნო! — დიახ, ჩემი ფეხები, ნიჟარები და ეკლიანი ფოთლები ულუტუნებენ თქვენ ცხვირებსა.

ცული გუნება მეფობს მარად თქვენსა და თქვენ ზეიმთა გარშემო: ჰაერშია თქვენი ლირწი აზრები, სიცრუე თქვენი და თქვენი საიდუმლოებანი.

გაჰხედეთ საკუთარ თავს დაუჯეროთ — თქვენ თავს და თქვენ შინაგანს! რომელს თავისი თავი არა სწამს, მარად ცრუობს.

ღმერთის ნილაბით დაიფარეთ თავი თქვენივე თავიდან, თქვენ „უბიწონო“: ღმერთის ნილაბში დაიმალა თქვენი საშინელი ჴიაყელა.

ჴეშმარიტად, ატყუებთ, თქვენ „მჴვრეტელნო“! ერთხელ ზარატუსტრაც მოატყუეთ თქვენი ღვთაებრივი ჴურჭებით; ვერ ამოიცნო მან გველების გრკალები, რომლით ივინი სავესენი იყვნენ.

ერთხელ ღმერთის თამაშად მეჩვენა თქვენი თამაში, თქვენ უბიწო მმეცნენო! არა ვიცოდი უკეთესი ხელოვნება, ვიდრე თქვენი ჯამბაზობაა!

გველთა საძაგლობას და საზიზღარ სუნს ჩემგან ჰფარავდა სიშორე: და იმასაც, რომ ზვლიკის ეშმაკობა დახეტიალებდა აქ ბილწადა.

ხოლო მოგიახლოვდით: მაშინ დღე გამითენდა მე — ახლა თქვენთვისაც დადგება დღე, — მთვარის მიჯნურება გათავდა!

შეხეთ! იგი სდგას ზედწასწრებული და გაფითრებული — ცისკარის წინაშე!

რადგან იგი უკვე მოდის, მგზნებარე, — მოდის მისი სიყვარული მიწისადმი! უბიწობა და ვნება მჴქმედისა — ეს არის მზის სიყვარული.

შეხედეთ, როგორ მოუთმენლად ამოდის იგი ზღვასა ზედა! განა არა ჰგონობთ მის წყურვილს და მისი სიყვარულის ცხელ სუნთქვას?

მას ჰსურს ზღვა სწოვოს და მალლით შეჰსვას მისი სიღრმენი: და ათასი ტუტუთი აღიმართება ზღვის ვნება.

მას ზღვის მწყურვალების კოცნა ჰსურს და წოვნა; ჰსურს ჰაერს ცოცხალ და მწვერვალი, ნათლის საფეხური და თვით ნათელი!

ჴეშმარიტად, ვით მზეს მიყვარს ცხოვრება და ყველა ღრმა ზღვა, და ამას უძახი მე მმეცნებას: ყოველი სიღრმე უნდა აღიმართოს — ჩემი მწვერვალისაკენ! —

ესე იტყოდა ზარატუსტრა.

მაცნიერთათვის

ერთხელ რომ მეძინა, ცხვარი კირჴნიდა სუროს გვირგვინს, თავს რომ მიმკობდა, — კირჴნიდა და თან ამბობდა: „ზარატუსტრა მეცნიერი აღარ არის“.

სოჴვა და ამპარტავნად და ამაყად გაბრუნდა. ეს ერთმა ბავშვმა მიაშპო.

სიამოვნებით ვწვევარ აქ, სად ბავშვები თამაშობენ, დანგრეულ კედელთან, ბოყვერა ბალახსა და წითელ ყაყაჩოებს შორის.

კვლავ მეცნიერი ვარ ბავშვებისა და ბოყვერა ბალახისა და წითელი ყაყა-
 ჩოებისათვის. უბიწონი არიან თვით თავის ბოროტებითაც.

ხოლო ცხვრებისათვის ესე აღარა ვარ: ესე ჰსურს ჩემს ბედსა — კურ-
 თხეულ იყოს იგი.

ესეა ჭეშმარიტება: გამოველ მეცნიერთა სახლიდან და კარიც გამოვიჯა-
 ხუნე.

ძლიერ დიდ ხანს უჯდა ჩემი დამშეული სული მათ სუფრას; მზგავსად
 მათდა, არ აღვმართულვარ მმეცნებებისათვის ვით კაკლის სამტვრევად.

თავისუფლება მიყვარს მე და ჰაერი უბიწო მიწასა ზედა: უკეთესია და-
 ვიძინო ხარის ტყავებზე, ვიდრე მათ პატივსა და მათ ღირსებაზე.

ფრიალ ცხელი ვარ და ჩემი საკუთარი აზრებით ფრიალ მწვარი: ხშირად ეს
 სუნთქვას მიხუთავს! მაშინ საჭიროა სუფთა ჰაერი და გაქცევა ყოველი მტვრი-
 ანი ოთახებიდან.

ხოლო იგინი გრილად სხედან და გრილ ჩრდილში ჰსურთ ყველაფრის მა-
 ყურებელი იყვნენ და გაურბიან ჯდომას იქ, სადაც მზე საფეხურებს ავარვა-
 რებს.

მათ მზგავსად, რომელნი ქუჩაში სდგანან და გამველ-გამომველთ შე-
 ჰყურებენ: ესრედ იგინი უცდიან და შეჰყურებენ სხვათა მიერ ნაფიქრებ აზ-
 რებს.

შეეხეთ ხელით, იგინი მტვერს დააყენებენ, ვით ფქვილის ტომრები, და
 უნებლიედ; ხოლო ვინ მიხვდება, რომ მათი მტვერი მარცვლებისაგან წარმო-
 სდგება და ზაფხულის ყანების ყვითელი ნეტარებისაგან?

უკეთუ იგინი ბრძნობას ჩემულობენ, მათი თქმანი და ჭეშმარიტებანი მამ-
 ცივნებენ: მათ სიბრძნეს რაღაც სუნი ასდის, თითქოს წუმპეს წარმოეშვას: და
 ჭეშმარიტად იქიდან კიდევ მსმენია ბაყაყის ყიყინი!

ხერხიანები არიან, გამოცდილი თითები აქვთ: რა არის ჩემი მარტივო-
 ბა მათ სირთულესთან! მათმა თითებმა ყველა ნაქსოვი, ნანასკვი და ნართავი
 იციან: ესე ჰქსოვენ სულის წინდებსა!

საათის კარგი მექანიზმები არიან: ხოლო იზრუნეთ, რათა კარგად მოიმარ-
 თონსი მაშინ უცდომელად აჩვენებენ დროს და ამასთან მოკრძალებით ხმაურე-
 ბენ!

ილწვიან ვით წისქვილნი და საცეხელნი: ხოლო მიაწოდეთ საფქვაი! —
 მათ კარგად იციან მარცვლის დაბეგვა და მისი თეთრ მტვრად ქცევა.

კარგად აკვირდებიან ერთმანეთის თითებს და ერთმანეთს ძლიერ არ ენ-
 დობიან. ხერხიანები პატარა ეშმაკობისათვის იგინი უღარაჯებენ მათ, ვისი
 ცოდნაც მოიკოჰლებს — უღარაჯებენ ვით ობობა.

მარად ვხედავ ფრთხილად შხამს ამზადებენ; და ამ დროს მარად მინის
 ხელთათმანებს იცვამენ.

ყალბი კამათლებით იციან თამაში; მინახავს იმდენად მხურვალებდ უთამაშ-
 ნიათ, რომ გაოფლიანებულან.

უცხონი ვართ ურთიერთისათვის და მათი სიქველ ჩემ გემოვნებას მეტად
 ეწინააღმდეგება, ვიდრე მათი სიყალბე და ყალბი კამათლები.

და ოდეს მათთან ვცხოვრობდი, მათ ზემოთ ვცხოვრობდი. ამად შემიძუ-
 ლეს.

გაგონებაც არა ჰსურთ, რომ მათ თავზე ვინმე დაიარება; და ამაღ დასდეს შეშა, მიწა და ნაგავი ჩემსა და თავის თავთა შორის.

ესე გაანელეს ჩემი ნაბიჯების ხმაურობა: დღემდე ყველაზე უარესად მეცნიერნი მისმენდნენ.

ადამიანთა ყოველი უძლურება და შეცდომა მოათავსეს მათ თავისა და ჩემ შორის: — „ყალბ იატაკს“ უწოდებენ ამას თავის სახლებში.

ხოლო მიუხედავად ყოვლისა ჩემი აზრებით დავიარები მათ თავებზე; და თვით მაშინ, ოდეს ჩემი საკუთარი შეცდომით მსურდეს ვლა, კვლავ მათ ზევით ვიქნები და მათ თავზე.

ადამიანები თანასწორნი არ არიან: ამას იტყვის სამართლიანობა. და რაც მე მსურს, არა ჰხამს მათთვის სურვილად.

ესე იტყოდა ზარატუსტრა.

(გაგრძელება იქნება)

გერმანულიდან თარგმნა მრეკლე ბატიშვილმა

65/153

დასი 85 კპ.

ქართული
ენციკლოპედია

ინდექსი 76195